

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\)](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318))

Revista *Philologia* este indexată în:

Fondator: Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
Înregistrată la Camera Națională a Cărții la 19.05.2010, nr. 4300-1948-1905

Publicație științifică recenzată
Categoria „B”

Articolele se vor trimite pe adresa de e-mail: philologia.if@gmail.com
Orice material publicat în *Philologia* reflectă punctul de vedere al autorului.
Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui articol aparține în exclusivitate semnatarului.
Drepturile de autor asupra articolelor publicate aparțin semnatarilor.

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ŞEF:

dr. Viorica RĂILEANU

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chişinău, Republica Moldova

REDACTORI ADJUNCȚI:

dr. Ana VULPE, Institutul de Filologie Română
„B. P. -Hasdeu”, Chişinău, Republica Moldova

dr. hab. Ion PLĂMĂDEALĂ, Institutul de Filologie
Română „B. P. -Hasdeu”, Chişinău, Republica
Moldova

DIRECTOR ONORIFIC:

dr. hab. Vasile BAHNARU, Institutul de Filologie
Română „B. P. -Hasdeu”, Chişinău, Republica
Moldova

MEMBRI:

Acad. Mihai CIMPOI

Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul de Filologie
Română „B. P.-Hasdeu”, Chişinău, Republica Moldova

M. c. Gheorghe CHIVU

Academia Română, Universitatea din Bucureşti,
România

Dr. Ioan-Gheorghe ROTARU

Institutul Teologic Creştin după Evanghelie
„Timotheus” din Bucureşti, România

Dr. hab. Gheorghe POPA

Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălţi,
Republica Moldova

Dr. Bogdan CREȚU

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iaşi,
România

Dr. Eugenia BOJOGA

Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca, România;
Pontificio Istituto Orientale, Vatican

Dr. Adrian TUDURACHI

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu”, Cluj-Napoca, România

Dr. Silvia PITIRICIU

Universitatea din Craiova, România

Dr. Sorin ALEXANDRESCU

Universitatea din Bucureşti, România

Dr. hab. Nina CORCINSCHI

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chişinău, Republica Moldova

Dr. Ala SAINENCO

Memorialul Ipoteşti – Centrul Naţional de Studii
„Mihai Eminescu”, Botoşani, România

Dr. Felix NICOLAU

Universitatea din Lund, Suedia

Dr. hab. Maria ŞLEAHTIȚCHI

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chişinău, Republica Moldova

Dr. Paul CERNAT

Institutul de Istorie şi Teorie Literară
„G. Călinescu”, Bucureşti; Universitatea
din Bucureşti, România

Dr. hab. Eugenia MINCU

Institutul de Filologie Română „B. P. -Hasdeu”,
Chişinău, Republica Moldova

Dr. hab. Alexandru BURLACU

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chişinău, Republica Moldova

Dr. hab. Andrei ȚURCANU

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chişinău, Republica Moldova

REDACTOR: Ecaterina PLEȘCA

SECRETAR DE REDACȚIE: dr. Livia CARUNTU-CARAMAN

S U M A R

TEORIE LITERARĂ

Ion PLĂMĂDEALĂ , Conflictele normative în contextul războaielor culturale	7
--	---

GRAMATICĂ

Ion BĂRBUȚĂ , Organizarea informațională a enunțului în limba română	23
---	----

ONOMASTICĂ ȘI TRADUCTOLOGIE

Inga DRUȚĂ , Universul onomastic din proza fantastică a lui Mihail Bulgakov: dimensiunea traducerii	38
--	----

LEXICOLOGIE ȘI LEXICOGRAFIE

Vasile BAHNARU , Note despre etimologia unităților derivate de la radicali împrumutați din alte limbi	44
--	----

ISTORIE A LIMBII

Galaction VEREBCEANU , Studiu lingvistic asupra manuscrisului <i>Sandipa</i> . Sintaxa (4.2.). Sintaxa propoziției (2)	59
---	----

FOLCLORISTICĂ

Dorina ONICA , Utilizarea metodelor de antropologie vizuală în cercetarea sărbătorilor calendaristice. Fotografii de familie la Paști în RSSM	72
--	----

CONTRIBUȚII ALE TINERILOR CERCETĂTORI

Galina BOBEICĂ , Aspectul funcțional al eufemismelor din limbajul diplomatic	80
---	----

Cristian SERDEȘNIUC , Poezia lui Grigore Vieru: edificare a spiritului și (re)construcție a lumii	89
Cristina DICUSAR , Problema autenticității literare. Scurt istoric (I)	98
Stella TĂRÎȚĂ , Metalogisme în limbajul diplomatic	106

RECENZII

Maria Onofraș, Tamara Pahomi, Valeriu Sclifos, Lidia Vrabie, Ana Vulpe. Dicționar explicativ tematic: Universul. Natura. Omul. Chișinău: Reclama, 2020, 460 p. (Livia CARUNTU-CARAMAN)	117
---	-----

ANIVERSĂRI

Cuvânt de apreciere la zi aniversară (Profesorul Gheorghe Popa, septuagenar) (Galaction VEREBCEANU)	120
Sumarul revistei „Philologia” pe anul 2022	127

S U M M A R Y

LITERARY THEORY

Ion PLĂMĂDEALĂ , Normative Conflicts in the context of Culture Wars	7
--	---

GRAMMAR

Ion BĂRBUȚĂ , Informational Organization of the Sentence in Romanian	23
---	----

ONOMASTICS AND TRANSLATION

Inga DRUȚĂ , The Onomastic Universe in the Fantastic Prose of Mikhail Bulgakov: the Dimension of Translation	38
---	----

LEXICOLOGY AND LEXICOGRAPHY

Vasile BAHNARU , Notes about the Etymology of Units Derived from Borrowed Radicals from other Languages	44
--	----

HISTORY OF LANGUAGE

Galaction VEREBCEANU , Linguistic Study on the <i>Sandipa</i> Manuscript. Syntax (4.2.). Sentence Syntax (2)	59
---	----

FOLKLORISTICS

Dorina ONICA , Using of Visual Anthropology Methods in Researching of the Calendar Holidays. Family Photographs at Easter in RSSM	72
--	----

YOUNG RESEARCHERS' CONTRIBUTIONS

Galina BOBEICĂ , The Functional Feature of Euphemisms in the Diplomatic Language	80
---	----

Cristian SERDEȘNIUC , Grigore Vieru's Poetry: Edification of the Spirit and (Re)Construction of the World	89
Cristina DICUSAR , Approaches to the Problem of Literary Authenticity. A Historical Outline (I)	98
Stella TĂRÎȚĂ , The Diplomatic Language Metalogisms	106

REVIEWS

Maria Onofraș, Tamara Pahomi, Valeriu Sclifos, Lidia Vrabie, Ana Vulpe. Dictionar explicativ tematic: Universul. Natura. Omul. Chișinău: Reclama, 2020, 460 p. (Livia CARUNTU-CARAMAN)	117
---	-----

ANNIVERSARIES

Word of Appreciation on the Anniversary (Professor Gheorghe Popa, Septuagenarian) (Galaction VEREBCEANU)	120
Summary of the „Philologia” journal for the year 2022	127

CONFLICTELE NORMATIVE ÎN CONTEXTUL RĂZBOAIELOR CULTURALE

Ion PLĂMĂDEALĂ

Doctor habilitat în filologie, conferențiar cercetător

E-mail: ion.plama@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3403-4017>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Normative Conflicts in the context of Culture Wars

Abstract

The article addresses the issue of normative conflicts from the theoretical perspective of philosophy of values and socio-cultural anthropology and in the context of the current culture wars in Western societies, instigated by radical ideologies that colonize all spheres of life, reversing normative axiological hierarchies and thus causing anthropological, societal and epistemic upheavals. Their sources and manifestations are described and certain paradigmatic effects on humanistic knowledge, language and literature are analyzed.

Keywords: Culture Wars, Hierarchical Structure, Deconstruction, Woke Capitalism, Cultural Relativism, Inclusive Language, Death of the Novel, *Lebenswelt*.

Rezumat

Articolul abordează chestiunea conflictelor normative din perspectiva teoretică a filosofiei valorilor și antropologiei socioculturale și în contextul războaielor culturale actuale din societățile occidentale, instigate de ideologii radicale ce colonizează toate sferele vieții, inversează ierarhiile axiologice normative provocând bulversări antropologice, societale și epistemice. Sunt descrise cauze și manifestări ale acestora și analizate anumite efecte paradigmatic în planul cunoașterii umaniste, al limbii și literaturii.

Cuvinte-cheie: războaie culturale, structură ierarhică, deconstrucție, capitalism *woke*, relativism cultural, limbaj incluziv, moartea romanului, *Lebenswelt*.

Războaiele culturale sunt conflicte normative asupra principiilor, ideilor și valorilor întemeietoare ale lumii social-istorice care formează ceea ce se numește imaginarul social sau conștiința colectivă a unei comunități; ele rezonează în viața și morala personală, în politici, instituții, religii și au însoțit societățile umane din adâncă

antichitate. Fenomenele actuale de ștergere și redefinire a identităților culturale, de rescriere a memoriei istorice a națiunilor apusene, de epurare simbolică a spațiilor publice de urmele, statuile și artefactele culturale ale unui Occident demonizat și acuzat de toate crimele împotriva umanității (colonialism, sclavagism, rasism ș.a.) se înscriu în practica imemorială de anihilare simbolică și ostracizare a celuilalt. *Damnatio memoriae*, procesele prin care în Roma Antică erau suprimate, profanate evocările postume ale celor acuzați de înaltă trădare, ale căror efigii, nume erau șterse de pe monumentele publice, fervoarea iconoclastă a Reformei protestante împotriva instituțiilor, imageriei și reprezentărilor catolice, campaniile masive de epurare ideologică și politică din URSS etc. – toate se nutresc din aceeași confuzie magică a imaginii cu lucrul reprezentat și constituie momente revoluționare ale schimbării orânduirii sociale și politice. Dar mai întâi aceste transformări se produc la nivelul mentalităților, al ideilor și al valorilor, pe terenul unor bătălii de limbaje și idei, al „războaielor între zei” (Weber), care modifică sau inversează ierarhiile axiologice existente. În continuare vom încerca să expunem niște considerații lămuritoare pentru conflictele normative contemporane, manifestările și efectele acestora în viața intelectuală, literară, pe care le vom încadra în contextul războaielor culturale recente și în perspectiva unor concepte și contribuții de ordin antropologic și filosofic.

În societățile premoderne, viața lumii umane asculta de principii transcendente, socializarea se efectua în cadrul unei structurări eteronome religioase și al primatului holist al colectivului față de individ. Individualizarea psihică și socială trecea prin identificarea ierarhică (dar nicidecum mecanică și obedientă) cu grupul de apartenență și adeziunea la imaginarul simbolic și religios constitutiv al acestuia, dătător de sens și de idealuri normative. Ceea ce caracterizează în mod esențial configurația eteronomă de idei și valori este, din perspectivă antropologică, organizarea holistă și ierarhică: *unitatea dintre fapt și valoare* și integrarea valorii într-o totalitate axiologică. Orice atribuire valorică presupune o diferențiere ierarhică față de valoarea opusă pe o scară universală a ființei și experiențelor umane; orice valoare presupune o ierarhie implicită. Astfel, în viziunea nonmodernă, valoarea fiecărui termen dintr-o dualitate simbolică binară, precum mâna dreaptă vs cea stângă, poate fi dedusă din relațiile cu întregul, în cazul de față – cu corpul, deci valoarea unei entități se află în relație față de o ierarhie a nivelurilor de existență (Hertz, 1973, pp. 3-32).

Louis Dumont are meritul de a fi elaborat o teorie a ierarhiei plecând de la studiul polarității spațiale a valorilor în gândirea dualistă primitivă. Analizând forme prototipice din gândirea mitică, el stabilește că relația ierarhică este cea dintre un întreg și un element al acestui întreg: „elementul face parte din ansamblu, îi este într-un sens consubstanțial sau identic și, în același timp, el se distinge și se opune acestuia. Este ceea ce eu desemnez prin expresia «înglobarea contrariului»” (Dumont, 2013, p. 397). În relația ierarhică se înregistrează deopotrivă o distincție, contradicție între elementele situate diferit, pe un nivel superior și altul inferior, și

o complementaritate a lor în sensul că existența și valoarea fiecăruia este în funcție de unitatea lor globală, de întregul în care se înglobează. În cazul opoziției dintre mâna stângă și cea dreaptă, este fals să afirmăm, în abstract, preeminența drepteii și inferioritatea stângii fără a le pune în relație cu întregul corpului uman și cu situațiile concrete de viață în care se poate produce inversarea ierarhiei în favoarea stângii. Așadar, dacă relația ierarhică pare mai întâi una de superioritate, de aservire a unui nivel la altul, ea introduce în același timp o multiplicitate de niveluri care permite răsturnarea situației și Dumont dă ca exemplu pe mama unei familii indiene care este inferiorizată, în virtutea sexului său, în anumite raporturi sociale, totuși ea domină relațiile din interiorul familiei. Prin urmare, această înglobare a contrariului într-o relație asimetrică face posibilă coexistența unor valori diferite care devin incomensurabile, antagoniste dacă sunt situate pe același plan, precum se întâmplă astăzi când libertatea absolută a individului este așezată, de exemplu în varianta actuală a drepturilor omului, deasupra oricăror obligații ce decurg din legea naturală sau din preocupările de binele comun. Deși le refuză, modernitatea nu se poate dispensa de aceste principii antropologice fondatoare; în lumea vieții oamenii nu încetează să producă judecăți de valoare, să aprecieze diferit semenii, lucrurile și situațiile, în timp ce ideologia modernă¹, esențial egalitaristă, așază totul pe același plan și refuză categoric să recunoască existența opozițiilor ierarhice pe care le tratează drept forme de opresiune și discriminare. De unde, apar contradicții între funcționarea reală a vieții sociale și reprezentarea acesteia în ideologia modernă care, deși plasează în vârful ierarhiei valoarea individului, se reclamă exclusiv din valoarea egalității. Așadar, dacă trecem de la planul logic, în care holismul înseamnă ierarhie, iar individualismul – egalitate, la planul relațiilor sociale concrete, devine evident că societățile holiste realizează diverse grade de ierarhie, iar societățile individualiste promovează în diverse proporții atât egalitatea, cât și libertatea, între care pot apărea tensiuni. Precum subliniază V. Descombes, principiile holiste nu au dispărut cu adevărat în societățile moderne, ele coabitează cu cele individualiste în orice tip de societate. Sarcina antropologilor și sociologilor nu este să încrucișeze principii holiste și individualiste sau să reanime ierarhii între persoane, eroare gravă în care au căzut totalitarismele, ci să aprofundeze înțelegerea lucidă a perpetuării respectivelor fenomene și a modurilor în care ele ar putea coexista fără a „provoca tensiuni insuportabile și, ulterior, catastrofe” (Descombes, Dumont, 1999, p. 72).

Aceste concepte și clarificări sunt importante pentru discuția noastră pentru că înțelegerea exponențială a conflictelor normative în perioada recentă pe fundalul erodării sistemelor de valori și instituții își are cauzele atât în ducerea la extrem, radicalizarea principiilor ideologiilor moderne, la care ne vom referi în continuare, cât și în incapacitatea acestora de a da seama de coexistența unor idei-valori

¹ Distingem ideologia în sens antropologic, ce vizează nivelul cel mai profund al semnificațiilor realității sociale, ca „ansamblu social de reprezentări; ansamblu de idei și valori comune într-o societate” (Dumont, 1983, p. 304), și ideologia ca discurs ce structurează diferite concepții asupra lumii însoțite de un program politic de schimbare a acesteia: conservatorism, liberalism, marxism etc.

contrare: individualiste vs holiste. Ca exemple de coexistență: transmisiunea unor practici și cutume tradiționale în cadrul concepțiilor moderne; menținerea corpurilor intermediare, în care A. de Tocqueville vedea o garanție a democrației pentru că protejează indivizii de abuzul statului și prăbușirea în izolare (familia, biserica, societatea civilă); constituirea unor concepte și reprezentări hibride care astăzi se multiplică în urma contactelor dintre culturi eterogene pe solul națiunilor europene. Ideologia multiculturalistă cultivă în special aceste confuzii atunci când revendică pentru minorități și imigranți dreptul de „recunoaștere a diferenței”, drepturi speciale pe care le formulează în idiomul egalitarismului liberal. Dumont demontează inconsistența teoretică și imposibilitatea practică a acestor cerințe cu miză politică ascunsă. Dacă revendicările urmăresc cu adevărat tratamente și șanse egale pentru cei vizați, fără nicio discriminare, adică un *statut* egal, aceasta înseamnă că diferențele sau privilegiile, particularitățile identitare sunt puse deoparte. În universalismul republican cetățeanul este „omul fără etichetă” (R. Debray, 2015), astfel că integrarea imigranților în societatea gazdă presupune asimilarea normelor nescrise de cultură și civilizație, dorința de a-ți asuma solidaritățile care compun „noi-ul” colectiv, renunțarea la anumite valori ce decurg din trăsături identitare distincte. A reclama concomitent egalitatea și recunoașterea este o imposibilitate în termeni, astfel că revendicările identitare urmăresc în fapt o recunoaștere ierarhică, un statut superior pentru anumite comunități etnice și morale (Dumont, 1983, p. 296). Sub aceeași retorică a drepturilor omului se realizează actualmente cu succes islamizarea prepolitică a societăților europene pornind „de jos”, de la nivelul societății civile și vieții cotidiene, islamizarea metapolitică – sub forma asociațiilor și a organismelor culturale, a „islamo-stângismului” și a islamofiliei elitelor intelectuale liberale, și islamizarea politică – sub forma asociațiilor comunitariste animate de ideologia fundamentalistă a Frăției Musulmane. Ceea ce se produce în contextul războaielor culturale nu este o dispariție a finalităților și a valorilor și nici doar o transvaloare nietzscheană a liberalismului sociocultural, ci o răsturnare a ierarhiei, a arhitecturii normative prin așezarea pe poziții superioare a ceea ce odinioară deținea un rang inferior: materia în locul spiritului, sensibilul și afectivul în locul rațiunii, „persoana de culoare” în locul bărbatului alb, minoritățile în locul majorității, cultura de masă în locul marii culturi etc.

Procese revoluționare ale modernității declanșate în secolul al 16-lea, care au dus la constituirea democrațiilor liberale occidentale, au însemnat primordial o extragere progresivă a socialului din structurarea religioasă înlocuită cu structurarea autonomă, care se bazează pe valorile reprezentării politice, egalității, autonomiei și libertății individuale. Plasarea vieții sociale sub auspiciile imanentei dreptului juridic, „blândului comerț” (Montesquieu) și raționalității universale care desacralizează și comensurează valorile a fost soluția Iluminismului la războaiele religioase europene. „Dezvrăjirea lumii”, celebra formulă a lui M. Weber, se referă la această extincție și evacuare a alterității religioase normative din imaginarul modern în favoarea ordinii economice și a raționalității tehnocratice tot mai hegemonice

în evaluarea relațiilor interumane și a instituțiilor. În antropologia egalitaristă și individualistă a modernității a fost respinsă, mai întâi, identificarea ierarhică a persoanei cu principiile metafizice ale organizării sociale și, în faza actuală a postmodernismului deconstructiv, identificarea cu valorile culturii umaniste înalte recuzate de zeloții religiei seculare a progresismului social și moral. Acesta preia principiile și morala creștină, pe care însă le golește de conținutul transcendentă înlocuindu-le cu interesele, drepturile imanente ale individului proclamat măsură a tuturor lucrurilor și cu un etos umanitarist compasional și dogmatic, iar astfel nu reușește să articuleze un orizont de inteligibilitate coerent care să instituie și să întrețină o comunitate democratică viabilă. În modernitatea noastră târzie, în care nici religia, nici cultura înaltă și, treptat, nici cultura generală nu mai constituie modalități principale de instituire imaginară a societății, consolidarea structurării autonome se traduce printr-o dinamică tot mai accelerată a dezlegării indivizilor de formele substanțiale de coapartență la o cultură, la tradiții și la o ordine colectivă. Noul regim antropologic al individualizării și al identității de sine prin autonomizare și disocieri tot mai radicale de ființa colectivă, de tradiția istorică și de substratul simbolic al reprezentării a generat, după 1960, „cultura narcisismului” (Lasch, 2018) și, prin concursul decisiv al internetului și al smartphone-ului, dominația „individului tiran” (Sadin, 2020), epoca atomizării identitare și a anomiei generalizate.

În planul orientărilor normative, consolidarea societăților democratice occidentale pe principiile universalismului, egalitarismului și autonomiei individului, care a devenit valoarea supremă, s-a tradus prin disocierea tranșantă dintre idei, valoare și fapt în ideologia modernă. Unitatea dintre universul simbolic originar al formelor sociale (imaginarul creativ), ideile care îl explicitează și înscrierea acestora într-o totalitate ontologică se destramă în raționalitatea științifică ce separă faptul (natura) de valoare (spirit), „este” de „trebuie să fie”. Cunoașterea științifică fixează în mod definitiv clivajul dintre domeniul faptelor și cel al valorilor exilând în afara științificității orice considerații bazate pe conceptele de armonie, sens, finalitate sau pe ființa metafizică. De unde, ideologia, care din sec. al 18-lea înlocuiește religia în funcțiile de explicare rațională a realității sociale („ceea ce este”), de justificare imanentă a regimului, a valorilor normative și a proiectelor de viitor („trebuie să fie”), este văzută în tradiția Iluminismului radical drept o „falsă conștiință”.

Acesta este contextul în care și-au făcut apariția hermeneuticele genealogice ale „maestrilor suspiciunii”: Marx, Nietzsche, Freud, porniți să distrugă cu „ciocanul filosofiei” idolii falși în care credea omul european: adevărul, binele frumosul, dreptatea sau mântuirea. Conform noilor demascatori, care au erijat spiritul critic emancipator și generos al Luminilor într-o postură criticistă nihilistă, aceste seturi de idei și convingeri, luate drept evidențe, sunt inexorabil deformate de prejudecăți de clasă și culturale, de pulsuniile inconștientului, de ierarhii și sisteme de putere care dictează ceea ce este dicibil și cognoscibil. În scopul depășirii metafizicii logocentrice și totalitare, moștenitorii gândirii constructivist-deconstrucționiste

din cunoscuta „French Theory” au problematizat până la negație distincțiile dintre realitate-reprezentare; discurs-putere; text-context etc., tendință care, într-un mod curios, a facilitat internalizarea modelului pieței de către subiectul postmodern. Mai întâi, noul capitalism (Boltanski, 1999) postfordist reciclează dezideratele de autenticitate și emancipare ale criticii artistice din anii 1970, golite de substanța critică antiburgheză și reinterpretate ca descătușare a dorințelor de instanțe prudențiale precum rațiunea pură kantiană sau cenzura supraeului freudian. Ulterior, odată cu procesele globalizării din anii 1980-1990, capitalismul neoliberal de esență speculativă utilizează criticismul deconstructiv ca accelerator al cursei permanente către inovație și „distrugere creativă” (Schumpeter, 2021), în vederea dezintegrării tuturor fundamentelor și mediațiilor simbolico-instituționale ale socialității umane care blocau infiltrarea logicii pieței în interstițiile vieții sociale și private: familie, sindicat, școală, partid, religie, națiune, cutume, imaginarul moral. Dislocarea brutală a acestor instituții și cadre antropologice în ultimele trei decenii, la care a contribuit decisiv revoluția tehnologiilor informaționale și a rețelelor sociale digitale, cu un potențial uriaș de negație nihilistă, explică triumful de astăzi al „capitalismului *woke*” (De Guigné, 2022). Marile corporații transnaționale, în frunte cu imperiul GAFAM, au îmbrățișat un proiect politico-teologic, „transumanismul”, de schimbare a lumii și omului prin soluționism tehnologic; cheltuiie milioane pe traininguri de reeducare „diversitară” și „incluzivă” a angajaților albi supuși ritualurilor „dezalbirii” și pocăinței pentru rasismul și privilegiile lor înnăscute; mărcile comerciale îmbină tot mai mult marketingul cu discursul despre valori, predică despre bine și rău, redefinesc interesele comunităților naționale și investesc enorm în domeniul reprezentărilor simbolice pentru a recondiționa în mod direct psihicul și corpurile consumatorilor, oferindu-le identități prefabricate și flotante. Convertindu-se cu zel la ortodoxia *woke* elaborată de o coaliție de intelectuali stângiști provenind din „minoritățile oprimăte” și care au preluat de la elitele cognitive tradiționale, printr-o lovitură de stat în stil comunist, puterea în universitățile americane (Abu-Odeh), noul capitalism politizat se impune ca un actor important în vastul proiect de inginerie sociomorală a omului nou. Vedem deci că o abordare a conflictelor normative din perspectiva ideologiilor și a valorilor, ca istorie a conștiinței prin care se dezvăluie straturi ale experienței socioculturale, trebuie îmbinată și complementată cu argumente de ordin materialist și economic pentru a înțelege vectorii difuzării ideilor și motivațiile profunde care îi determină pe oameni să și le însușească.

În antropologia culturală, impactul genealogiilor nihiliste contra unității și universalității rațiunii umane s-a tradus într-o formă de relativism și determinism cultural popularizată în perioada postbelică grație eforturilor lui Cl. Lévi-Strauss, Fr. Boas și M. Mead. După aceștia, în măsura în care acțiunile umane sunt determinate de cultura locală, iar criteriile de „bine” și „rău” sunt relative la această cultură, oamenii sunt determinați să se conformeze normelor lor culturale, ce sunt produse aleatorii ale unor factori istorici contingenți. Este surprinzător să regăsim o logică

similară și în antropologii critice, de inspirație iluministă, precum cea a lui Tz. Todorov. În primă instanță, el își asimilează relativismul cultural generos al enunțului lévi-straussian după care „Barbar este mai ales acela care crede în barbarie” (Lévi-Strauss, 2001, p. 22), adică barbaria nu este o realitate ce poate fi documentată și judecată în termeni morali universali, ci o incapacitate „etnocentristă” a omului european de a înțelege cutumele celui alt. Subscriind implicit, ca și mentorul său, la mitul rousseauist al „bunului sălbatec”, adică al umanității intrinsec bune, Todorov propune pur și simplu să fie exclus din vocabular cuvântul civilizație, la plural. Ar trebui să vorbim doar despre „culturi”, deoarece referința la „civilizații” implică o judecată de valoare asupra unei civilizații în raport cu alta, mai barbară (Todorov, 2008, p. 46). Nu există criterii de validitate globală prin care să putem compara diferite culturi și să judecăm ceea ce este bine pentru toți, indivizii și valorile lor sunt într-un mod irevocabil încastrați în sisteme culturale distincte și orice eforturi de ierarhizare a culturilor și a valorilor constituie relicve ale formelor de putere colonială – acestea sunt ideile radicalizate azi de către militanții decolonialismului, politiciii identitare și ai comunitarismului multicultural. Implicațiile relativismului cultural în praxisul social au fost întrevăzute cu sagacitate de Leo Strauss: „Dacă principiile își găsesc o justificare suficientă prin simplul fapt că sunt acceptate într-o societate, principiile canibalismului sunt la fel de sustenabile și îndreptățite ca și cele ale vieții civilizate. Din acest punct de vedere, ele nu pot fi respinse ca fiind pur și simplu rele. Și, din moment ce toată lumea este de acord că idealul societății noastre este schimbător, numai o deprindere stupidă și vetustă ne-ar împiedica să acceptăm cu serenitate o evoluție în direcția canibalismului” (Strauss, 2007, p. 8-9). Astfel, prin radicalizarea preceptului metodologic care cere antropologului să se privească de la distanță, în mod critic și prin ochii celui alt, cuplat cu un profund scepticism nihilist față de propria cultură și civilizație care frizează actualmente sentimentul patologic suicidar de autoflagelare și de ură de sine (*oikofobie*) la elitele liberale occidentale, universalismul cultural abdică de la vocația sa universalizantă. Mai grav, în măsura în care ignoră efectele inconsistențelor și contradicțiilor sale în viața concretă, îngăduie celui alt dreptul la barbarie. Animat de relativismul paralizant și egalitarismul nivelator, elitele politice și intelectuale implementează în societățile europene reforme multiculturaliste prin care sunt legalizate și finanțate din fonduri publice practici și valori contrare principiilor liberalismului clasic de libertate individuală și liberă exprimare. Adoptate în numele convivialității și coabitării comunitare armonioase (faimosul „vivre-ensemble”), ele au transpus sacrosanctul „respect pentru celălalt” fie într-un indiferentism moral sau scepticism nihilist, fie într-o forma de supunere la totalitarismul islamist, pe care Michel Houellebecq a descris-o magistral în cunoscutul său roman *Soumission*. Odinioară, toleranța liberală însemna să consimți la dreptul celui alt de a manifesta atitudini și valori pe care le consideri greșite, în numele pluralismului ideologic bazat pe *concordia discors*, care cultivă agonul și dezbaterea liberă ca mijloace democratice

de aproximare a validității și de articulare a binelui comun. Astăzi toleranța s-a metamorfozat, sub influența aceluiași umanitarism moralizator, într-un tolerantism care acreditează manifestări iliberale de intoleranță, cenzură și violențe, punerea la index sau autodafeul cărților ș.a.

Din perspectiva filosofiei, trecerea de la configurația holistă, în care ideile și valorile se atașează prin relații ierarhice la un întreg, la configurația modernă autonomă, în care valoarea se atașează la individ separându-se de idei și fapte, a fost determinată de regresivitatea celor două mari idei din istoria umanității: a) mintea umană poate înțelege universul în unitatea sa și b) mintea umană se poate înțelege pe sine (Zagzebski, 2021). Prima idee, care a luat naștere în mileniul I î.Hr. și s-a impus în antichitate și în epoca medievală, afirmă că există un principiu primar la temelia tuturor lucrurilor și mintea umană îl poate descoperi. Prin ascensiunea acestei idei se explică apariția poeziei epice și a poeticii aristotelice, a filosofiei, a matematicilor, a științei și a marilor religii monoteiste. Moștenirea acestei idei în planul moralității s-a materializat într-o etică a virtuților încorporată în structura fizică a lumii și izomorfă cu structura naturii umane, care se distinge de restul viețuitoarelor prin exercițiul rațiunii și responsabilități față de acestea. A trăi moral înseamnă a trăi, ca persoană dotată cu rațiune, în armonie cu lumea, cu universul determinat de principii raționale și astfel cognoscibil în virtutea unității principiilor sale întemeietoare.

Dar această idee intră în criză în arta renescentistă, odată cu descoperirea perspectivei în pictura lui Giotto și romanul lui Cervantes, care valorifică artistic multiplicitatea punctelor de vedere subiective, și în filosofia lui Descartes, pentru care singura certitudine în fața lumii și a lui Dumnezeu este existența propriei sale minți și a stărilor sale conștiente. Noile științe empirice ale naturii, care urmează presuposițiile fizicii newtoniene, postulează dihotomia dintre lumea externă ce ascultă de legități impersonale și obiective și mintea individuală care o percepe exclusiv prin propriile conținuturi și resurse subiective. În planul moralității, ascensiunea celei de-a doua mari idei a însemnat evoluția de la „accentul pe *persoană*, ca ființă definită de locul său în lume, la accentul pe *eu*, ca purtător al conștiinței subiective individuale. Consecința a fost o mutație dramatică de la ideea moralității ca existență în armonie cu universul la ideea de moralitate înrădăcinată în autonomie sau autogovernare, și eul devine agentul suprem al autorității” (*ibidem*, p. 15).

Totuși continuitatea cu prima mare idee nu se întrerupe în măsura în care rațiunea universală participă la consolidarea acestei autorități. Continuând tradiția antică și cea creștină care concepe supremul bine ca ascultare de lege, legea naturală sau cea divină, Kant va susține obiectivitatea moralei, dar nu pe temeiul faptelor empirice legate de „caracterul particular al naturii umane” (Kant, 2006, p. 70, 91), ci pe rațiunea universală și voința rațională individuală. A statua conținutul legii etice pe principiile rațiunii pure practice, și nu pe interesele și dorințele idiosincratice ale persoanei, garantează că și restul ființelor care exersează aceeași rațiune vor

ajunge și se vor supune la aceeași obligație morală categorică și universală. Însă efortul kantian a fost subminat de gândirea romantică și de scepticismul filosofic al lui David Hume care consfințește dihotomia dintre „ceea ce este”, faptele care țin de empiricul observabil, și „ceea ce trebuie să fie”, valoarea ce ține de domeniul subiectivității. Exacerbarea ultimei perspective, care abandonează înțelegerea aristotelică a libertății ca orientare către acele scopuri pe care rațiunea le recunoaște ca fiind demne de urmărit, se va produce în existențialismul sartrian și narcisismul postmodern. Eul fiind postulat ca referențial suprem, valorile se atomizează în funcție de fiecare individ singular nedefinit de vreo esență prealabilă și înscriere într-o totalitate socioculturală, ci exclusiv de prezumția unui liber-arbitru absolut: nu există nimic în afara dorințelor și acțiunilor mele, care nu au vreo legătură cu natura lucrurilor sau poziția mea în univers. Și anume acest etos al multiplicității, al fluidității și al „maximizării de posibili”, de refuz al preeminenței unei lumi de valori și de finalități colective, al deconstrucției și al reformării permanente a instituțiilor, al angajării forțelor mitocreative ale narațiunii în serviciul ideologiei de stânga alimentează în ultimele decenii atât progresismul politic (Amiel, Emelien, 2019), cât și imaginarul stângismului literar (Citton, 2010).

Ca urmare, viziunea așezată de Locke, Rousseau și Kant la baza contractului social al liberalismului clasic este astăzi pervertită în contextul războaielor culturale de o nouă stângă deconstrucționistă și postmodernistă care a îmbrățișat imaginarul utopic și revoluționar al așa-numitului „liberalism progresist”, ce se manifestă sub două ipostaze predominante. Sub forma progresismului social, el pretinde să prefacă toate instituțiile sociale și civice ale democrațiilor occidentale în numele unei „justiții sociale cosmice” (Sowell, 1999) care abandonează idealurile egalității și meritocrației în favoarea „echității”, „diferenței” și „inclusivității afirmative” ale indivizilor, recunoscuți și celebrați strict ca reprezentanți ai identităților de grup (etnie, rasă, gen etc.) ierarhizate pe o scară a opresiunilor la care sunt supuse din partea albilor, în special, a bărbatului alb – figura absolut malefică a Occidentului contemporan. Sub forma progresismului moral, stimulează și legalizează cele mai transgresive revendicări ale individului narcisic care pretinde din partea celorlalți recunoaștere și respect necondiționat pentru tot ceea ce spune și în ce crede, bunăoară, că-și poate schimba sexul prin simpla rostire a unui enunț performativ, astfel că azi majoritatea absolută a celor care se declară femei transgender sunt, biologic, bărbați sau „femei cu penis” (*The vast majority*, 2018). Ca și în cazul așa-numitei „parentalități de intenție” ce discriminează ierarhic între angajamentul moral al genitorilor de a zămisli un copil, angajament căruia i se atribuie un rol mai important, superior, și „procrearea biologică”, redusă la rang de accesoriu tehnic, aceste tendințe exprimă același hybris al voinței individuale care a fost sursa psihologică a tuturor gnozelor totalitare, inclusiv a comunismului. Milenialii și, în special, tinerii din generația Z („zoomerii”), care sunt produsul pur al noii culturi morale, prin definiție una victimară, polarizantă și terapeutică, bazată pe primatul emoției și al trăirii afective, au instaurat în campusurile occidentale și în mediile

digitale un etos totalitar, al fricii, suspiciunii și intoleranței față de orice cuvânt sau idee care ar putea „ofensa”, leza confortul emoțional al cuiva, un climat de uniformitate ideologică, de gândire tribală și de cenzură orwelliană (Campbell, Manning, 2018). Acest progresism milenarist care astăzi revoluționează societățile occidentale sub întruchiparea religiei seculare *woke* (Plămădeală, 2021) este cel mai recent avatar al deturnării antropologiei și a filosofiei umaniste prin absolutizarea voluntarismului arbitrar și a autonomiei individuale, al relativismului valoric, moral și cognitiv care, întrucât redefineste identitatea persoanei în afara tradițiilor și rolurilor sociale instituite, autonomia și libertatea ca acțiune în afara oricărui cadru moral și social, adevărul în afara faptelor și rațiunii universale, nu poate impune consensul civic decât prin mijlocirea forței coercitive, prin despotismul luminat al expertocrației. Discursul acesteia este sursă nu numai de adevăr „științific”, certificat prin acreditările educaționale și profesionale, ci și de cunoștințe ezoterice rezultate din afilierea identitară la un grup victimizat care se presupune că deține accesul la adevăruri revelate, superioare și incomensurabile grație trăirilor și experienței sale unice atestate prin incipituri ritualice: „în calitate de femeie albă privilegiată”, „în calitate de persoană de culoare”, „ca un paleontolog progresist evreu BIPOC” etc. (Siegel, 2020).

Conform acestei teorii, indivizii cu poziții sociale și identități comune – de rasă, gen, sexualitate etc., împărtășesc aceleași experiențe ale opresiunii și dominării, pe care ei le interpretează în mod identic. Față de membrii grupurilor dominante, care trăiesc exclusiv în lumea lor de privilegii și de structuri cognitive hegemonice (ex.: eurocentrism, androcentrism, raționalism etc.) și nu au acces la experiențele și perspectivele insolite ale categoriilor minoritare, acestea din urmă dețin o dublă viziune, o cunoaștere superioară și inaccesibilă celor cu identități opuse. Într-un mod paradoxal, în cele mai liberale societăți din lume se reactivează proiecte de știință ideologică, de felul „geneticii staliniste” a lui Trofim Lîsenko, sau de știință rasială, etnică ce amintește de știința „ariană” a lui Hitler. Așa-numitele „studii ale albității” (*Whiteness Studies*), „studii ale negritudinii” (*Blackness Studies*), „teoria critică a rasei” (*Critical Race Theory*) ș.a., care au devenit hegemonice în universitățile anglo-saxone, decretează că știința occidentală, inclusiv matematicile, fizica, astronomia, biologia și celelalte, este un produs al oamenilor albi, în serviciul puterii acestora și deci rasistă și violentă prin definiție. Noțiuni precum raționalitatea, logica, obiectivitatea și adevărul sunt considerate produse colonizatoare și rasiste ale aceleiași episteme occidentale care trebuie deconstruită, „decolonizată” și înlocuită cu diverse „studii etnice” și „științe indigene” pe care populațiile din fostele colonii le-au dezvoltat până la contactele cu gândirea din Vest.

Împuterniciți de dubla viziune, teoretizată în epistemologii „alternative” ce substituie rigorile metodologice cu subiectivitatea și afectivitatea (*feminist epistemology, black epistemology, queer epistemology* etc.), elitele academice *woke* investesc performativitatea limbajului cu forța magică de a desface și modifica atât

construcțiile sociale, cât și datele naturii. Expresii precum „bărbați însărcinați”, „deținător de uterus/*uterus haver*”, „persoane care menstruează” ș.a., impuse de noul regim identitar și diversitar drept formule obligatorii în cultura mainstream și în instituțiile publice, fac parte atât dintr-o palingenezie antropologică, din proiectul ștergerii normelor milenare ale condiției umane și al creării individului în afara oricăror limite și determinării biologice și simbolice, cât și dintr-o revoluție a discursului care codifică rezultatele ingineriilor mintale și psihosociale într-o narațiune dominantă ce succedă metanarațiunii umaniste falimentate.

Face parte din noulimba orwelliană introducerea în uzul comunicării oficiale a unor pronume neutre și specifice de gen: (exemple pentru limba engleză: *ze*, *zir*, *zirsself*, *xe* etc.), prin care preferă să li se adreseze acele persoane care se revendică de la identități fantasmate pe un spectru genurial nelimitat: *non-binary*, *agender*, *demisexual*, *pangender*, *gender-queer*, *gender-fluid*, *genderless*, *demigirl* etc. Fabricate ca să înlocuiască vechile pronume „intolerante”, ele sunt introduse cu titlu obligatoriu în instituțiile de învățământ și în comunicarea oficială, iar nerespectarea lor atrage diverse sancțiuni legale, inclusiv concedierea. Refuzând să folosească pronume alternative de gen, cunoscutul profesor și autor de succes J. Peterson este nevoit să demisioneze din funcțiile ocupate. J.K. Rowling, celebra autoare a seriei de romane *Harry Potter*, după ce apără o femeie concediată pentru afirmația că sexul este o realitate biologică și se pronunță critic la adresa politicii transgender ce subminează drepturile femeilor și încurajează practici de sterilizare a copiilor, este hărțuită de gloatele digitale și primește din partea activiștilor amenințări cu moartea. Dacă ar fi tipărite pe hârtie, spune ea, i-ar ajunge să-și tapițeze întreaga casă (Sanderson, 2021). Pentru că nu acceptă să se adreseze unui elev transgender care se declară fată prin pronumele preferat „they”, motivându-și poziția prin convingerile sale religioase și etosul școlii catolice în care activează, profesorul Enoch Burke de la Wilson's Hospital School din Irlanda este suspendat și, în fine, ajunge să facă închisoare (Myers, 2022).

Pentru limba franceză, este simptomatic cazul consacării lui *iel* (contras din *il* și *elle*) în dicționarul Robert, în locul pronumelui generic masculin, iarăși nu ca urmare a uzului, ci sub presiunile asociațiilor transgender (Rouart, 2021, p. 18). Patosul deconstrucționist este împins de o recentă „scriere incluzivă” până la nivelul gramaticii, sediul a ceea ce romanticii numeau „geniul limbii”, care este reformată pentru a o elibera de sub dominația „masculinității opresoare”, deci se pornește de la premisa că prin modificarea limbii se poate schimba realitatea, că o regulă gramaticală legiferată arbitrar echivalează cu o promisiune de mântuire morală. Impusă de organisme militante în ciuda avertismentului Academiei că respectiva aberație „incluzivă” creează confuzie, ilizibilitate și prezintă un „pericol mortal” pentru limba franceză (*Déclaration de l'Académie française*, 2017), „scrierea incluzivă” accelerează tendințele de anomie,

fracturare și separatism ce erodează comunitatea națională, separă tot mai mult elitele de clasele populare și înstrăinează tinerele generații de patrimoniul formator al literaturii clasice. Instituțiile de învățământ, de la grădinițe până la universități, se angajează activ în inițierea tinerelor generații în valorile și noulimba ideologiilor *woke* deghizate în respectabile „teorii academice”: teoria intersecțională a genului, „queer”, teoria critică a rasei etc.

Implicațiile devastatoare ale acestor inovații pot fi judecate în lumina fenomenologiei limbajului, a concluziilor lui E. Benveniste, care insistă că limbajul transcrie realitatea, că există un continuum între realitate, limbaj și instanța enunțatoare care face să renască, prin discursul său, experiența evenimentului; că pronumele personale sunt fundamentale în constituirea subiectivității și intersubiectivității dialogice. „Eu” semnifică „persoana care enunță prezenta instanță de discurs care conține «eu»” (Benveniste, 1966, p. 252), deci pronumele, ca și limbajul în general, articulează raporturi complexe între *physis* (biologic), psihic și logosul sociosimbolic, raporturi pe care urmăresc să le disloce noile pronume de gen „incluzive”. Prin urmare, destabilizarea relațiilor intrinseci complexe dintre natura umană și procesele retorice și simbolice în contextul războaielor culturale perturbă buna funcționare a spațiului enunțativ intersubiectiv prin care se realizează socializarea individului într-un etos specific. Etosul configurează o comunitate de sens, prin seturi de practici ale intersubiectivității enunțative, și o comunitate de sentiment în baza modurilor comune de gândire și de acțiune practică și morală, un *sensus communis* ce „ctitorește o comunitate” pornind nu de la universalitatea abstractă a rațiunii, ci de la „generalitatea concretă ce reprezintă comunitatea unei grupări, a unui popor, a unei națiuni” (Gadamer, 2001, p. 27). Această viziune a universalului concret, pe care H.-G. Gadamer o rezumă plecând de la Vico, Hegel și romantici, este relevantă pentru problema conflictelor normative, întrucât evidențiază rolul crucial al culturii și simbolicului în suportul normelor universale, al esențelor morale și mitice ale fiecărui popor la care artele și literatura au un acces privilegiat. Utopia palingenezică a unui nou tip de om și de societate, descalificarea determinațiilor și legăturilor naturale de către o civilizație care odinioară își aflase sensul și gloria în descoperirea naturii se însoțesc de refuzul forței instituante a imaginarului cultural, ale cărui funcții de semnificare simbolică sunt delegate tehnicii – noua instanță normativă care înlocuiește vechiul holism cu totalitarismul artificializării lumii și existenței umane după algoritmul eficienței absolute. În limbajul fenomenologiei, *sensus communis* este cuprins în noțiunea mai largă de *Lebenswelt* – lumea vieții în care omul trăiește absorbit într-o rețea de structuri și semnificații prestabilite, nereflexive pe fundalul cărora și prin participarea la practici socioculturale distincte lucrurile i se revelează cu sens și infuzate valoric – este lumea comună afectivă din care se desprind, în praxisul poietic, forme partajate de percepere și cunoaștere estetică a realității. Întruchipate în materialitatea operelor culturale, în textele scrise, aceste multiplicități de experiențe și cunoștințe tacite

(*savoir-vivre, savoir-faire*) asigură recursivitatea în cerc a interpretării și înțelegerii hermeneutice care descoperă, la fiecare abordare a operei, noi stratificări provizorii de semnificații. Asumarea sensului comun și a legatului cultural-artistic, a unui nivel primordial de ființare-împreună, ca orizont de inteligibilitate, sens și adevăr din care poate fi judecat succesul unui enunț performativ sau originalitatea unei opere de artă, sau idealul dreptății fundamentează o concepție narativă și dialogică a ființei umane, care azi se menține vie mai ales în gândirea est și central-europeană. Decealtă parte, concepția liberală voluntaristă, radicalizată în postmodernism, recuză concepția binelui comun în favoarea unei dreptăți strict procedurale și contractuale, instituite de un eu total dezangajat, *self-made* și sursă de pretenții valide. Hermeneuții suspiciunii și-au orientat eforturile către deconstrucția conceptului de *Lebenswelt* și a ideii de context semantic saturat prerenflexiv, în special J. Derrida, care opune orientării totalizatoare a sensului logocentric energia destabilizatoare și entropică a „diferanței” (*différance*). Totuși, se cere menționat că, spre deosebire de emulii săi din universitățile americane care l-au instrumentalizat în scopuri politice, el ajunge să recunoască în ultimele sale lucrări potențialul dialogic al lumii vieții. Chiar și cea mai simplă alocuțiune depinde de o coapartenență inițială: „nu am fi împreună într-un fel de comunitate minimală (...), vorbind aceeași limbă, chiar și pentru a manifesta un dezacord, dacă un fel de amicitie nu ar fi fost deja pecetluită, înainte de orice alt contract (...)”; „însăși posibilitatea întrebării sub forma «ce este.?» pare deci, dintotdeauna deja (...) să presupună această afirmație anterioară a unei ființări-împreună în discurs. O atare afirmație nu se lasă pur și simplu integrată, mai ales nu se lasă prezentată ca o ființă-prezentă (...) în spațiul unei ontologii, *anume pentru că ea deschide acest spațiu*” (Derrida, 1994, pp. 264; 279).

Eroziunea etosului discursiv și afectiv, a sensului și a decenței comune a fost tematizată premonitoriu de G. Orwell ca pericol grav pentru viitorul democrației și al literaturii. Ultimele nu pot prospera fără o limbă clară, cu reguli acceptate de către toți. Pentru a combate „noulimba” și „dublugânditul” este nevoie de un „limbaj pur, care semnifică ceea ce spune și care să poată fi respins în termenii săi proprii. Acesta va fi de foarte multe ori un limbaj *vechi*, legat organic de adevărurile străvechi păstrate și transmise prin literatură” (Hitchens, 2002, p. 131). Dar precum am arătat mai sus, dinamicile implozive metamorfozează tot mai mult lumea vieții în lumea ultimului om descrisă de Nietzsche: *homo indignatus* imoderat în poftele și pasiunile sale mărunte, din sufletul căruia a dispărut *thymosul* dătător de curaj și onoare, de aspirații transcendente, el preferând postura comodă a vulnerabilității și victimizării, debarasându-se cu îngâmfare nihilistă de regulile civilizației și de marile creații ale imaginației culturale. În același timp, perioada contemporană este din nou hobbesiană, perioadă a conflictelor normative tot mai violente, a războiului tuturor contra tuturor, instigat de ideologiile identitare și rasializate ce reanimează impulsuri totalitare – toate aceste linii de forță contravin spiritului democrației și al

literaturii, care este unul al pluralismului, al complexității și al transmisiunii. Evoluțiile respective capătă relevanță pentru chestiunea tot mai actuală a „morții/sfârșitului” literaturii și romanului. Milan Kundera admite că, „dacă romanul trebuie într-adevăr să dispară, nu o va face pentru că ar fi ajuns la capătul puterilor, ci pentru că se află într-o lume care nu mai este a lui” (Kundera, 2008, p. 27). Tehnicizarea avansată a existenței umane, omogenizarea și uniformizarea acesteia în procesele globalizării neoliberale, politizarea vieții sociale care instaurează dictatul unui spirit unidimensional și o gândire binară aruncă în uitare ființa și lumea vieții din care romanul își trage sevele. Totodată, extincția sa probabilă este precipitată și de factori interni: se pare că romanul pierde tot mai mult imunitatea la virușii ideologiilor și gândirii corecte impuse de imperiile media. O privire rapidă, de ansamblu asupra tendințelor recente în politicile editării de carte confirmă ipoteza kunderiană. A se vedea, bunăoară, proliferarea unei literaturi zise „a tineretului”, care abdică de la vocația bildungsromanului, a literaturii ca ucenicie la etaloane superioare de cultură și civilizație, și se transformă în unealtă de propagandă a catehismului postmodern: „inițiere în superbia societală a familiilor recompuse, a cuplurilor de homosexuali, a triajului deșeurilor, a salvării planetei, a procreării medical asistate, (...), a consumului ecoresponsabil, a alimentației bio și vegetariene....” (Onfray, 2019, p. 117). Romanele de debut, publicate de industria americană a cărții în 2022, se conformează pe deplin canoanelor politicii diversitare și identitare, adică majoritatea sunt scrise de femei, persoane „de culoare” sau „queer” și focalizate într-un mod covârșitor pe rasă, gen, sexualitate sau clasă, în timp ce bărbați albi, mai ales cei în vârstă, purtând stigmatul „privilegiului alb”, au șanse infime de publicare (Rosenfield, 2022). În convingerea lui Kundera, ceea ce romanul poate opune disoluției sale ar fi o putere a rezistenței și disidenței: „Cred doar că romanul nu mai poate trăi în pace cu spiritul timpului nostru: dacă mai vrea să «progreseze» ca roman, nu poate s-o facă decât împotriva progresului lumii” (Kundera, 2008, p. 30).

Relativizarea radicală a valorilor care a contribuit la idolatria istoriei ca progres în sensul extensiunii accesului material la lume, al creșterii economice, apoi la neoprogresismul actual – cultul mișcării ca mișcare, al schimbării pentru schimbare și reingineriei societale transumaniste –, au provocat atât prăbușirea marilor narațiuni, cât și o criză gravă a științelor umaniste, care s-au dezis de scopul iluminist de cultivare a sufletului în tradiția vie a culturii pentru idealuri sociopolitice dubioase. Războaiele culturale, până nu demult un fenomen al politicii americane iradiind cu intensități diferite în restul societăților occidentale, cunosc astăzi o globalizare accelerată sub impactul mai multor factori care politizează, antagonizează nu numai viața sociopolitică, ci și viața academică și cea culturală, creațiile simbolice, artistice (Brooks, 2022). A lămuri și a înțelege cauzele, manifestările și natura acestor crize,

rolul intelectualilor în perversitatea unor teorii academice în ideologii neototalitare la care aderă cu entuziasm cohorte de cărturari căzuți în amnezie istorică; marșul victorios al acestor fundamentalisme doctrinare prin universități, concepute de Humboldt ca sanctuare ale spiritului critic și libertății intelectuale și prefăcute în biserici ale gândirii gregare și intoleranței inchiizitoriale, succesul cu care ele colonizează, prin strategiile neomarxiste ale „hegemoniei culturale” prescrise de A. Gramsci, toate instituțiile și aspectele vieții sociale, efectele cumulative asupra metodelor și cunoașterii disciplinare sunt sarcini redutabile la care vor fi chemați să răspundă cei implicați în studiile culturale și literare.

Referințe bibliografice:

- ABU ODEH, Lama. *Georgetown's Cultural Revolution* [online]. Disponibil: <https://quillette.com/2021/04/09/georgetown-culture-revolution/> [citat 20.07.2022].
- AMIEL, David, EMELIEN, Ismaël. *Le progrès ne tombe pas du ciel*. Paris: Fayard, 2019.
- BENVENISTE, Émile. *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, 1966.
- BOLTANSKI, Luc. *Le nouvel esprit du capitalisme*. Paris: Gallimard, 1999.
- BROOKS, David. *Globalization Is Over. The Global Culture Wars Have Begun*. 2022, 8 april [online]. Disponibil: <https://www.nytimes.com/2022/04/08/opinion/globalization-global-culture-war.html> [citat 30.08.2022].
- CAMPBELL, Bradley, MANNING, Jason. *The Rise of Victimhood Culture. Microaggressions, Safe Spaces, and the New Culture Wars*. Palgrave Macmillan, 2018.
- CITTON, Yves. *Mythocratie. Storytelling et imaginaire de gauche*. Paris: Éditions Amsterdam, 2010.
- DE GUIGNÉ, Anne. *Le capitalisme woke*. Paris: Presses de la Cité, 2022.
- DEBRAY, Régis. *Le citoyen, c'est l'homme sans étiquette* [online]. Disponibil: <https://www.laicite-republique.org/regis-debray-le-citoyen-c-est-l.html> [citat 23.07.2022].
- Déclaration de l'Académie française = *Déclaration de l'Académie française sur l'écriture dite „inclusive”* [online]. 26 octobre 2017 Disponibil: <https://www.academie-francaise.fr/actualites/declaration-de-lacademie-francaise-sur-lecriture-dite-inclusive> [citat 27.07.2022].
- DERRIDA, Jacques. *Politiques de l'amitié*. Paris: Galilée, 1994.
- DESCOMBES, Vincent. Louis Dumont ou les outils de la tolérance. In: *Esprit*. 1999, nr. 253 (6), p. 65-85.
- DUMONT, Louis. *Essais sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*. Paris: Éd. du Seuil, 1983.
- DUMONT, Louis. *Homo ierarchicus. Le système des castes et ses implications*. Paris: Gallimard, 2013.
- GADAMER, Hans-Georg. *Adevăr și metodă*. București: Teora, 2001.
- HERTZ, Robert. *The Pre-eminence of the Right Hand: a Study in Religious Polarity*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1973.
- HITCHENS, Christopher. *Why Orwell Matters*. New York: Basic Books, 2002.
- KANT, Immanuel. *Întemeierea metafizicii moravurilor*. București: Humanitas, 2006.
- KUNDERA, Milan. *Arta romanului*. București: Humanitas, 2008.

LASCH, Christopher. *La culture du narcissisme*. Paris: Flammarion, 2018.

LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasă și istorie*. Iași: Fides, 2001.

MYERS, Fraser. *The trans inquisition comes to Ireland* [online]. Disponibil: <https://www.spiked-online.com/2022/09/06/the-trans-inquisition-comes-to-ireland/> [citat 28.08.2022].

ONFRAY, Michel. *Théorie de la dictature*. Paris: Robert Laffont, 2019.

PLĂMĂDEALĂ, Ion. *Revoluția culturală din Occident: manifestări și tendințe*. În: Lecturi in memoriam Silviu Berejan. Conferință națională cu participare internațională „Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan”, ediția a V-a. Chișinău: Pro Libra, 2021, p. 117-125.

ROSENFELD, Kat. *Publishing will never be fair* [online]. Disponibil: <https://unherd.com/2022/07/publishing-will-never-be-fair/> [citat 28.08.2022].

ROUART, Jean-Marie. *Le pronom factice „iel” dans le Robert, ou le virus de la déconstruction de notre langue*. In: Le Figaro, 2021, nr. 24028, p. 18.

SADIN, Éric. *L'ère de l'individu tyran*. Paris: Bernard Grasset, 2020.

SANDERSON, Daniel. *I've had enough death threats to paper my home, says JK Rowling, after trans activists reveal her address* [online]. Disponibil: <https://www.telegraph.co.uk/news/2021/11/22/jk-rowling-says-will-not-intimidated-trans-activists-targeted/> [citat 30.08.2022].

SCHUMPETER, Joseph. *Théorie de la destruction creatrice*. Paris: Payot & Rivages, 2021.

SIEGEL, Jacob. *The New Truth* [online]. Disponibil: <https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/new-truth-rationalism-religion> [citat 30.08.2022].

SOWELL, Thomas. *The Quest for Cosmic Justice*. New York: Simon & Schuster, 1999.

Strauss = ШТРАУС, Лео. *Естественное право и история*. Moscova: Водолей Publishers, 2007.

The vast majority = *The vast majority of male-born transwomen still have a penis* [online]. 28 iulie 2018. Disponibil: <https://fairplayforwomen.com/penis/> [citat 15.08.2022].

TODOROV, Tzvetan. *La peur des barbares*. Paris: Robert Laffont, 2008.

ZAGZEBSKI, Linda Trinkaus. *The Two Greatest Ideas: How Our Grasp of the Universe and Our Minds Changed Everything*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2021.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”.

ORGANIZAREA INFORMAȚIONALĂ A ENUNȚULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Ion BĂRBUȚĂ

Doctor în filologie

E-mail: ibarbu2@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2649-8276>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Informational Organization of the Sentence in Romanian

Abstract

The article contains a description of the informational structure of the sentence in its capacity as a layer of meaning constituted as an effect of its contextual updating. A complex phenomenon of a discursive nature, the informational structure of the utterance requires an interpretation of the facts of language by taking into account the interrelationship between the semantic, syntactic and discursive factors involved in the act of communication. The semantic-pragmatic specificity of the informational structure of the sentence is analysed starting from the extralinguistic factors that control it. Particular attention is paid to the distinctive features of the minimal units of this structure. The criteria for identifying the topic and the rhyme of a sentence are presented, with emphasis on the recognition of the units in question in the process of linguistic analysis. By examining this layer of meaning, our goal is to show that the Romanian language has a complex mechanism that allows its expression and variation in relation to other layers of meaning of the sentence.

Keywords: informational structure of the utterance, referential-semantic structure of the utterance, layer of meaning, theme, rheme, thematization, rhematization.

Rezumat

Articolul conține o descriere a structurii informaționale a enunțului în calitatea sa de strat de semnificație constituit ca efect al actualizării lui contextuale. Fenomen complex de natură discursivă, structura informațională a enunțului necesită o interpretare a faptelor de limbaj prin luarea în considerare a interrelației dintre factorii semantici, sintactici și discursivi implicați de actul de comunicare. Specificul semantico-pragmatic al structurii informaționale a enunțului este analizat pornindu-se de la factorii extralingvistici care o controlează. O atenție deosebită se acordă trăsăturilor distinctive ale unităților minime ale acestei structuri. Sunt

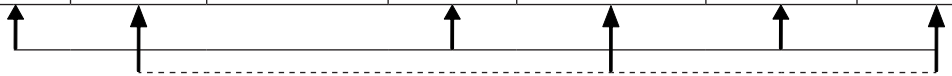
prezentate criteriile de identificare a temei și a remei unui enunț, accentul fiind pus pe recunoașterea unităților în cauză în procesul analizei lingvistice. Prin examinarea acestui strat de semnificație scopul nostru este să arătăm că limba română dispune de un mecanism complex ce permite exprimarea și varierea lui în raport cu alte straturi de semnificație ale enunțului.

Cuvinte-cheie: structură informațională a enunțului, structură referențial-semantică a enunțului, strat de semnificație, temă, remă, tematizare, rematizare.

Tripla organizare a structurii semantice a enunțului. Lingvistica de orientare pragmatică nu identifică structura semantico-sintactică a enunțului cu organizarea lui liniară în lanțul vorbirii. Se consideră că această structură este constituită prin sinteza unor straturi de semnificație de natură diferită. În conformitate cu ideile expuse în lucrările semnate de J. Feuillet (2006, p. 598-599) și C. Hagège (1982, p. 27) privind tripla organizare a structurii semantice a enunțului, vom distinge următoarele planuri: planul referențial (sau semantic), planul categorial (sau logico-sintactic) și planul enunțiativ (sau discursiv). Fiecare dintre straturile de semnificație corespunzătoare acestor planuri se bazează pe un anumit tip de informație, dispune de anumite unități minimale și mijloace de realizare, fiind specializat pentru îndeplinirea anumitor funcții în actul de comunicare.

Un prim strat cuprins în latura de conținut a enunțului îl reprezintă structura lui referențial-semantică. În cadrul acestei structuri este codificată informația despre evenimentul desemnat de enunț. Celelalte două straturi, structura predicativă și structura informațională, sunt de natură logico-sintactică și, respectiv, discursivă. Ele au rolul de a organiza informația denotativă, referențială în vederea transmiterii ei către destinatar. Astfel, structura predicativă îi permite locutorului să structureze conținutul referențial al enunțului în conformitate cu structura judecății. În cadrul acestei structuri se face distincție între un obiect al comunicării (subiectul) și caracteristica atribuită acestuia (predicatul).

Structura informațională a enunțului reprezintă un strat de semnificație de tip operațional. Ea exprimă modul în care informația factuală, descriptivă, cognitivă vehiculată prin enunț este organizată în funcție de integrarea ei în contextul comunicativ concret și în concordanță cu scopul comunicativ urmărit de locutor. Segmentarea și organizarea informației comunicate prin enunț este impusă, în mod special, de necesitatea adaptării acestei informații la cunoștințele interlocutorului în situația concretă de comunicare, adică la cunoștințele celui care urmează să interpreteze enunțul receptat. Tabelul de mai jos prezintă straturile de semnificație ale enunțului, unitățile lor minime și corelația dintre acestea.

Planurile structurii semantico-pragmatice a enunțului						
1. Planul referențial (semantic)			2. Planul categorial (logico-sintactic)		3. Planul enunțiativ (discursiv)	
Structura referențial-semantică			Structura predicativă		Structura informațională	
reprezintă o descriere prin intermediul enunțului a evenimentului din realitate			organizează conținutul semantic al enunțului în conformitate cu structura binară a judecății		organizează conținutul semantic al enunțului prin raportare la universul conversațional comun celor doi interlocutori	
Unitățile minimale delimitate la nivelul celor trei structuri și corespondența dintre ele						
<i>actanții</i>	predicatul semantic	circumstanțele	<i>subiectul</i>	predicatul logico-sintactic	<i>tema</i>	<i>rema</i>
↑	↑		↑	↑	↑	↑
						

Actualizarea situațională și ierarhizarea informațională a constituenților enunțului. Fiind formulat de locutor într-o situație concretă de comunicare, enunțul este adresat unui anumit destinatar. În aceste condiții, informația codificată în enunț nu este dispusă la întâmplare. Ea este structurată de locutor în funcție de ceea ce cunoaște/nu cunoaște interlocutorul său. În felul acesta, informația transmisă prin enunț este ierarhizată în conformitate cu direcția de desfășurare a comunicării, orientată, de regulă, de la cunoscut la necunoscut (GBLR, 2010, p. 612). În baza acestui principiu, enunțul asertiv folosit pentru comunicarea de informații se definește ca fiind o structură constituită prin asocierea a două tipuri de informații: o informație veche, cunoscută și o informație nouă, necunoscută interlocutorului până în momentul enunțării. Lingviștii numesc secvența care transmite informația veche, cunoscută *temă*, iar secvența care aduce o informație nouă, necunoscută *remă*. Acestea sunt cele două unități minime ale structurii informaționale a enunțului. Ele sunt prevăzute să îndeplinească roluri diferite în procesul comunicării. Tema servește drept puncte de legătură cu ansamblul de cunoștințe posedate în comun de cei doi interlocutori, reprezentând astfel punctul de plecare al enunțului. Rema constituie punctul de sosire al enunțului, fiind elementul prin care locutorul își realizează scopul său comunicativ.

Pe baza exemplurilor prezentate în tabelul de mai jos vom ilustra corelația dintre cele două roluri pragmatice din structura enunțului.

Punctul de pornire (informație inițială, veche, cunoscută)	Punctul de sosire (informație nouă, necunoscută)
<i>Eminescu</i>	=> <i>a scris poemul Luceafărul.</i>
<i>Poemul Luceafărul</i>	=> <i>a fost scris de Eminescu.</i>

Observăm că sub aspectul structurii referențiale enunțurile sunt echivalente semantic: descriu același eveniment din realitate. Ceea ce le diferențiază este însă modul de prezentare a informației. În primul enunț tema (transmite o informație cunoscută), realizată prin numele propriu *Eminescu*, se opune remei (este purtătoarea informației noi), cuprinzând predicatul împreună cu determinantul său (*a scris poemul Luceafărul*). În cel de al doilea enunț, tema este realizată prin sintagma *poemul Luceafărul*, iar în calitate de remă funcționează sintagma *a fost scris de Eminescu*. Analiza enunțurilor citate demonstrează că, deși sunt constituite din aceleași unități lexicale, ele servesc pentru realizarea unor scopuri comunicative diferite, fiind prevăzute pentru a fi utilizate în diferite situații de comunicare.

Constatăm astfel că în formularea enunțului său locutorul pleacă de la anumite informații cunoscute de ascultător sau care sunt stipulate ca fiind cunoscute în contextul dat, adăugând apoi informația nouă pe care o consideră esențială pentru situația dată de comunicare. În felul acesta, informația vehiculată prin intermediul enunțului este organizată în funcție de noutatea și importanța ei. Această modalitate de organizare a enunțului derivă din funcționarea enunțului într-un anumit context comunicativ.

Factorii determinanți ai structurii informaționale a enunțului. Enunțurile formulate de vorbitori sunt în mod necesar contextualizate. Astfel, sarcina unui vorbitor constă în a indica, prin diferitele mijloace de care dispune, modul în care informațiile pe care intenționează să le transmită se leagă de cele pe care le posedă interlocutorul la un moment dat. În această privință, studiile de specialitate demonstrează că, la nivelul structurii în cauză, conținutul semantic al enunțului (informația despre evenimentul din realitate descris prin enunț) este organizat din următoarele două puncte de vedere:

a) în funcție de raportarea acestui conținut la anumite condiții contextuale, mai exact, la ceea ce se numește univers conversațional comun interlocutorilor;

b) în funcție de importanța comunicativă a informațiilor codificate de fiecare dintre elementele enunțului.

În felul acesta, structura informațională a enunțului, bazată pe relația temă – remă, se datorează unui cumul de factori discursiv-pragmatici, printre care se numără: fondul de cunoștințe comun interlocutorilor și intenția comunicativă a locutorului.

Faptul că orice enunț se înscrie într-un anumit context discursiv reprezintă aspectul decisiv pentru înțelegerea structurii informaționale a enunțului. Contextul discursiv este responsabil de constituirea fondului de cunoștințe comun participanților la actul dat de comunicare. Acesta reunește totalitatea informațiilor pe care interlocutorii le stăpânesc în comun. După proveniența lor, aceste informații pot fi: de natură verbală, situațională (sau interacțională) și cognitivă (sau enciclopedică) (GALR II, 2005, p. 886). Pentru ele sunt caracteristice următoarele trăsături: a) sunt anterioare

actului de enunțare în cadrul căruia este produs enunțul respectiv, b) sunt deținute în comun de cei doi interlocutori, fiind active în memoria lor discursivă recentă. După cum se știe, enunțul formulat de locutor se bazează și, de regulă, pe o parte din informația precedentă. Prin urmare, informațiile din fondul comun sunt importante pentru nivelul structurii informaționale al enunțului prin faptul că reprezintă elementul care servește drept bază pentru stabilirea temei, adică a constituentului care transmite o informație veche, cunoscută.

Intenția comunicativă a locutorului, cel de al doilea factor care influențează structura informațională a enunțului, reprezintă scopul urmărit de vorbitor într-o situație de comunicare. Datorită raportării enunțului la contextul comunicativ este stabilită informația cunoscută la care urmează să fie adăugată o informație nouă, necunoscută. Astfel, pentru început este identificată tema enunțului, aceasta reprezentând „punctul de plecare al mesajului transmis de enunț” (Halliday, Matthiessen, 2004, p. 64). În joc intră apoi intenția comunicativă a vorbitorului, și anume intenția de a oferi interlocutorului său informații care au legătură cu entitatea despre care se vorbește în enunț. Prin urmare, intenția comunicativă a locutorului are un rol important în ce privește integrarea informației „vechi” cu informație „nouă”, aceasta de la urmă fiind responsabilă pentru realizarea remei.

Vom ilustra dependența segmentării informaționale a enunțului de factorii discursivi examinând structurarea informațională a unui enunț utilizat în următoarele două minidialoguri:

(1) P. — *Cine lipsește astăzi?*

E. — *Lipsește* (T) **Ionescu** (R).

(2) P. — *Iar acum să vină la tablă Ionescu.*

E. — *Ionescu* (T) **lipsește** (R).

Observăm că enunțul citat este folosit în fiecare dintre aceste contexte pentru realizarea unui anumit scop comunicativ, ceea ce implică diferite modalități de segmentare la nivel informațional. În primul caz, segmentarea informațională a acestui enunț se face în funcție de raportarea lui la o întrebare, din care deducem următoarele condiții contextuale: profesorul bănuiește că cineva ar putea să lipsească (informația dată, veche) și dorește să afle cine anume (informația nouă, necunoscută). Enunțul utilizat ca răspuns la această întrebare are în poziția temei verbul predicat (*lipsește*), tema fiind realizată prin numele cu funcție de subiect (*Ionescu*). Cel de al doilea enunț este folosit într-un context în care persoana identificată prin numele dat este menționată în enunțul anterior, ceea ce face ca în următorul enunț el să apară în poziția temei (*Ionescu*), iar verbul predicat (*lipsește*) funcționează în calitate de remă. Constatăm, astfel, că unul și același enunț, chiar și cel alcătuit din doar doi termeni, poate fi interpretat diferit în plan informațional în situații diferite de comunicare.

Raportul dintre structura informațională și structura lexico-sintactică a enunțului. O trăsătură importantă a structurii informaționale a enunțului constă în posibilitatea

varierii ei în raport cu structura lui lexico-sintactică. S-a spus deja că unul și același enunț, în contexte diferite, se poate caracteriza prin segmentări diferite ale informației comunicate (DȘL, 2001, p. 531). Pentru a ilustra modul în care locutorul își poate structura informația transmisă prin enunț în funcție de cunoștințele interlocutorului său și cum poate varia structura informațională a enunțului în raport cu structura lui semantico-sintactică, vom examina exemplele de mai jos.

Enunțul	Reprezintă un răspuns la întrebarea latentă pe care o presupune:
<i>Ieri Ion // a plecat la București.</i>	<i>Ce a făcut ieri Ion?</i>
<i>Ieri la București a plecat // Ion.</i>	<i>Cine a plecat ieri la București?</i>
<i>Ion a plecat ieri // la București.</i>	<i>Unde a plecat ieri Ion?</i>
<i>Ion a plecat la București // ieri.</i>	<i>Când a plecat Ion la București?</i>

Pentru început trebuie să observăm că elementele din care sunt alcătuite enunțurile menționate rămân în toate contextele aceleași. Organizarea informațională a fiecărui enunț depinde însă de scopul comunicativ urmărit de locutor. Astfel, în cazul în care enunțul respectiv este folosit ca răspuns la întrebarea *Ce a făcut ieri Ion?*, tema este reprezentată prin secvența ce reia o informație conținută deja în întrebare (*Ieri Ion*), rema fiind restul enunțului (*a plecat la București*). Același enunț, în alte situații de comunicare, poate fi utilizat pentru realizarea altor scopuri comunicative, admitând și alte tipuri de segmentare. Astfel, când enunțul apare ca răspuns la o întrebare construită cu pronumele interogativ *cine*, în poziția remei apare subiectul (*Ion*). Atunci când întrebarea conține adverbul interogativ *unde*, funcționează ca remă complementul circumstanțial de loc (*la București*). Dacă însă întrebarea este construită cu adverbul interogativ *când*, rema este reprezentată prin circumstanțialul de timp (*ieri*). În toate aceste cazuri, cuvântul cu rol de remă este plasat în partea finală a enunțului, purtând de obicei accentul sintactic.

Analiza exemplurilor de mai sus demonstrează clar faptul că în cadrul structurii semantice a enunțului putem delimita, pe de o parte, o structură predicativă care integrează funcțiile de subiect și predicat, și, pe de altă parte, o structură informațională înglobând rolurile pragmatice de temă și remă. Nivelul structurii predicative exprimă o relație dintre obiectul comunicării noastre și caracteristica atribuită acestuia în general, fără o raportare la situația de comunicare concretă. Pe de altă parte, structura informațională actualizează relația stabilită între două tipuri de informații: informația cunoscută și informația necunoscută interlocutorului în situația dată de comunicare.

Faptul că cele două tipuri de structuri, predicativă și informațională, nu coincid în toate cazurile denotă că ele sunt una în raport cu cealaltă relativ autonome. Din acest punct de vedere, ele au un comportament diferit. Astfel, în timp ce structura predicativă a enunțului rămâne neschimbată, structura lui informațională variază în funcție de contextul concret de comunicare. După cum putem observa, toate

aceste enunțuri au aceleași părți de propoziție principale: subiectul – *Ion* și predicatul – *a plecat*. Ele admit însă diferite segmentări sub aspectul structurii informaționale sub influența unor factori contextuali diferiți.

Tema și rema, unități ale structurii informaționale a enunțului. Definită de cele mai multe ori drept o entitate binară, structura informațională a enunțului este generată prin articularea a două unități corelative: tema și rema. Vom nota totuși faptul că segmentarea bipartită a enunțului propusă de V. Mathesius a fost extinsă de J. Firbas într-o structură temă – tranziție – remă (Firbas, 1992, p. 71-73). Cu toate acestea, chiar și în cazul distribuirii tripartite a informației codificate în enunț nu se poate vorbi despre o modalitate de segmentare a enunțului care ar fi total diferită de cea inițială, întrucât elementele de tranziție sunt asociate, de regulă, cu rema constituind împreună cu aceasta secvența non-tematică.

Studiile care analizează unitățile minimale ale structurii informaționale a enunțului demonstrează că nu există o trăsătură semantică ce ar fi comună tuturor temelor, la fel cum nu poate fi identificată o trăsătură semantică specifică remelor în general. Această stare de lucruri se explică prin faptul că segmentarea informațională a enunțului nu vizează informația însăși, ci doar modul în care aceasta este organizată pentru a fi transmisă interlocutorului în situația concretă de comunicare. Pentru confirmarea acestei constatări este suficient să reamintim că în poziția temei poate apărea oricare dintre unitățile structurii referențiale: actanții semantici, predicatul semantic și chiar unele circumstanțe. Cercetătorii relevă însă o serie de alte trăsături specifice unităților minimale ale structurii informaționale. Lista acestor trăsături prezentată în studiile de lingvistică este extinsă (Berthoud, Mondada, p. 207). Tabelul de mai jos conține o selecție a trăsăturilor distinctive atribuite celor două unități minime ale structurii informaționale.

Tema	Rema
informație veche	informație nouă
informație dată	informație non dată
informație cunoscută	informație necunoscută
(entitatea) despre care se vorbește	ce se spune în legătură cu aceasta
punct de plecare	punct de sosire
conținut legat de context	conținut independent de context
conținut ancorat în context	conținut adăugat contextului
conținut presupus	conținut afirmat
conținut recuperabil	conținut nerecuperabil
conținut previzibil etc.	conținut imprevizibil etc.

Trăsăturile menționate scot în evidență natura informațională, discursivă a distincției dihotomice temă – remă, care, printr-o formulă generalizatoare, ar putea fi descrisă drept informație conținută în universul conversațional comun interlocutorilor/informație adusă în universul conversațional comun prin enunțul dat. Dintre aceste trăsături în continuare ne oprim doar asupra

celor care constituie opozițiile de bază. În cadrul acestor opoziții, trăsăturile caracteristice rolurilor pragmatice de temă și remă sunt organizate în funcție de următoarele dimensiuni:

a) raportul celor două roluri pragmatice cu factorii contextuali care le generează. În principal, stabilirea rolurilor pragmatice din structura enunțului se face prin corelarea conținutului exprimat de enunț cu ansamblul de cunoștințe comun interlocutorilor și luându-se în considerare intenția comunicativă a locutorului. Din acest punct de vedere, tema, care se stabilește prin raportare la fondul de cunoștințe comun interlocutorilor, apare ca fiind purtătoare a unei informații date, cunoscute (Grobet, 2002, p. 22-23). În același timp, rema care este instituită prin realizarea scopului comunicativ urmărit de locutor, comunică o informație nouă, necunoscută interlocutorului. În fond, ea reprezintă elementul de dragul căruia se și emite enunțul.

b) relația care se stabilește între temă și remă. În cadrul structurii informaționale, temei, care reprezintă „entitatea în legătură cu care se afirmă ceva”, i se asociază rema, constituind „ceea ce se spune despre temă/ceea ce se afirmă în legătură cu aceasta” (GALR II, 2005, p. 869; Grobet, 2002, p. 23-24). Prin urmare, tema și rema apar ca noțiuni relaționale, care se presupun reciproc. Chiar dacă se întâlnesc și enunțuri alcătuite fie numai din temă, fie numai din remă, aceste două unități nu pot fi considerate decât una în raport cu cealaltă (Prevost, 1998, p. 14).

c) poziția rolurilor pragmatice în cadrul structurii informaționale. După cum s-a menționat, la nivelul structurii informaționale, se pornește de la ceea ce este dat, cunoscut în condițiile concrete ale actului de comunicare pentru a se ajunge la informația pe care locutorul în funcție de finalitatea sa comunicativă vrea să i-o comunice interlocutorului. Prin urmare, tema unui enunț este elementul al cărui referent constituie, într-o situație dată, punctul de plecare al enunțului (Grobet, 2002, p. 24). În același timp, rema, care este menită să ofere informații legate de entitatea cu rol de temă, apare ca punct de sosire. Datorită acestui fapt structura informațională a enunțului este văzută ca având în esența ei un caracter vectorial, adică orientat (Firbas, 1992, p. 6).

d) ierarhia rolurilor pragmatice de temă și remă în funcție de statutul lor informațional. Toate cele menționate mai sus denotă faptul că elementele unui enunț nu au aceeași valoare comunicativă, ele diferă în ce privește importanța lor comunicativă. Tema nu transmite informații noi, însă este un element necesar pentru a face legătura enunțului cu contextul situațional și discursiv. La rândul ei, rema este elementul relevant din punct de vedere informațional. Ea constituie centrul informațional al enunțului, care are rolul de a aduce o informație nouă, contribuind astfel la avansarea comunicării. Lingviștii care folosesc termenii „temă” și „remă” în sensul de „dat” și „nou”, preferă să vorbească de grad minim (temă) și grad maxim (rema) de dinamism comunicativ (Firbas, 1992, p. 16-17; Grobet, 2002, p. 25).

Așadar, trăsăturile celor două roluri pragmatice sunt puse în relief pe baza dimensiunilor care le diferențiază din punct de vedere referențial (ca tip de denotație) și, mai ales, din punct de vedere discursiv (ca importanță comunicativă și ca poziție sintactică ocupată în enunț). În primul caz, distincția temă/rema este analizată prin raportare la informația deținută în comun de cei doi interlocutori, iar în cel de al doilea, prin luarea în considerare a relevanței lor comunicative.

Modalitățile de identificare a temei și a remei unui enunț. Descrierea de până acum a vizat specificul semantico-pragmatic al structurii informaționale a enunțului, unitățile minime ale acestei structuri și factorii discursivi care intervin în stabilirea temei și a remei unui enunț, aceștia de la urmă fiind localizați în afara enunțului. Pe lângă aceste aspecte, interesul lingviștilor se concentrează, mai ales, pe elementele de natură lingvistică ce ar putea servi drept bază pentru identificarea celor două funcții pragmatice.

Pentru o clarificare mai bună a modului de organizare informațională a enunțului ținem să reamintim aici formulele utilizate pentru actualizarea conținutului celor două unități minime ale acestei structuri. Tema poate fi actualizată cu ajutorul următoarei formule: *„faptul cunoscut nouă în contextul situațional dat (aici și acum) și despre care intenționez să vorbesc este...”*, iar rema cu ajutorul formulei: *„ceea ce intenționez să spun în legătură cu cele cunoscute de noi este ...”*. Printr-o formulă concisă conținutul informațional al structurii informaționale ar putea fi exprimat astfel: *„cu privire la X intenționez să comunic că P”*.

Operația de recunoaștere a temei și a remei în procesul analizei lingvistice nu este una simplă. Complexitatea analizei structurii informaționale a unui enunț este asociată cu dependența ei de anumiți factori contextuali, dar, mai ales, cu lipsa unor mijloace specializate pentru realizarea ei. O altă dificultate rezultă din faptul că, de multe ori, tema și rema pot cuprinde fiecare mai mulți constituenți, iar, în absența contextului, statutul acestora nu totdeauna este clar.

Dacă ținem cont de natura structurii informaționale a enunțului, trebuie să constatăm că cea mai sigură modalitate de recunoaștere a segmentării temă/remă a unui enunț este examinarea lui în raport cu contextul în care el este utilizat (Lambrecht, 1994, p. 120). După cum se arată în studiile consacrate acestei probleme, modalitatea concretă de segmentare informațională a enunțului depinde de specificul textului în care el este folosit, acesta fiind fie de tip dialogat, fie de tip monologat. Astfel, în sintaxa „dialogată”, elementul cu rol de temă depinde de tipul de întrebare, iar în sintaxa „textuală nedialogată” tema enunțului depinde de adecvarea lui la enunțul anterior (Pană Dindelegan, 2003, p. 220). Pentru ilustrare vom compara cazurile de utilizare a aceluiași enunț în contexte de natură diferită:

(1) — *Ce se află pe malul râului?* / — *Pe malul râului (T) se întinde un sat (R).*

(2) *Am ajuns la un râu. Pe malul râului (T) se întinde un sat (R).*

După cum putem observa, primul exemplu prezintă modul de identificare a structurii informaționale a enunțului prin raportare la întrebarea la care răspunde.

Mai menționăm, de asemenea, că în cadrul unui dialog, atunci când întrebările alternează cu răspunsurile, enunțul folosit ca replică de răspuns poate fi constituit numai din rema izolată: — *Unde este băiatul acum?* / — *La școală*. Astfel, datorită unor asemenea enunțuri se evită repetarea conținutului întrebării.

Cel de al doilea exemplu prezintă modul de stabilire a structurii informaționale a enunțului utilizat într-un text monologat. Observăm că în succesiunea celor două enunțuri, tema este reprezentată prin elementul deja exprimat sau implicat de contextul anterior.

Cercetările care abordează problema segmentării comunicative a enunțului prezintă o serie de criterii care asigură identificarea celor două roluri pragmatice din cadrul enunțului. Evident că nu se poate afirma cu tărie că ele ar fi absolut sigure, fiind valabile pentru toate situațiile. Studiul literaturii de specialitate ne arată că pentru identificarea și descrierea celor două unități ale structurii informaționale a enunțului lingviștii recurg la următoarele două teste: interogarea și reformularea.

Testul de bază folosit pentru identificarea temei și a remei unui enunț constă în identificarea unui context minim posibil sub forma unei întrebări la care enunțul respectiv poate servi drept răspuns (GBLR, 2010, p. 612). S-a spus deja că orice enunț poate fi conceput ca reprezentând un răspuns la o anumită întrebare. Aplicarea acestui test constă în formularea unei întrebări deschise și identificarea elementului sau a elementelor care prezintă răspunsul acceptabil.

După cum se știe, din punctul de vedere al conținutului exprimat, orice întrebare este alcătuită din două părți: element cunoscut + element necunoscut. Acesta de la urmă este reprezentat prin cuvântul interogativ, care se adresează de fapt informației necunoscute (Șerbănescu, 2002, p. 18). Astfel, punând în relație enunțul cu întrebarea la care acesta răspunde, se poate face distincție între cele două funcții pragmatice din structura enunțului analizat. Partea de enunț care reia informația cunoscută din întrebare va apărea ca temă, iar partea de enunț care răspunde la întrebare constituie rema. Tabelul de mai jos ilustrează clar corelația dintre structura informațională a enunțului și întrebarea la care acesta răspunde,

Întrebarea		Răspunsul	
(elementul necunoscut)	(elementul cunoscut)	(informație dată, veche) (tema)	(informație nouă, necunoscută) (rema)
<i>Cine</i>	<i>a plecat ieri la București?</i>	<i>Ieri la București a plecat</i>	<i>Ion.</i>

Constatăm astfel că informația cunoscută din întrebare corespunde în enunțul folosit ca răspuns temei; în același timp, informația cerută de întrebare (indicată

prin cuvântul interogativ) este pusă în legătură cu rema. Așadar, tema unui enunț este dată de întrebare, iar rema lui se conține numai în răspuns.

Cel de al doilea test folosit la identificarea rolurilor pragmatice din structura enunțului are la bază procedura reformulării enunțului, care presupune transformarea acestei unități comunicative. De menționat că se delimitează mai multe procedee care pot fi atribuite acestei modalități de reorganizare a enunțului având drept scop reliefaarea structurii lui informaționale. În aplicarea acestor procedee se pornește de la o structură primară, fiind folosite mijloacele de exprimare a unităților minimale ale structurii informaționale. Este vorba, în mod special, de ordinea cuvintelor ca marcă de bază a structurii informaționale temă – remă, de intonație, precum și de construcțiile care au rolul de a reliefa componentele enunțului distinse din punct de vedere comunicativ (Hajičová, Panevová, Sgall, 1988, p. 659).

În primul rând, identificarea rolurilor pragmatice din structura enunțului se realizează prin operația numită detașare la stânga. Componentele structurii informaționale sunt recunoscute în principal după poziția lor în enunț. Astfel, tema, care exprimă o informație cunoscută, este trecută la începutul enunțului. De exemplu, enunțul *Ieri l-am văzut în oraș pe Ion*. Îl putem reformula astfel: *Pe Ion (T) l-am văzut ieri în oraș (R)*. În acest caz, tema enunțului este marcată prin schimbarea topicii normale a constituentelor. Precizăm că schimbarea ierarhică a poziției elementului tematizat are loc în condițiile în care acesta își păstrează funcția sa sintactică. În unele enunțuri, tema detașată poate fi reluată printr-un clitic pronominal, acesta reprezentând o marcă formală a limitei de dreapta a ansamblului tematic.

În al doilea rând, elementul care se presupune că ar avea rolul de temă este identificat prin însoțirea lui cu mărcile lexico-sintactice specializate pentru exprimarea acestei funcții pragmatice, și anume: „*în privința...*”, „*cu privire la...*”, „*apropo de ...*”. Acest tip de reorganizare sintactică a enunțului este definit drept tematizare ca urmare a utilizării constituentului respectiv cu funcție de complement de relație. În felul acesta, procedeul de stabilire a rolurilor pragmatice constă în pornirea de la tema care este marcată formal, urmând ca elementele remei să fie găsite ca rest.

În al treilea rând, enunțul analizat poate fi reformulat folosindu-se o parafrază cu structura „*cel care ... este*”. Structura în cauză face posibilă marcarea remei prin dislocare. Luând ca exemplu enunțul analizat mai sus, îl putem reformula astfel: *Cel pe care l-am văzut ieri în oraș este Ion*. Prin urmare, enunțul în cauză va avea la nivelul organizării informaționale următoarea structură: *Ieri l-am văzut în oraș (T) pe Ion (R)*.

În sfârșit, o altă modalitate de modificare a enunțului pentru a pune în evidență constituentii structurii lui informaționale este cea care presupune posibilitatea de ștergere a temei păstrându-se doar elementul rematic. Având ca efect izolarea remei enunțului, această operație este definită drept rematizare prin elipsă. Este clar că

procedul în cauză poate asigura identificarea elementului rematic al enunțului, tema fiind reprezentată prin sintagma omisă.

Referitor la testele care implică procedura reformulării enunțului sunt de făcut câteva observații. Se poate ușor constata că toate procedeele bazate pe reformularea enunțului presupun identificarea doar a uneia dintre cele două unități minime ale structurii informaționale a enunțului. Faptul acesta nu reprezintă un motiv care să determine respingerea lor, întrucât, după cum se menționează pe bună dreptate, în cazul structurii informaționale a enunțului este suficient să identificăm unul dintre constituenți și putem fi siguri că îl vom găsi și pe celălalt (Briu, 2006, p. 51).

Totuși, trebuie spus că o parte dintre aceste transformări au o sferă de utilizare restrânsă, din cauză că unele dintre ele nu sunt posibile în raport cu unii constituenți ai enunțului. În general, este evident că cele două criterii de identificare a unităților minime ale structurii informaționale a enunțului, cel al întrebării deschise și cel al reformulării, sunt concludente doar în cazul în care enunțul analizat este raportat la contextul concret de comunicare.

Pe lângă mărcile de bază ale structurii informaționale, luate în considerare atunci când se urmărește identificarea celor două funcții pragmatice, în limbă se întâlnesc și alte elemente care au o anumită tangență cu partiția temă – remă. Acestea sunt de mai multe tipuri. Există, pe de o parte, elemente cu rol de indicatori ai celor două unități minime ale structurii informaționale a enunțului și, pe de alta, mijloace lexico-gramaticale care apar la limita dintre cele două componente ale enunțului. Din prima categorie fac parte lexemele care funcționează în asociere cu mărcile de bază ale unităților minime ale structurii comunicativ-informaționale a enunțului. Fără a fi specializate anume pentru marcarea acestor funcții, ele sunt implicate indirect în exprimarea structurii în cauză datorită coincidenței valorilor prin care se definesc cu cele specifice temei sau remei. După cum se știe, un nou referent se introduce cu ajutorul unui articol nehotărât, iar un referent dat, cunoscut, cu un articol hotărât. Prin urmare, pentru actualizarea temei este important articolul hotărât, în timp ce articolul nehotărât apare ca element care se asociază frecvent componentei rematice (Berthoud, 1994, p. 162). O altă serie de elemente care sunt importante pentru structurarea informațională a enunțului o constituie semiadverbele (de accentuare, de restricție: *chiar, doar, numai* etc.). Prin valorile exprimate ele contribuie la reliefarea remei.

Dintre elementele care pot marca limita dintre temă și remă cel mai des sunt menționate adverbele modalizatoare, în special cele care exprimă modalitatea epistemică sau modalitatea apreciativă (*poate, sigur, probabil, posibil, desigur, cu siguranță, bineînțeles, de bună seamă, fără îndoială, firește, pesemne, regretabil, din păcate, din nefericire* etc.). Marcând raportarea subiectivă a locutorului la conținutul enunțului (GALR I, 2005, p. 599), aceste elemente adesea sunt integrate la conexiunea dintre tema și rema unui enunț. În acest caz, vom avea, în structura enunțului, următoarea înșiruire în raport cu cele două unități minime:

$E = (T) + [\text{Modalizator}] + (R)$ (Briu, 2006, p. 54). De exemplu, în enunțurile: *Astăzi, vremea (T) este, din păcate, urâtă (R).*; *Planul lor (T) era desigur extrem de simplu (R).*; *Formele (T) sunt desigur tot atât de idealizate ca și la clasici (R).* (L. Blaga), adverbele la care ne referim sunt plasate între secvența tematică și secvența rematică a enunțurilor, reprezentând o marcă suplimentară a limitei dintre cele două unități.

Este adevărat că aceste elemente au o topică relativ liberă. Ele pot apărea în toate cele trei poziții ale enunțului (la începutul, mijlocul sau la finalul lui): *Băiatul, desigur, lucrează foarte mult. Desigur, băiatul lucrează foarte mult. Băiatul lucrează foarte mult, desigur.* Totuși, varianta firească pare a fi cea în care adverbul se află în poziție mediană. Aceasta din cauză că un enunț cu o astfel de structură este mai ușor de interpretat de interlocutor datorită delimitării clare a secvenței purtătoare de informație veche de cea care comunică o informație nouă.

În concluzie, constatăm că organizarea laturii de conținut a enunțului nu se limitează doar la dimensiunile semantică și sintactică. Pentru a comunica eficient, vorbitorul își structurează enunțul în funcție de scopul său comunicativ, raportându-l la fondul de cunoștințe stăpânite în comun cu interlocutorul său. Reprezentând rezultatul operației de ancorare situațională a enunțului, structura lui informațională asigură astfel adaptarea acestei unități comunicative la condițiile concrete ale actului de comunicare. Într-un plan funcțional mai larg, structura în cauză are un rol integrant, constituind cel mai important factor de organizare a enunțului ca parte constitutivă a unui text sau dialog. În general, organizarea informațională răspunde nevoilor comunicative imediate ale interlocutorilor.

Tema și rema, unitățile minime ale structurii informaționale a enunțului, nu se definesc printr-un conținut semantic specific, trăsăturile lor pertinente fiind de natură discursiv-pragmatică. În același timp, limba dispune de mecanisme lingvistice cu ajutorul cărora vorbitorul realizează ierarhia elementelor componente ale enunțului în funcție de importanța lor comunicativă. Printre instrumentele disponibile pentru marcarea structurii informaționale, inclusiv a unităților ei, se numără ordinea cuvintelor, alături de intonație și de construcțiile sintactice specializate.

Având în vedere specificul structurii informaționale, conchidem că pentru identificarea temei și a remei unui enunț este importantă relația lui cu contextul în care acesta este acceptabil. În raport cu structura informațională a enunțului, prin context se înțeleg întâi de toate informațiile cuprinse în reprezentările mentale ale interlocutorilor. Un parametru relevant pentru identificarea părții tematice și a celei rematice ale enunțului îl constituie stabilirea întrebării latente presupuse de enunțul respectiv. Sunt de menționat încercările lingviștilor de a stabili criterii operaționale care permit identificarea structurii informaționale ca fiind o organizare dependentă nu doar de factorii extralingvistici, ci și de anumite mijloace de limbaj. Pentru identificarea segmentării informaționale a enunțului, în cazul în care apelăm la factori lingvistici (în special lexicali și sintactici), este important să clarificăm

modul în care mijloacele de realizare a structurii în cauză contribuie la delimitarea celor două roluri pragmatice.

Așadar, analiza enunțului bazată pe luarea în considerare a relației dintre structura lui referențial-semantică și contextele situațional și discursiv în care acesta este utilizat permite elucidarea structurii informaționale a enunțului, aceasta reprezentând în esență o ilustrare a raportului mai larg dintre sens și cunoaștere, care își găsește manifestare atât în sistemul limbii, cât și, mai ales, în actul de comunicare.

Referințe bibliografice:

BERTHOUD, Anne-Claude. L'interprétation discursive: l'indéfini comme indice de rhématicité. Indéfini et thématization. In: *Faits de langues*, Année 1994, Volume 2, Numéro 4, p. 161-168.

BERTHOUD, Anne-Claude, MONDADA, Lorenza. Traitement du topic, processus énonciatifs et séquences conversationnelles. In: *Cahiers de linguistique française*, 17, p. 205-228. [online]. Disponibil: <https://doi.org/10.4000/aile.4881> [citat 05.03.2020].

BRIU, Jean-Jacques. *Les marques formelles de la thématization dans les langues flexionnelles, le cas de l'allemand*. In: *Linx*, 55, 2006, p. 49-60 [online]. Disponibil: <http://linx.revues.org/382> [citat 21.03.2020].

DȘL = Bidu-Vrăncianu, Angela, Călărașu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană-Dindelegan, Gabriela. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira, 2001.

FEUILLET, Jack. *Introduction à la typologie linguistique*. Vol. 19, coll.: Bibliothèque de grammaire et de linguistique. Paris: Honoré Champion, 2006.

FIRBAS, Jan. *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

GALR I = *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Cuvântul*. București: Editura Academiei Române, 2005.

GALR II = *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București: Editura Academiei Române, 2005.

GBLR = *Gramatica de bază a limbii române*. Coord.: Gabriela Pană Dindelegan. București: Univers Enciclopedic Gold, 2010.

GROBET, Anne. *L'identification des topiques dans les dialogues*. Bruxelles: Duculot, 2002.

HAGÈGE, Claude. *La structure des langues*, Paris: Presses Universitaires de France, 1982.

HAJIČOVÁ, Eva, PANEVOVÁ, Jarmila, SGALL, Petr. Thème et rhème dans les langues slaves. In: *Revue des études slaves*. Tome 60, fascicule 3, 1988. En hommage à Yves Millet: Études linguistiques et tchèques [sous la direction d'Antoine Mares et Patrice Pognan], p. 657-663.

HALLIDAY, M.A.K., MATTHIESSEN, Christian. *An Introduction to Functional Grammar*. New York: Hodder Arnold Publication, 2004.

LAMBRECHT, Knud. *Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus and the Mental Representations of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela. *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*. București: Humanitas Educațional, 2003.

PREVOST, Sophie. La notion de Thème: flou terminologique et conceptuel. In: *Cahiers de praxématique* [online], 30, 1998, p. 13-35. Disponibil: <http://praxematique.revues.org/2751> [citât 15.03.2020]

ȘERBĂNESCU, Andra. *Întrebarea. Teorie și practică*. Iași: Polirom, 2002.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu”.

CZU:811.161.1'373.23'25+821.161.1.09

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\).03](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318).03)

UNIVERSUL ONOMASTIC DIN PROZA FANTASTICĂ A LUI MIHAIL BULGAKOV: DIMENSIUNEA TRADUCERII

Inga DRUȚĂ

Doctor habilitat în filologie, conferențiar cercetător

E-mail: idruta@yahoo.fr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6180-653X>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

The Onomastic Universe in the Fantastic Prose of Mikhail Bulgakov: the Dimension of Translation

Abstract

Proper names are double-character words: national and international. This is why translation requires an in-depth knowledge of the culture and civilization of the source language people. If a name is used for communication purposes (in a literary work), it must be treated in a special way. These are the most difficult cases for a translator, who has to be creative. Transferring names from one culture to another requires communication skills, but also intercultural skills: respect for traditions and cultural values.

Proper names-anthroponyms can only be translated in certain contexts, where they describe a character, but are usually preserved intact. Usually proper names from stories, nicknames, but also some suggestive literary character names are translated and adapted. In most cases, the names of literary characters are not translated, but reported over to facilitate cultural transfer and eventually annotated.

Thus, the translation process oscillates between science and art.

Keywords: onomastics, proper names, translation, names of literary characters, cultural transfer, creativity.

Rezumat

Numele proprii sunt cuvinte cu dublu caracter: național și internațional. Acesta este motivul pentru care traducerea necesită o cunoaștere aprofundată a culturii și a civilizației poporului vorbitor al limbii-sursă. Dacă un nume este folosit în scopuri de comunicare (într-o operă literară), el trebuie tratat într-un mod special. Acestea sunt cele mai dificile cazuri pentru un traducător, care trebuie să fie creativ. Transferul de nume de la o cultură la alta presupune abilități de comunicare, dar și abilități interculturale: respect pentru tradiții și valori culturale.

Numele proprii-antroponime pot fi traduse doar în anumite contexte, în care ele descriu un personaj, dar de obicei sunt păstrate intacte. Se traduc și se adaptează, de obicei, numele proprii din povești, supranumele, dar și unele nume de personaje literare sugestive. În cele mai multe cazuri, numele personajelor literare nu se traduc, ci sunt reportate pentru a facilita transferul cultural și, eventual, adnotate.

Astfel, procesul de traducere oscilează între știință și artă.

Cuvinte-cheie: onomastică, nume proprii, traducere, nume de personaje literare, transfer cultural, creativitate.

Numele proprii, fie asemantice (referențiale, desemnatoare sau apelative), fie semantice (descriptive sau modificate), prezintă dificultăți de traducere atât lingvistice, cât și culturale. La nivel semasiologic, funcția de desemnare a numelor proprii servește la identificarea unei entități sau a unui concept. O a doua categorie mare o formează numele proprii care, nefiind lipsite de sens, au conotații și actualizează semnificații contextuale (Lungu-Badea, 2011, p. 161).

Numele proprii literare trec printr-un proces de preluare prin transliterare (reportare) la traducerea literală (prin echivalență lexicală și/sau semantică) până la adaptarea și crearea de noi nume proprii și ergonime, în funcție de cerințele, așteptările și intențiile multiple de traducere (psihologice, semantice, culturale, ideologice) (Lungu-Badea, 2011a, p. 76).

Spre deosebire de caracterul de marcă esențială și, prin acesta, de cel de marcă socială a numelui de persoană, numele unui personaj literar este, în același timp, și marcă de identitate, și marcă de caracterizare (Irimia, 1999, p. 205). Numele este consubstanțial personajului, fiind de nedespărțit de purtătorul imaginat de creatorul literar. În consecință, numele nu poate fi oricare, pentru că identitatea personajului „își află originea înainte de toate în nume” (*ibidem*). Prin asumarea unei asemenea interpretări, numele personajelor literare sunt realizări prototipice, ceea ce înseamnă că ele sunt conceptualizări matriceale ale ființelor create de un scriitor. Numele fapturilor ficționale au caracter emblematic, ceea ce face ca exemplaritatea personajelor să fie modelată de (și prin) nume (Milică, 2013, p. 83).

Dificultatea problemei în discuție rezultă din faptul că numele proprii ocupă un loc aparte în sistemul mijloacelor lexicale, având o destinație particulară față de apelativele obișnuite în procesul comunicării. Numele sunt cuvintele cele mai generale și „mai speciale” în același timp; ele sunt cuvinte cu dublu caracter: internațional și național. Iată de ce traducerea lor impune o cunoaștere detaliată a culturii și a civilizației poporului vorbitor al limbii-sursă. În limba originalului există deja o serie de asociații de nume care contribuie la realizarea unor expresii funcționale și care nu trebuie pierdute în cazul traducerii, ci înlocuite prin asociații având aceeași valoare în limba-țintă, astfel încât pierderile să fie cât mai mici.

Dacă un nume este folosit în scopuri comunicaționale – nume „grăitor” sau sugestiv – într-o operă literară, el trebuie „tratat” într-un mod deosebit. Ne aflăm, în acest caz, în fața unei conversiuni contextuale a numelui propriu sau, mai exact, în fața unei „acumulări” de sensuri care apropie numele de un apelativ existent (sau care a existat) în limba respectivă. Acestea sunt cazurile cele mai dificile pentru traducător, care trebuie să dea dovadă de creativitate.

Numele proprii-antroponime pot fi traduse doar în anumite contexte, în care ele descriu un personaj, dar de regulă sunt păstrate intacte. Se traduc și se adaptează, de obicei, numele proprii din povești, basme (engl. *Cinderella*, fr. *Cendrillon*, rus. *Золушка*, rom. *Cenușăreasa*), supranumele sau porecelele (engl. *Richard the Lionheart*, fr. *Richard Cœur de Lion*, rus. *Ричард Львиное Сердце*, rom. *Richard Inimă de Leu*), dar și unele nume de personaje literare sugestive. Atunci când numele propriu este transparent într-un context literar, este important de evidențiat toate efectele ce țin de semnificația numelui: *My Lord Turnabout* devine în franceză *Monseigneur Girouette*.

Destinul lui Mihail Bulgakov pare guvernat de același amestec de satiră, fantastic și tragism care e amprenta operei sale. Scriitorul a abordat de-a lungul vieții multe stiluri și genuri literare, în care fantasticul își va găsi locul în scrieri cu caracter științific precum *Ouăle fatale* și *Inimă de câine*, dar și în cele în care este prezentat caracterul social, precum *Diavoliada*. Simbolistica prozei sale este densă, iar temele sale fantastice au rădăcini în realitatea socială în care se afla Bulgakov. Astfel, în spatele experimentului al cărui subiect este câinele Șarik se remarcă dorința omului de a găsi elixirul tinereții, prototipul evenimentului științific, deschizător de perspective nebănuite, îl constituie una din numeroasele descoperiri în domeniul medicinei de la începutul veacului – ipoteza „întineririi omului”, despre care s-a scris foarte mult în presa vremii, dându-se naștere nenumăratelor presupuneri și zvonuri aproape de domeniul fantasticului.

Lumea descrisă în *Diavoliada* și în *Ouăle fatale* este una haotică și halucinantă, în care umorul, ironia, sarcasmul și dramatismul alternează sau se întrepătrund, iar fantasticul fuzionează cu realul, văzut prin filtrul unei conștiințe îndrăznețe. În *Ouăle fatale*, un profesor dement inventează o rază de lumină, „raza vieții”, care, printr-un accident, aduce lumea într-un coșmar SF, populat de struți giganti și reptile uriașe. În *Diavoliada*, un mediocru angajat al registraturii se trezește prins, ca într-o poveste kafkiană, în ițele unui coșmar birocratic. Ambele personaje au în comun lupta acerbă cu haosul sistemului, cu un mediu care, încet, dar sigur, denaturează orice identitate. Mihail Bulgakov își re trăiește spaimile și nevrozele, dar și revolta ori neputința în fața terorii, drapate în fantasticul literar halucinant. Dispoziția lui antitotalitară va genera apariția grotescului și fantasticului în proza sa, exprimată inclusiv prin numele personajelor.

Cel mai adesea, traducătorii decid să păstreze varianta originală din limba-sursă, dat fiind faptul că traducerea numelor proprii li se pare inutilă. Ei consideră

că varianta rusă a numelor personajelor declanșează mai multe asocieri printre cititorii interesați de valorile culturale rusești. În textul original, epopeea diabolică reunește un număr impresionant de nume care formează constelația semnificațiilor unei stări de lucruri specifice Rusiei anilor 1930, cu semne clare ale Apocalipsei evanghelice. Esența umană și numele personajului *Rokk*, din nuvela *Ouăle fatale*, evidențiază ironia sortii oricărui individ care ajunge în mașina diabolică a bolșevismului. În limba rusă, *рок* înseamnă „fatum, fatalitate”. Dublată, litera *k* accentuează forța irevocabilă a destinului orb. Fiind posesorul unei forțe miraculoase, profanul *Rokk* pune o țară întreagă în pericol de a dispărea. Traducătorii versiunii de la Polirom adnotează numele personajului în scopul facilitării recreării asocierilor cititorilor și în română prin nota de subsol: „Joc de cuvinte: *rok* înseamnă destin în limba rusă” (p. 50).

Într-o variantă rămasă în portofoliul unei edituri, cu denumirea *Ouăle destinului*, traducătorul acesteia a ales să echivaleze numele personajului *Рокк* prin *Destinn*, care, în opinia noastră, atenuează ideea exprimată prin *Rokk* de „forță supranaturală, voință divină care determină în mod prestabilit și implacabil mersul lucrurilor și viața oamenilor”. Eventual, în cazul în care se optează pentru traducere și nu report, numele *Рокк* ar putea fi echivalat prin *Fatum*.

Și un alt nume „grăitor” din nuvela *Ouăle fatale* reportat de traducători este numele comisarului pentru agricultură *Птах-Поросюк*, explicat printr-o notă de subsol: „*Ptaha-Porosiuk* – de la *ptaha* – zburătoare și *porosionok* – purceluș (rus.)” (p. 42). Astfel, cititorul vorbitor de română poate percepe ironia din replica: „Это какая-то скотина, а не Птах”/„*Ptaha* ăsta este o vită!” (p. 80).

În schimb, o poreclă a unui personaj secundar – *Козуи Зоб* – a fost echivalată prin *Gușă de Țap* (p. 65), unica excepție din inventarul onomastic al nuvelei.

Traducerea este o vizualizare sau o reducere a numelor la o imagine concretă. Creând o realitate, autorul numește spațiile, lucrurile, evenimentele și lumea. Traducerea presupune crearea unei realități astfel, încât atunci când cititorul va sesiza realitatea dată, el să fie deja încadrat în „regatul realității autorului”.

În nuvela *Diavoliada*, cel mai remarcabil personaj este *Кальсонер*. Numele său a fost preluat de traducători ca atare – *Kalsoner* – și explicat printr-o notă de subsol: numele provine de la *kalsonî* – *izmene* (p. 103). Intriga lucrării se țese în jurul acestui nume: funcționarul Korotkov a interpretat greșit o dispoziție a lui *Kalsoner*, luând semnătura acestuia drept cuvântul *kalsonî*. Argumentul cel mai relevant pentru report este faptul că varianta rusă – *Kalsoner* – sugerează perfect caracterul sovietic al birocrăției întruchipate de acest personaj ipocrit, care are doar o dovadă de identitate – celebrele elemente ale lenjeriei militare. Într-o altă versiune, neapărută (din portofoliul unei edituri), traducătorul a optat pentru varianta *Izmener*, care exprimă în mod similar, în opinia noastră, intențiile ironice ale scriitorului.

În aceeași nuvelă, apare un personaj bizar: *Ян Собеский*. Traducătorii transliterează acest nume: *Jan Sobieski* și îl adnotează: „Bulgakov dă acestui

personaj numele conducătorului de oști și rege al Poloniei, Jan Sobieski (1629-1696), spre a ironiza, ca de obicei, avalanșa de abrevieri din anii de după revoluție. *Sobes – soțialnoe obespecenie* (asigurări sociale)” (p. 121). Același personaj afirmă: „Я уже подал заявление об утверждении моей новой фамилии – *Соцвосский*. Это гораздо красивее и не так опасно.”/„Am și înaintat o cerere să mi se acorde un nou nume de familie – *Sořvoski*. E mult mai plăcut și nu-i atât de primejdios”. Și acest nume este comentat de traducători: „De la abrevierea *sořvos – sořialnoe vospitanie* (educație socialistă)” (p. 121).

Urmărind aceleași intenții ironice, Bulgakov numește un personaj *Генриетта Потаповна Персимфанс*. În nota de subsol se precizează că numele persiflant *Persimfans* reprezintă o „abreviere încetățenită pentru *pervîi simfonический ансамбль* – primul ansamblu simfonic fără dirijor; a funcționat din 1922 până în 1923” (p. 122).

Prin nuvela *Inimă de câine* se proiectează o critică aspră la adresa comunismului și a dorinței comuniștilor de a crea „omul nou”. În primele secvențe textuale, apare protagonistul, un câine vagabond jigărit, lihnit de foame: „– Куть, куть, куть! *Шарик*, а *шарик*... «Шарик» она назвала его... Какой он к чёрту «Шарик»? Шарик – это значит круглый, упитанный, глупый, овсянку жрёт, сын знатных родителей, а он лохматый, долговязый и рваный, шляйка поджарая, бездомный пёс”. Am comparat două versiuni în română ale nuvelei și am constatat că traducătorii au avut o abordare diferită față de numele propriu *Шарик* și, ulterior, *Шариков*. În traducerea realizată de Gabriela Abăluță (Editura Unu, 1990), se optează pentru traducere: „– Cuțu, cuțu, rotofeiule, sărman *gogoloi*... *Gogoloi*... Îi spusese «*Gogoloi*»... Cum adică? *Gogoloi* vrea să zică un câine rotofei, gras, prost, care mănâncă fiertură de arpacaș și are părinți nobili, în timp ce el nu-i decât o corcitură, un câine vagabond costeliv și schilod” (p. 7). Când, în urma operației suportate, câinele se transformă într-o creatură umanoidă – un proletar, a cărui filosofie de viață este: „N-are niciun rost să înveți să citești, când mirosul cărnii îl simți de la o poștă”, el pretinde că trebuie să aibă un nume, ca orice om, și un act de identitate, devenind *Полиграф Полиграфович Шариков*. Și în acest caz traducătoarea echivalează numele protagonistului: *Poligraf Poligrafovici Gogoloi*.

În secvența citată, *Шарик* este un element codificator, fiind un nume de câine frecvent la ruși, iar *Шариков* este un nume de familie ca oricare altul în realitatea Rusiei, având, în textul operei, și conotații specifice. În versiunea tradusă, conotațiile specifice realităților rusești se pierd, deoarece termenul *Gogoloi*, familiar și popular, desemnează o realitate românească. În plus, *Poligraf Poligrafovici Gogoloi* este o combinație cel puțin bizară.

În versiunea de la Polirom, se optează pentru report, numele câinelui fiind transliterat: *Şarik*, ca și numele proletarului *Şarikov*. O notă de subsol precizează că *Şarik* este diminutiv de la *şar* – „biluță, balonaș” (apelativ

alintător, în rusă, pentru căței). În schimb, numele *Șarikov* nu se explică mai târziu, deși se impunea, credem, o precizare, potrivit căreia acest nume exprimă exact hibridul despotice proletar bolșevic – câine rătăcitor, care s-a imaginat capabil să ajungă, peste noapte, în fruntea statului, culturii și științei, toate construite de-a lungul mileniilor.

Prin urmare, în cele mai multe cazuri, numele personajelor literare nu se traduc; sunt reportate pentru a facilita transferul cultural și, eventual, adnotate. Cazurile foarte rare de traducere necesită prudență și creativitate pentru un rezultat de succes.

Referințe bibliografice:

IRIMIA, Dumitru. *Introducere în stilistică*. Iași: Polirom, 1999.

LUNGU-BADEA, Georgiana. Un panorama de la traduction roumaine des noms propres (roumain-français). În: *De la linguistique à la traductologie: interpréter-traduire*. Tatiana Milliaressi (éd.). 2011, p. 161-177.

LUNGU-BADEA, Georgiana. La traduction (im)propre du nom propre littéraire. În: *Translationes*. 2011a, 3, p. 65-79.

MILICĂ, Ioan. *Lumi discursive. Studii de lingvistică aplicată*. Iași: Junimea, 2013.

Surse:

BULGAKOV, Mihail. *Inimă de câine*. București: Editura UNU, 1990. Trad. de Gabriela Abăluță.

BULGAKOV, Mihail. *Ouăle fatale. Diavoliada*. Iași: Polirom, 2011. Trad. de Tatiana Nicolescu, Izolda Vîrsta. Note de Mircea Aurel Buiciuc.

BULGAKOV, Mihail. *Inimă de câine. Însemnări pe manșete*. Iași: Polirom, 2011. Trad. de Alexandru Calais, Paraschiva Bădescu, George G. Potra. Note de Mircea Aurel Buiciuc.

БУЛГАКОВ, Михаил. *Роковые яйца. Дьяволиада. Собачье сердце*. Повести. Москва: Азбука, 2007.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu”.

CZU:811.135.1'373.6

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\).04](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318).04)

NOTE DESPRE ETIMOLOGIA UNITĂȚILOR DERIVATE DE LA RADICALI ÎMPRUMUTAȚI DIN ALTE LIMBI

Vasile BAHNARU

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar

E-mail: bahnaru@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2132-1183>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Notes about the Etymology of Units Derived from Borrowed Radicals from other Languages

Abstract

The article examines lexical units derived from neological roots, especially those that form whole families of words. Following their analysis, it is demonstrated that most of these vocabulary elements require to be interpreted, from an etymological point of view, as derived words within the Romanian language, regardless of whether or not they are based on foreign derivative models.

Keywords: derived word, etymology, etymon, borrowing, lexical derivation, linguistic contact, derivational system, derivational model, radical, suffix, prefix.

Rezumat

În articol sunt examinate unitățile lexicale derivate de la rădăcini neologice, în special cele care formează familii întregi de cuvinte. În urma analizei acestora, se demonstrează că cea mai mare parte a acestor elemente de vocabular se cer a fi interpretate, din punct de vedere etimologic, drept cuvinte derivate în cadrul limbii române, indiferent de faptul dacă au sau nu au la bază modele derivative străine.

Cuvinte-cheie: cuvânt derivat, etimologie, etimon, împrumut, derivare lexicală, contact lingvistic, sistem derivațional, model derivativ, radical, sufix, prefix.

0. În procesul de redactare a unui dicționar explicativ de perspectivă al limbii române, de completare a registrului, de elaborare a unor definiții a sensurilor bazate pe principii științifice și a etimologiilor cuvintelor, am constatat, cu deosebită perplexitate, prezența unui număr considerabil de inadvertențe și incoerențe de interpretare. Dacă registrul de cuvinte al fiecărui dicționar se află în dependență

directă de tipul și de destinatarul dicționarului, atunci principiile de definire, de etimologizare și de ortografiere produc destinatarului o serie de dificultăți de comprehensiune și impedimente de interpretare. Evident, scopul acestui studiu nu se axează pe problema elaborării registrului de cuvinte al unui dicționar explicativ sau pe principiile teoretice de elaborare a definițiilor lexicografice, ci se limitează la elaborarea principiilor de etimologizare a unităților lexicale derivate de la cuvinte împrumutate din alte limbi, în special începând din sec. al XIX-lea. Întrucât cuvintele derivate împrumutate relativ recent din alte limbi nu figurează, de regulă, în dicționarele etimologice (Ciorănescu, 2007; Vinereanu, 2008), materialul examinat aici este preluat din dicționarele explicative (DEX, 1998, 2009, 2012; DLRLC, 1955-1957; Macrea, 1958) care prezintă și etimologia unităților de vocabular, acestea fiind considerate, de cele mai multe ori, drept cuvinte împrumutate. În relație directă cu cuvintele împrumutate în ultimele trei-patru decenii (inclusiv derivatele acestora) se află și ortografia lor, care, de regulă, o reproduce pe cea din limba de origine. În felul acesta, se creează impresia că ortografia limbii române a renunțat la principiul ei fundamental – scrierea unităților lexicale în conformitate cu principiul pronunției. În această ordine de idei, amintim că unele cuvinte împrumutate încă în secolul al XIX-lea (de exemplu, *lider*, *miting* etc.) au început a fi ortografiate ca în limba de origine (a se vedea: *leader*, *meeting*). Mai mult decât atât, orice împrumut străin se conformează unităților lexicale existente deja în sistemul limbii române, fie pe axa semantică, stabilind relații de sinonimie (a se vedea: *amant* < fr. *amant* < lat. *amans*, -antis „amant” < *amare* „a iubi”, care a intrat în relații de sinonimie cu unele cuvinte existente deja în limba română: *drăguț*, *gagic*, *gagiu*, *ibovnic*, *iubit*, *îndrăgostit*, *libovnic*, *prieten*), de omonimie (*abate*, subst. m. și *abate*, vb.), de paronimie (*abaca*, subst. f. „bananier” (< fr. *abaca*, germ. *Abaca*, sp. *abacá*) și *abaca*, subst. f. „placă de piatră” (< fr. *abaque*, cat. *abac*, sp. *abaco*, it. *abbaco* < lat. *abacus*; gr. *abax* „placă; tablă”)), fie intră în componența unor câmpuri lexico-semantică existente (*abate* „călugăr aflat în fruntea unei mănăstiri catolice” (< it. *abate*, lat. *abbas*, -atis) și *stareț* „călugăr aflat în fruntea unei mănăstiri” (< v.sl. *старѣць*)) etc.

1. În cele ce urmează, vom încerca să demonstrăm că unitățile lexicale derivate de la cuvinte împrumutate din alte limbi sunt, de cele mai multe ori, cuvinte formate în cadrul sistemului derivațional al limbii române, având drept model derivativ unele structuri existente fie în limba română, fie sugerate de limbile din care a fost împrumutat cuvântul primar. Astfel, substantivul *națiune* este un împrumut de origine latină (< *natio*, -onis), venit în română prin filieră italiană (*nazione*) sau franceză (*nation*), iar varianta sa învechită fie că este o formație românească după model romanic, fie că este împrumutată din rusă (*нация*). Totodată, adjectivul *național* este un derivat al substantivului *națiune* + suf. -al, având drept model structurile derivate din latină (*nationalis*) și franceză (*national*). O situație similară atestăm în cazul substantivului *naționalism* (< *național* + suf. -ism) și al verbului

a naționaliza (< național + suf. -iza), în timp ce substantivul *naționalist* este format prin substituie de sufixe (-ism/-ist).

În fine, este indiscutabil că infinitivul lung *naționalizare* și adjectivul *naționalizat* sunt derivate ale verbului *a naționaliza* + suf. -re/-at. Unele infinitive lungi par a fi derivate false, dat fiind că verbul de la care ar fi derivat lipsește în română (de exemplu, *ablucrare* format din pref. *ab-* și substantivul *lucrare*, după germ. *abarbeiten* „a (se) uza (prin folosire îndelungată)”, *deconcretizare*, format din pref. *de-* și substantivul *concretizare*), *acvaplanare* [< *acva-* + *planare*], *benzoilare* [< *benzoil* + -are, după fr. *benzoylation*].

Cu alte cuvinte, este vorba de situația în care se determină modul de formare a unităților lexicale, în special atunci când acestea constituie familii de cuvinte derivate de la un radical comun, ca în cazul substantivului *națiune*.

2. Indiscutabil, explicarea etimologiei unităților lexicale cu radicalul comun *națiune* este relativ simplă, de cele mai multe ori însă, situația este mult mai complicată. Astfel, este dificil de a identifica o anumită relație etimologică între substantivele *mină*, *minereu*, *mineral* etc., fără a realiza o cercetare etimologică de profunzime a acestora. În urma analizei constatăm că substantivul *mină* vine din francezul *mine*, unde este preluat din galezul *meina* „metal brut”; substantivul *minereu* de asemenea vine din francezul *minera*, derivat al adjectivului *minier*, *minière* și sufixul -ai(s), iar *miner* vine din francezul *mineur*, fiind un derivat al substantivului *mine* „loc subteran de extracție a depozitelor minerale”, tot așa cum verbul *a mina* este împrumut al francezului *miner*, derivat al substantivului *mine* „loc subteran de extracție a depozitelor minerale”. Totodată, substantivele *miner*, *minier* pot fi explicate ca fiind derivate românești ale substantivului *mină*, având drept model derivativ cuvintele corespunzătoare din franceză. Așadar, ne rămâne să explicăm etimologia substantivului *mineral*, care, conform dicționarelor, este un împrumut din francezul *minéral*, acesta fiind moștenit din latinescul *mineralis*, derivat al substantivului *minera* „mină”, „minereu”. În rest, toate unitățile lexicale cu radicalul *mineral* pot fi explicate ca fiind derivate în limba română după un model francez. Astfel, substantivul *mineralier* „cargobot folosit la transportul minereurilor” este format din substantivul *mineral* + suf. -(i)er, după modelul francez *minéral* + suf. -ier, iar verbul *a (se) mineraliza* „a transforma sau a face să se transforme în apă minerală” este format din substantivul *mineral* și sufixul -iza, având ca model francezul *minéraliser* [< *minéral* + suf. -(i)ser], iar substantivul *mineralist* este un derivat românesc al substantivului *mineral* + -ist, în sistemul nostru lexical fiind o variantă a substantivului *mineralog*, tot așa cum *mineralitate* este un derivat românesc al substantivului *mineral* + suf. -itate. Nu încapă nici un dubiu că substantivul *mineralizare* este format de la verbul *a mineraliza* + suf. -re, tot așa cum adjectivul *mineralizat* derivă de la același verb *a mineraliza* + suf. -at, iar substantivul *mineralizator*, deși este un derivat al aceluiași verb *a mineraliza* + suf. -tor, s-a format în română în baza modelului francez *minéralisateur* [< *minéraliser* + suf. -(at)eur]. În acest context, amintim substantivul *mineralizație*, de asemenea

derivat al verbului *a mineraliza* + suf. *-(a)ie*, după modelul francez *minéralisation* [*< minéraliser + suf. -(at)ion*], o explicație identică având și varianta învechită a acestuia *mineralizațiune*. În fine, putem constata că verbul *a demineraliza* este un derivat românesc, format din pref. *de-* + verbul *a mineraliza*, având ca model francezul *déminéraliser*, iar *demineralizare* și *demineralizat* sunt derivate ale verbului *a demineraliza*. Evident, adjectivul *mineralizabil* este un derivat al verbului *a mineraliza* + suf. *-bil* și are ca model francezul *minéralisable*, iar *mineralizant* de asemenea este un derivat al verbului *a mineraliza* + suf. *-ant*, după fr. *minéralisante* [*< minéraliser + suf. -ante*].

Celelalte derivate ale radicalului *mineral* sunt, de regulă, (să le numim așa) internaționalisme: *mineralog* [*< mineral + -log*, < gr. *logos* „raport; discurs; tratare”, după fr. *minéralogue*, rus. *минералог*, germ. *Mineralog*]; *mineralogie* [*< mineral + -logie*, < gr. *-logia* < *logos* „cuvânt; discurs”, după fr. *minéralogie*, rus. *минералогия*, germ. *Mineralogie*]; *mineralogist* [*< mineralog + suf. -ist*, după fr. *mineralogiste*], variantă învechită a substantivului *mineralog*; *mineraloid* [*< mineral + suf. -id* < gr. *-eidos* „formă”, „aspect”, după engl. *mineraloid*]. În această ordine de idei, urmează să amintim că adjectivul *mineralologic* este un derivat al substantivului *mineralogie*, format prin substituirea sufixului *-ie* cu sufixul *-ic*, după modelul francez *minéralologique*. Desigur, varianta învechită *mineraloghie* vine din rus. *минералогия*, iar adjectivul *mineraloghicesc* este un derivat al substantivului *mineraloghie* + suf. *-icesc*, după modelul rusesc *минералогический*.

3. În continuare, ne propunem să examinăm unele cuvinte românești derivate cu prefixe relativ noi, de asemenea formate de la rădăcini împrumutate, mai ales din limbile romanice și având la bază modele derivative străine și/sau existente în română. De altfel, derivarea cu prefixe prezintă un interes deosebit, când vine vorba să fie studiat aspectul etimologic al unităților de vocabular. Examineate prin prisma etimologiei, prefixele se clasifică în moștenite și împrumutate, interes deosebit pentru noi reprezentând cele împrumutate.

O situație specială atestăm în cazul derivării cu prefixe care au sensul

■ „repetiție; reluare”: **re-**: *a reactiva* [*< pref. re- + a activa*, după fr. *réactiver* < pref. *ré-* + *activer*], *a recompensa* [*< pref. re- + a compensa*, după fr. *récompenser* < pref. *ré-* + *compenser*], *a rescrie* [*< pref. re- + a scrie*, după fr. *récrire* < lat. *rescribere*] etc.;

■ „lipsit de; fără”: **de-**: *a debloca* [*< pref. de- + a bloca*, după fr. *débloquer* < pref. *dé-* + *bloquer*], *a decolora* [*< pref. de- + a colora*, după fr. *décolorer* < lat. *decolorare*];

■ „de diferență; superioritate”: **arhi-**: *arhidiaconie* [*< pref. arhi- + diaconie*, după gr. *arhidiaconia*], *arhifonem* [*< arhi- + fonem*, după fr. *archifonème*]; **extra-**: *extraaxilar* [*< pref. extra- + axilar*, după fr. *extraaxillaire*], *extraconstituțional* [*< pref. extra- + constituțional*, după fr. *extraconstitutionnel* < pref. *extra-* + *constitutionnel*], *extraplan* [*< pref. extra- + plan*]; **hiper-**: *hipersensibil* [*< pref. hiper- + sensibil*, după fr. *hypersensible* < pref. *hyper-* + *sensible*], *hiperactiv* [*< pref.*

hiper- + *activ*, după engl. *hyperactive*], *hipercorect* [< pref. *hiper-* + *corect*, după fr. *hypercorrect* < pref. *hyper-* + *correct*]; **super-**: *supernovă* [< pref. *super-* + *novă*, după fr. *supernova*], *superaliaj* [< pref. *super-* + *aliaj*, după < fr. *superalliage* < pref. *super-* + *alliage*], *superelegant* [< pref. *super-* + *elegant*]; **supra-**: *supracopertă* [< pref. *supra-* + *copertă*], *supranatural* [< pref. *supra-* + *natural*, după fr. *supernaturel* < pref. *sur-* + *naturel*];

■ „după”: **post-**: *postbelic* [< pref. *post-* + *belic* < după lat. *bellicus* < *bellum* „război” + suf. *-icus*]; *postelectoral* [< pref. *post* + *electoral* < după fr. *postélectoral* < pref. *post-* + *électoral*]; *postvaccinal* [< pref. *post* + *vaccinal*]; *postverbal* [< pref. *post* + *verbal* < după fr. *postverbal* < pref. *post* + *verbal*];

■ „împreună; împreună cu; cu”: **con-/com-**: *concețățean* [< pref. *con-* + *cetățean*, după fr. *consitoien*], *conciadin* [< pref. *con-* + *ciadin*, după it. *concittadino* < *con-* + *cittadino* „orășean”], *condiscipol* [< pref. *con-* + *discipol*, după fr. *condisciple* < lat. *condiscipulus* < *con-* + *discipulus* „discipol”], *compatriot* [< pref. *com-* + *patriot*, după fr. *compatriote* < lat. (*com*)*patriota* (< grec. *patriōtēs* „pământean, compatriot”) < *com-* „cu” + *patrio* „patrie” + suf. *-ota*], *a compătimi* [< pref. *com-* + *a pătîmi*, după fr. *compatir*], *a se complăcea* [< pref. *com-* + *a plăcea*, după fr. *complaire* < lat. *complacere* „a plăcea mult”]; **co-**: *conațional* [< pref. *co-* + *național*, după it. *connazionale*], *a coopera* [< pref. *co-* + *a opera*, după fr. *coopérer* < lat. *cooperari* „a lucra împreună” < *co-* „cu; împreună” + *operari* „a opera”];

■ „lipsit de; fără”: **a-**: *abiotic* [< pref. *a-* + *biotic*, după fr. *abiotique* < gr. *a-* „fără” + *biōtikos* „de viață”]; *anormal* [< pref. *a-* „fără” + *normal*, după fr. *anormal* < lat. *anormalis*, *-e* „contrar regulii” < *a-* „fără” + *normalis*], *atemporal* [< pref. *a-* + *temporal*, după fr. *atemporel* < pref. *a-* + *temporel*];

■ „îndepărtare; separare; lipsă”: **ab-**: *abaxial* [< pref. *ab-* + *axial*, după fr. *abaxial*, engl. *abaxial* < lat. *ab* + *axial*], *a absorbi* [< *ab* + *a sorbi*, după fr. *absorber*, it. *assorbire*, sp. *absorber* < lat. *absorbere* „a înghiți” < *ab-* + *sorbere* „a sorbi”], *a abzice* [< pref. *ab-* + *a zice*, după germ. *absagen* < lat. *abdicere*], *a se abține* [< *ab-* + *a ține*, după fr. (*s'*)*abstenir* < lat. *abstinere* „a se ține la distanță”];

■ „în față; înainte; anterior”: **ante-**: *antebelic* [< pref. *ante-* + lat. *bellicus* „război” < *bellum* „război” + suf. *-icus*]; *antecală* [< *ante-* + *cală*, după it. *antecala*], *antecălcu* [< *ante-* + *calcul*], *antecreuzet* [< *ante-* + *creuzet*, după fr. *avant-creuset*], *antecuirasă* [< *ante-* + *cuirasă*, după fr. *avant-cuirasse*], *antenatal* [< *ante* + *natal*, după engl. *antenatal* < pref. *ante-* + *natal*, fr. *antenatal*];

■ „fără”: **i-, im-, in-**: *ireal* [< pref. *i-* + *real*, după fr. *irréal* < pref. *i(n)-* + *réel*], *imobil* [< pref. *i-* „fără” + *mobil*, după fr. *immobile* < lat. *immobilis*], *imoral* [< pref. *i-* „fără” + *moral*, după fr. *immoral*], *impalpabil* [< pref. *-i(m)-* + *palpabil*, după fr. *impalpable*], *imposibil* [< pref. *i(m)-* + *posibil*, după fr. *impossible*, it. *impossibile* < lat. *impossibilis*];

■ „care este la mijloc; între; reciproc”: **inter-**: *interacțiune* [< pref. *inter-* + *acțiune*, după fr. *interaction* < pref. *inter-* + *action*], *a interzice* [< pref. *inter-* + *a zice*, după fr. *interdire*]; *interlocutor* [< pref. *inter-* + *locutor*, după fr.

interlocuteur, it. *interlocutore*]; *interdisciplinar* [< pref. *inter-* + *disciplinar*, după fr. *interdisciplinaire* < pref. *inter-* + *disciplinaire*], *intergalactic* [< pref. *inter-* + *galactic*, după fr. *intergalactique* < pref. *inter-* + *galactique*];

■ „peste măsură de; extrem de; foarte”: **ultra-**: *ultraviolet* [< pref. *ultra-* + *violet*, după fr. *ultraviolet* < pref. *ultra-* + *violet*], *ultraconservator* [< pref. *ultra-* „extrem de; foarte” + *conservator*, după fr. *ultra-* + *conservateur*];

■ „împotriva”: **anti-**, *contra-*: *antitific* [< *anti-* + *tific*, după fr. *antityphique* < *anti-* + *typhique*];

■ „sub limită”: **hipo-**: *hipoglicemie* [< pref. *hipo-* + *glicemie*, după fr. *hypoglicémie* < pref. *hypo-* + *glycémie*], *hipoacuzie* [< pref. *hipo-* + *acuzie* < fr. *-acousie* < gr. *akousis* „auz”], *hipocloremie* [< pref. *hipo-* + *cloremie* < fr. *hypochlorémie* < pref. *hypo-* + *chlorémie*];

■ „sub”: **sub-**: *subacvatic* [< pref. *sub-* + *acvatic*, după fr. *subaquatique* < pref. *sub* + *aquatique*], *submarin* [< pref. *sub-* + *marin*, după fr. *sous-marin*], *subprefect* [< pref. *sub-* + *prefect*, după fr. *sous-préfect* < *sous-* + *préfect*];

■ „în interior; înăuntru”: **intra-**: *intracelular* [< pref. *intra-* + *celular*, după fr. *intracellulaire* < pref. *intra-* + *cellulaire*], *intracerebral* [< pref. *intra-* + *cerebral*, după fr. *intracérébral* < pref. *intra-* + *cérébral*], *intravascular* [< pref. *intra-* + *vascular*, după fr. *intravasculaire* < pref. *intra-* + *vasculaire*];

■ „peste”: **trans-**: *transoceanic* [< pref. *trans-* + *oceanic*, după fr. *transocéanique* < pref. *trans-* + *océanique*]; *transalpin* [< pref. *trans-* + *alpin*, după fr. *transalpin* < lat. *transalpinus* < pref. *trans-* + *alpinus*], *transamerican* [< pref. *trans-* + *american*, după fr. *transaméricain* < pref. *trans-* + *américain*];

■ „pentru”: **pro-**: *proafrican* [< pref. *pro* + *african*, după < fr. *pro-africain*], *proacțiune* [< pref. *pro* + *acțiune*, după fr. *proaction* < pref. *pro-* + *action*], *proamerican* [< pref. *pro* + *american*, după it. *pro-americano* < pref. *pro-* + *americano*] etc., etc.

4. Se știe că sufixele sunt sunetele sau grupurile de sunete adăugate după rădăcina cuvintelor pentru a forma un cuvânt nou. Și în cazul derivării cu sufixe atestăm, mai ales în cazul celor împrumutate, un număr mare de unități lexicale derivate în cadrul limbii române, deseori după anumite modele derivative din unele limbi străine.

În cele ce urmează, vom examina unele sufixe clasificate în funcție de semantica lor. Este vorba de sufixele verbale, adjectivale, substantivale și adverbiale:

1) verbale

-iza: *a abatoriza* [< *abator* + suf. *-iza*], *a absolutiza* [< *absolut* + suf. *-iza*], *a abstractiza* [< *abstract* + suf. *-iza*, după lat. *abstrahere* „a distrage; a separa; a izola”], *a activa* [< *activ* + suf. *-iza*, după rus. *активизировать*], *a academiza* [< *academie* + suf. *-iza*, după fr. *académiser* < *academie* + suf. *-er*], *a accesibiliza* [< *accesibil* + suf. *-iza*], *a accesoriza* [< *accesor(iu)* + suf. *-iza*, după fr. *accessoiriser*; engl. *accesorize*], *a aculturaliza* [< *acultural* + suf. *-iza*], *a actualiza* [< *actual* + suf. *-iza*, după fr. *actualiser* < *actuel*]

+ suf. *-iser*], *a amartiza* [< *Marte* + suf. *-iza*, după *a aluniza*, *a aseleniza*]; *a angeliza* [< *angel* + suf. *-iza*], *a baladiza* [< *baladă* + suf. *-iza*];

-a: *a absenta* [< *absent* + suf. *-a*, după fr. *absenter*, it. *assentare*, sp. *ausentar*; < lat. *absentare* „a fi absent”], *a se accentua* [< *accent* + suf. *-a*, după fr. *accentuer* < lat. *accentuare* < *accentus*], *a accepta* [< *accept* + *-a*, după fr. *accepter* < lat. *acceptare* „a primi”, *accipere* „a aproba”], *a accesa* [< *acces* + suf. *-a*, după engl. *accessed* < *acces* < lat. *accesus* < *accedere*], *a (se) accidenta* [< *accident* + suf. *-a*], *a acciza* [< *acciză* + suf. *-a*], *a activa* [< *activ* + suf. *-a*, după fr. *activer* < *actif* + suf. *-er*, sp. *activar*, it. *attivare*], *a aera* [< *aer* + suf. *-a*, după fr. *aérer* < lat. *aer* „aer” + suf. *-er*; ngr. *aerizo*], *a (se) amoreza* [< *amorez* + suf. *-a*], *a baleta* [< *balet* + suf. *-a*, după it. *ballettare*], *a (se) balona* [< *balon* + suf. *-a*, după fr. *balloner*], *a bancheta* [< *banchet* + suf. *-a*], *a bancruta* [< *bancrută* + suf. *-a*, după germ. *bankrottieren*], *a bandaja* [< *bandaj* + suf. *-a*], *a baritona* [< *bariton* + suf. *-a*] etc.

2) adjectivale

-al: *accentual* [< *accent* + suf. *-al*, după fr. *accentuel* < lat. *accent(us)* + suf. *-el*, engl. *accntual*], *accidental* [< *accident* + suf. *-al*, după fr. *accidentel* < *accident* + suf. *-el*], *actanțial* [< *actant* + suf. *-ial*], *acupunctural* [< *acupunctură* + suf. *-al*], *acuzatorial* [< *acuzator* + suf. *-ial*, după engl. *accusatorial* < *accusatory* + suf. *-ial*], *adițional* [< *a adiționa* + suf. *-al*, după fr. *additionnel* < *addition* „adiție” + suf. *-el*], *amoniacal* [< *ammoniac* + suf. *-al*, după fr. *ammoniacal* < *ammoniac* + suf. *-al*], *baritonal* [< *bariton* + suf. *-al*, după germ. *baritonal*], *basal* [< *bas* + suf. *-al*], *bazal* [< *bază* + suf. *-al*];

-ant: *aberrant* [< *a abera* + suf. *-a*, după fr. *aberrant* < lat. *aberrans*, *-antis* < lat. *aberrare* „a se îndepărta; a devia”], *abrutizant* [< *a abrutiza* + suf. *-ant*, după fr. *abrutissant* < *abrutir* + suf. *-ant*], *absolutizant* [< *a absolutiza* + suf. *-ant*], *absorbant* [< *a absorbi* + suf. *-ant*, după fr. *absorbant* < *absorber* + suf. *-ant*], *angelizant* [< *a angeliza* + suf. *-ant*], *academizant* [< *a academiza* + suf. *-ant*], *acaparant* [< *a acapara* + suf. *-ant*], *activizant* [< *a activa* + suf. *-ant*];

-ar: *bancrutar* [< *bancrută* + suf. *-ar*, după fr. *banqueroutier*], *acicular* [< *acicul* + suf. *-ar*, după fr. *aciculaire* < lat. *acicula* „ac mic” + suf. *-aire*], *aluvionar* [< *aluviu* + suf. *-ar*, după fr. *alluvionnaire* < *alluvion* + suf. *-aire*];

-bil: *accentuabil* [< *a accentua* + suf. *-bil*, după fr. *accentuable* < *accentuer* + suf. *-able*], *acceptabil* [< *a accepta* + suf. *-bil*, după fr. *acceptable* < *accepter* + suf. *-able* < lat. *acceptabilis*, *-e* < *acceptare* „a primi”], *accizabil* [< *a acciza* + suf. *-bil*], *accesibil* [< *a accesa* + suf. *-bil*, după fr. *accessible* < lat. *accessibilis*, *-e* < lat. *accesus* < *accedere*], *aclimatabil* [< *a aclimata* + suf. *-bil*, după fr. *acclimatable* < *aclimat(er)* + suf. *-able*], *acomodabil* [< *a acomoda* + suf. *-bil*, după fr. *accommodable* < *accommoder* + suf. *-able*, it. *accomodabile* < *accomodare* + suf. *-abile*], *acordabil* [< *a acorda* + suf. *-bil*, după fr. *accordable* < *accorder* + suf. *-able*];

-esc: *baladesc* [< *baladă* + suf. *-esc*], *banditesc* [< *bandit* + suf. *-esc*], *bancheresc* [< *bancher* + suf. *-esc*];

-ian: *alsacian* [< *Alsacia* + suf. *-ian*, după fr. *alsacien* < top. *Alsace* + suf. *-ien*], *babilonian* [< *Babilon* + suf. *-ian*, după fr. *babylonienne* < *Babylone*]; *bioenergetician* [< *bioenergetics* + suf. *-ian*, după < fr. *bioénergéticien* < *bioénergétique* + suf. *-ien*];

-ic: *académic* [< *academie* + suf. *-ic*, după fr. *académique*, it. *academic*, sp. *academic* < lat. *academicus*, *-a*, *-um* < *academia*], *accentic* [< *accent* + suf. *-ic*], *acetilenic* [< *acetilén(ă)* + suf. *-ic*, după fr. *acétylénique* < *acétylène* + suf. *-ique*], *acórdic*. [< *acord* + suf. *-ic*], *agitatoric* [< *agitator* + suf. *-ic*, după rus. *азумамопскуп*, germ. *agitatorisch*], *acrobátic* [< *acrobat* + suf. *-ic*, după fr. *acrobatique* < *acrobate* + *-ique*, it. *acrobatic* < it. *acrobata* + suf. *-ic*], *bazic* [< *bază* + suf. *-ic*, după fr. *basique*], *bisulfític* [< *bisuslfit* + suf. *-ic*], *aedic* [< *aed* + suf. *-ic*], *babilonic* [< *Babilon* + suf. *-ic*], *biotrófic* [< *biotrof* + suf. *-ic*, după fr. *biotrophique*. gr. *bios* „viață” + *trophikos* „nutritiv”];

-ier: *animalier* [< *animal* + suf. *-ier*, după fr. *animalier* < *animal* + suf. *-ier*], *baladier* [< *baladă* + suf. *-ier*], *bananier* [< *banană* + suf. *-ier*, după fr. *bananier* < *banane* + suf. *-ier*];

-iv: *abuzív* [< *abuz* + suf. *-iv*, după fr. *abusive*, it. *abusive* < lat. *abusivus*, *-a*, *-um* < *abusus*], *adaptativ* [< *a adapta* + suf. *-iv*, după fr. *adaptatif* < *adaptat(ion)* + suf. *-if*], *adoptív* [< *a adopta* + suf. *-iv*, după fr. *adoptif* < lat. *adoptivus*, *-a*, *-um* < *adoptare*];

-os: *amoros* [< *amor* + suf. *-os*, după lat. *amorosus*], *ambițios* [< *ambiție* + suf. *-os*, după fr. *ambitieux* < lat. *ambitiosus*, *-a*, *-um*], *oficios* [< *oficiu* + suf. *-os*, după fr. *officieux* < lat. *officiosus* < *officium* „oficiu” + suf. *-osus*], *sentențios* [< *sentință* + suf. *-os*, după fr. *sentencieux* < lat. *ententiosus*];

-tor: *activizator* [< *a activa* + suf. *-tor*], *admirator* [< *a admira* + suf. *-tor*, după fr. *admirateur* < lat. *admirator*, *-oris* < *admiratio*, *-onis* „admiratie” + suf. *-tor*] etc., etc.

3) substantivale

-adă: *bastonadă* [< *baston* + suf. *-adă*, după fr. *bastonnade* < *baston* + suf. *-ade*], *bufonadă* [< *bufon* + suf. *-adă*, după it. *buffonatta* < *buffone* + suf. *-atta*], *colonadă* [< *coloană* + suf. *-adă*, după fr. *colonnade* < *colonne* „coloană” + suf. *-ade*, it. *colonnata* „suită de coloane”], *fațadă* [< *față* + suf. *-adă*, după fr. *façade* < it. *facciata* < *faccia* „față, înfățișare” < lat. *facies* „formă, aspect; față” (< lat. *facere* „a face”) + suf. *-ata*], *fanfaronadă* [< *fanfaron* + suf. *-adă*, după fr. *fanfaronade* < *fanfaron* + suf. *-ade*];

-aj: *acordaj* [< *a acorda* + suf. *-aj*, după fr. *accordage* < *accord(er)* + suf. *-age*], *acroșaj* [< *a acroșa* + suf. *-aj*, după fr. *accrochage*], *acuplaj* [< *a acupla* + suf. *-aj*, după fr. *accouplage* < *accoupler* + suf. *-age*], *aeraj* [< *a aera* + suf. *-aj*, după fr. *aérage* < *aerer* + suf. *-age*], *ancoráj* [< *a ancora* + suf. *-aj*, după it. *ancoraggio*], *blamaj* [< *a blama* + suf. *-aj*], *balizaj* [< *a baliza* + suf. *-aj*, după fr. *balisage* < *baliser* + suf. *-age*];

-ant: *acceptant* [< *a accepta* + suf. *-ant*, după fr. *acceptant*; germ. *Akzeptant*, it. *accettando* < lat. *accéptans*, *-ántis* < *acceptare* + suf. *-ans*], *acordant* [< *a acorda* +

suf. *-ant*, după germ. *Akkordant*], *activánt* [< *a activa* + suf. *-ant*, după fr. *activant* < *activer* + suf. *-ant*, it. *attivante*], *acreditant* [< *a acredita* + suf. *-ant*];

-anță: *aberánță* [< *aberant* + suf. *-anță*, după fr. *aberrance* < *aberrant* + suf. *-ance*], *alianță* [< *a (se) alia* + suf. *-anță*, după fr. *alliance* < *allier* + suf. *-ance*], *culanță* [< *culant* + suf. *-anță*, după germ. *Kulanz*], *importantă* [< *important* + suf. *-anță*, după fr. *importance* < *important* + suf. *-ance*], *siguranță* [< *sigur* + suf. *-anță*]; *temperanță* [< *a (se) tempera* + suf. *-anță*, după fr. *tempérance* < *tempérer* + suf. *-ance* < lat. *temperantia* < *temperare* „a tempera” + suf. *-antia*];

-ar: *abecedár* [< *ABCD* + suf. *-ar*, după fr. *abécédaire* < lat. *abecedarius* < *ABCD* + suf. *-arius*], *alfabetar* [< *alfabet* + suf. *-ar*], *arhivar* [< *arhivă* + suf. *-ar*, după germ. < *Archivar*], *benzinar* [< *benzină* + suf. *-ar*], *bișnițar* [< *bișniță* + suf. *-ar*], *berar* [< *bere* + suf. *-ar*], *cronicar* [< *cronică* + suf. *-ar*], *vizionar* [< *viziune* + suf. *-ar*, după fr. *visionnaire* < *vision* + suf. *-aire*];

-aș: *actoraș* [< *actor* + suf. *-aș*, diminutiv de la *actor*], *bastonaș* [< *baston* + suf. *-aș*, diminutiv de la *baston*], *batonaș* [< *baton* + suf. *-aș*, diminutiv de la *baton*];

-at: *actuariat* [< *actuar* + suf. *-iat*, fr. *actuariat*];

-ărie: *benzinărie* [< *benzină* + suf. *-ărie*], *bonetărie* [< *bonetă* + suf. *-ărie*, după fr. *bonneterie*], *berărie* [< *bere* + suf. *-ărie*]; *primărie* [< *primar* + suf. *-ărie*];

-easă: *baroneasă* [< *baron* + suf. *-easă*], *maioreasă* [< *maior* + suf. *-easă*];

-ență: *abundență* [< *abundent* + suf. *-ență*, după fr. *abundance*, prov. *aboundànci*, it. *abbondanza*, sp., *abundancia* < lat. *abundantia*, *-ae* < *abundare* „a fi din belșug”], *aderență* [< *aderent* + suf. *-ență*, după fr. *adhérence* < lat. *adhaerentia* < *adhaerēre*];

-et: *baronet* [< fr. *baronet* < *baron* + suf. *-et*];

-ez: *amorez* [< *amor* + suf. *-ez*, după fr. *amoureux*], *albanez* [< *Albania* + suf. *-ez*], *olandez* [< *Olanda* + suf. *-ez*], *berlinez* [< *Berlin* + suf. *-ez*];

-ian: *academician* [< *academic* + suf. *-ian*, după fr. *académicien*], *acustician* [< *acustică* + suf. *-ian*, după fr. *acousticien* < *acoustique* „acustică” + suf. *-ien*], *aerian* [< *aer* + suf. *-ian*, după fr. *aérien* < lat. *aer* + suf. *-ien*], *fizician* [< *fizică* + suf. *-ian*, după fr. *physicien* < *physique* + suf. *-ien*], *estetician* [< *estetică* + suf. *-ian*, după fr. *esthéticien* < *esthétique* + suf. *-ien(ne)*];

-ică: *acordică* [< *acord* + suf. *-ică*], *acrobată* [< *acrobat* + suf. *-ică*, după fr. *acrobatique* < *acrobate*, germ. *Akrobatik*];

-(ț)ie: *acelerație* [< *accelerat* + suf. *-(ț)ie*, după fr. *accélération*, it. *accelerazione* < lat. *acceleratio*, *-onis* < *accelerare*], *accepție* [< *accept* + suf. *-(ț)ie*, după fr. *acception*, it. *accezione* < lat. *acceptio*, *-onis* < *acceptare*], *acrobație* [< *acrobat* + suf. *-(ț)ie*, după fr. *acrobatie* < *acrobate* + suf. *-ie*]; *adaptație* [< *adaptat* + suf. *-(ț)ie*, după fr. *adaptation* < lat. med. *adaptatio*, *onis* < *adaptare*], *babilonie* [< *Babilon* + suf. *-ie*], *boemie* [< *boem*² + suf. *-ie*], *baronie* [< *baron* + suf. *-ie*, după fr. *baronnie* < *baron* + suf. *-ie*], *mizerie* [< *mizer* + suf. *-ie*, după fr. *misère* < lat. *miseria*];

-ier: *acatistier* [< *acatist* + suf. *-ier*], *bananier* [< *banan* + suf. *-ier*, după fr. *bananier* < *banane* + suf. *-ier*], *betonier* [< *beton* + suf. *-ier*], *bonier* [< *bon* + suf. *-ier*], *sezonier* [< *sezon* + suf. *-ier*, după fr. *saisonnier* < *saisonn* + suf. *-ier*];

-ism: *absenteism* [< *absent* + suf. *-ism*, după fr. *absentéisme* + suf. *-isme*; engl. *absenteeism* < *absentee* „absent”, sp. *absentismo*, it. *assenteismo*, cat. *absentisme*], *abstracționism* [< *abstracție* + suf. *-ism*, după fr. *abstractionnisme* < *abstraction* + suf. *-isme*], *academism* [< *academie* + suf. *-ism*, după fr. *académisme*, cat. *academisme*, germ. *Akademismus*];

-ist: *absenteist* [< *absent* + suf. *-ist*, după fr. *absentéiste* < *absenté(isme)* + suf. *-iste*; sp. *absentista*], *abstracționist* [< *abstracție* + suf. *-ist*, fr. *abstractionni(sme)* + suf. *-ist*], *acupuncturist* [< *acupunctură* + suf. *-ist*, după germ. *Akupunkturist*], *acvaplanist* [< *acvaplan* + suf. *-ist*, după it. *acquaplanista* < *acvaplan* + suf. *-ista*], *acvarist* [< *acvariu* + suf. *-ist*, după germ. *Aquarist*], *bancurist* [< *ban(curi)* + suf. *-ist*], *acordeonist* [< *acordeon* + suf. *-ist*, după fr. *accordéoniste* < *accordéon* + suf. *-iste*; germ. *Akkordeonist*], *academist* [< *academie* + suf. *-ist*, după fr. *académiste* < *academ(ism)* + suf. *-iste*, sp. *academista*, it. *accademista*, cat. *academista*], *accesorist* [< *accessori(u)* + suf. *-ist*, după fr. *accessoiriste* < *accessoire* „accesoriu” + suf. *-iste*], *baladist* [< *baladă* + suf. *-ist*], *baletist* [< *balet* + suf. *-ist*], *betonist* [< *beton* + suf. *-ist*];

-itate: *abilitate* [< *abil* + suf. *-itate*, după fr. *habileté* < *habile* + suf. *-eté/-ité* < lat. *habilitas*, *-atis* „aptitudine” < *habilitare* „a deveni apt”], *absconșitate* [< *abscons* + suf. *-itate*], *absurditate* [< *absurd* + suf. *-itate*, după fr. *absurdité*, sp. *absurdidad*, prov. *absurditat*, it. *assurdità*, sp. *absurdidad*, cat. *absurditat*, port. *absurdidade* < lat. *absurditas*, *-atis* < *absurdus*, *-a*, *-um* „discordant” + suf. *-itas*], *acceptabilitate* [< *acceptabil* + suf. *-itate*, după fr. *acceptabilité* < *acceptable* + suf. *-able*, it. *accettabile*], *accesibilitate* [< *accesibil* + suf. *-itate*, după fr. *accessibilité*, it. *accessibilità* < lat. *accessibilitas*, *-atis*], *actualitate* [< *actual* + suf. *-itate*, după fr. *actualité* < *actuel* + suf. *-ité*], *acuitate* [< *acut* + suf. *-itate*, după fr. *acuité* < lat. *acutus* „ascuțit” + suf. *-ité*], *aditivitate* [< *aditiv* + suf. *-itate*], *afectuoșitate* [< *afectuos* + suf. *-itate*], *anodinitate* [< *anodin* + suf. *-itate*], *barocitate* [< *baroc* + suf. *-itate*], *seriozitate* [< *serios* + suf. *-itate*, după germ. *Seriosität* < lat. *seriositas*, *-atis*];

-or: *abodor* [< *a aborda* + suf. *-or*, după fr. *abordeur* < *aborder* + suf. *-eur*]; *acordor* [< *a acorda* + suf. *-or*, după fr. *accorder* < fr. *accorder* + suf. *-oir*];

-tor: *acaparator* [< *a acapara* + suf. *-tor*, după fr. *accapareur* < *accaparer*], *accelerator* [< *a accelera* + suf. *-tor*, după fr. *accélérateur* < *accélérer* + suf. *-teur*], *acceptor* [< *a accepta* + suf. *-tor*, după fr. *accepteur* < lat. *acceptor* < *acceptare*], *achizitor* [< *achizi(ție)* + suf. *-tor*, după fr. *acquisiteur* < *acquisition* „achiziție” + suf. *-teur*], *activator* [< *a activa* + suf. *-tor*, după fr. *activateur* < *active* + suf. *-teur*], *acuzator* [< *a acuza* + suf. *-tor*, după fr. *accusateur* < *accuser* + suf. *-teur*], *adaptator* [< *a adapta* + suf. *-tor*, după fr. *adaptateur* < *adaptat(ion)* + suf. *-teur*], *aerator* [< *a aera* + suf. *-tor*, după fr. *aérateur*], *basculator* [< *a bascula* + suf. *-tor*];

-iune: *accesiune* [< *acces* + suf. *-iune*, după fr. *accession*, engl. *accession* < lat. *accessio*, *-onis* < *accedere*];

-ușor: *becușor* [< *bec* + suf. *-ușor*, diminutiv de la *bec*];

-uleț: *beculeț* [< *bec* + suf. *-uleț*, diminutiv de la *bec*];

-ițică: *bonițică* [< *bonetă* + suf. *-ițică*, diminutiv de la *bonetă*];

4) adverbiale

-mente: *abruptamente* [< *abrupt* + suf. *-mente*], *actualmente* [< *actual* + suf. *-mente*, după fr. *actuellement* < *actuel* + suf. *-ment*];

-ește: *banditește* [< *bandit* + suf. *-ește*] etc., etc.

5. Ca urmare a examinării modelelor derivative sufixale constatăm că sufixul *-iza* a apărut mai întâi în numeroase verbe împrumutate, de regulă, din limba franceză, iar ulterior a servit la producerea, pe teren românesc, a unor verbe cu bază derivativă neologică sau românească, deși în ambele cazuri verbele respective pot fi interpretate ca formații românești, având la bază modele străine. A se vedea în această ordine de idei: *a (se) alcooliza* [< *alcool* + suf. *-iza*, după fr. *alcooliser*], *a materializa* [< *material* + suf. *-iza*, după fr. *matérialiser*], *a ridiculiza* [< *ridicol* + suf. *-iza*, după fr. *ridiculiser*], *a sensibiliza* [< *sensibil* + suf. *-iza*, după fr. *sensibiliser*], *a standardiza* [< *standard* + suf. *-iza*, după fr. *standardiser*]. Totodată, multe alte verbe sunt create în limba română după modelul derivativ existent, fiind vorba mai ales despre verbele pronominales: *a se robotiza* [< *robot* + suf. *-iza*], *a se dugheniza* [< *dugheană* + suf. *-iza*] etc.

6. În limba română atestăm un număr considerabil de unități lexicale derivate cu elementele de compunere care au servit la formarea unor numeroase derivate fie în cadrul limbii române, fie împrumutate din alte limbi, fie, în fine, derivate în română după modele existente în alte limbi, numite în literatura de specialitate:

a) prefixoide: *acvi-*, *acva*, *aqua-* „apă”, *aden(o)-* „glandă”, *aero-* „avion, aviație”, *agro-*, *agri-* „agricultură”, *algo-* „durere”, *alo-* „altul, diferit”, *alti-* „înălțime, altitudine”, *ambi-* „amândoi”, *amfi-* „în două feluri”, „de jur împrejur”, *ampelo-* „viță-de-vie”, *andr(o)-* „bărbat”, *antrop(o)-* „om”, *api-* „albină”, *arhe(o)-* „vechi”, *arteri(o)-* „arteră”, *artro-* „articulație”, *astro-* „stea”, *atmo-* „aer”, *audio-* „auz”, *auri-*, *aureo-* „aur”, *aut(o)-* „însuși, singur”, „automobil, mașină”, *avi-* „pasăre”, *axio-* „valoare”, *bacteri(o)-* „bacterie”, *balneo-* „de băi, balnear”, *bar-*, *baro-* „greutate”, „presiune”, „grav”, *bi-*, *bis-* „doi, de două ori, dublu”, *biblio-* „carte”, *brahi(o)-* „scurt”, *bronho-* „bronhii”, *cac(o)-* „urât, rău, greșit”, *cali-*, *calo-* „frumos”, *calori-* „căldură”, *cardi(o)-* „inimă”, *carto-* „hartă, grafie, plan”, *cefal(o)-* „cap”, *centi-* „o sută, a suta parte”, *centri-*, *centro-* „centru”, *cerebr(o)-* „creier”, *chemo-*, *chimio-* „chimie, chimic”, *chin(o)-* „mișcare”, *cisto-* „bășică, vezică”, *cito-* „celulă”, *claustr(o)-* „loc închis”, *clepto-* „a fura”, *climato-* „climă”, *cloro-* „verde”, *color(i)-* „culoare”, *cosm(o)-* „univers”, *cox-* „coapsă”, *cranio-* „craniu”, *cripto-* „ascuns”, *crom(o)-*, *cromato-* „culoare”, *cvadri-*, *cvadra-*, *cvadru-*, *cuadri-*, *quadri-* „patru”, *cvasi-*, *cvazi-*, *cuasi-*, *quasi-* „pe jumătate”, *dactil(o)-* „deget”, „în legătură cu mașina de scris”, *dec(a)-* „zece”, *deci-* „a zecea parte”, *defecto-* „defect”, *dei-* „zeu, Dumnezeu”, *delt-* „triunghiular, în forma literei grecești delta”, *dem(o)-* „popor”, *demi-* „jumătate”, *dendro-* „arbore”, *densi-* „densitate”, *denti-* „dinte”, *deonto-*

„datorie”, „uzanță”, *dermat(o)-*, *derm(o)-* „piele”, *dextro-* „dreaptă”, *di-* „doi”, *diali-* „separat”, *dico-*, *diho-* „în două părți”, *du(o)-* „doi”, *echi-* „egal”, *electro-*, *electrici-* „electricitate”, *embrio-* „embrion”, *empirio-* „experiență”, *endeca-* „unsprezece”, *enter(o)-* „intestin”, *entomo-* „insectă”, *epistemo-* „cunoaștere”, *erbi-* „iarbă”, *eroto-* „dragoste”, *etimo-* „adevărat”, *etio-* „cauză”, *etno-* „popor”, *eu-* „frumos, bun, bine”, *fago-* „a mânca, a absorbi”, *faringo-* „faringe”, *farmaco-* „medicament”, *febri-* „febră”, *fil(o)-* „a iubi”, *fito-* „plantă”, *fizio-* „natură, înfățișare caracteristică, funcțiunile organismului”, *flebo-* „vână”, *flori-* „floare”, *fon(o)-* „sunet, voce”, *foto-*, *fos-* „lumină”, „fotografie, fotografic”, *fratri-* „frate”, *frazeo-* „frază”, *freno-* „minte, inteligență”, *ftizio-* „tuberculoză”, *fulmi-* „care se aprinde, care explodează”, *fumi-* „fum”, *fungi-* „ciupercă”, *gastr(o)-*, *gastero-* „stomac”, *geo-* „pământ, glob terestru”, *geronto-* „bătrân, bătrânețe”, *gineco-* „femeie”, *gir(o)-* „cerc, rotire, rotativ”, *glacio-* „gheață”, *glic(o)-*, *gluc(o)-*, *glicoz-*, *glucoz-* „dulce”, *glos(o)-*, *glot(o)-* „limbă”, *gnoseo-* „cunoaștere”, *grafo-* „scriere”, *hect(o)-* „o sută”, *hem(o)-*, *hemato-* „sânge, hematie, hemoglobină”, *hepato-* „ficat”, *hept(a)-* „șapte”, *heter(o)-* „alt, diferit”, *hex(a)-* „șase”, *hip(o)-* „cal”, *homeo-* „de același fel, asemănător”, *horti-* „grădină”, *ideo-* „idee”, *idio-* „propriu, specific”, *igni-* „foc”, *ihti(o)-* „pește”, *izo-*, *iso-* „egal, la fel”, *kilo-* „o mie”, *labio-* „buze”, *lacto-*, *lacti-* „lapte”, *laparo-* „abdomen”, *laring(o)-* „laringe”, *legumi-* „legumă”, *lexico-* „lexic”, *lingvi-* „limbă”, *lit(o)-* „piatră”, *log(o)-* „cuvânt, vorbire”, *lomb(o)-* „șale”, *longi-* „lung”, *macro-* „mare”, *mal-* „rău”, *mani-*, *manu-* „mână”, *masto-* „piept, mamelon”, *matri-* „mamă”, *maxi-* „foarte mare”, *mecano-* „mecanic”, *medico-* „medicină”, *mega-*, *megalo-* „foarte mare”, „creștere”, „un milion”, *mel(i)-* „miere”, *melo-* „muzică”, *meningo-* „meninge”, *meno-* „lunar”, *merceo-* „marfă”, *mez(o)-* „de mijloc, mijlociu”, *mi(o)-* „mușchi, muscular”, *mico-*, *miceto-* „ciuperca”, *micro-* „mic, microscopic”, *mili-* „a mia parte”, *mimo-* „mim”, *mini-* „foarte mic”, *miria-* „foarte numeros, zece mii”, *mito-* „mit, minciună”, *mnemo-* „memorie”, *mono-* „unul singur, unic”, *morfo-* „formă”, *moto-* „cu motor, mecanizat”, „motocicletă”, *multi-* „mult”, *nano-* „a miliarde parte”, *necro-* „mort, cadavru”, *nefro-* „rinichi”, *neo-* „nou”, *neuro-*, *nevro-* „nerv, nervos”, *nitro-* „azot, azotic”, *novo-* „nou”, *octo-*, *octa-* „opt”, *odonto-* „dinte”, *oftalmo-* „ochi, vedere”, *oligo-* „puțin”, *omni-* „tot”, *onco-* „tumoare”, *onomato-*, *onomasio-* „nume”, *onto-* „ființă”, *opto-* „vedere”, *ornito-* „pasăre”, *orto-* „drept, adevărat, corect”, *osteo-* „osos”, *oto-* „ureche”, *ovi-*, *ovo-* „ou”, *pan-* „tot, întreg”, „universal”, *paleo-* „vechi”, *pari-* „egal”, *patri-* „părinte”, *ped(o)-*, *pedio-* „copil”, *penta-* „cinci”, *pico-* „de un bilion de ori mai mic”, *piezo-* „presiune, comprimare”, *piro-* „foc, căldură”, *pisci-* „pește”, *plani-*, *plano-* „suprafață netedă”, *plebi-* „mulțime”, *pleni-* „plin”, *plexi-* „care se îndoaie”, *pluri-* „mai mulți”, *pluvio-* „ploaie”, *pneumo-*, *pneumato-* „aer, gaze, respirație”, „plămân, pulmonar”, „pneumonie”, *poli-* „mai mult”, *port-* „poartă, a ține”, *presti-* „repede, iute”, *proto-* „primul, primar”, *pseudo-* „fals”, *puer(i)-* „copil”, *radio-* „raze, unde”, „radiație, radioactiv, radioactivitate”, *rahi-* „șira spinării”, *rect(i)-* „drept”, *rin(o)-* „nas”, *sapro-* „putrezire”, *schizo-* „împărțit”, *scizi-* „împărțire, separare”, *sclero-* „dur,

duritate”, *seismo-* „vibrație”, *semasio-* „semnificație, sens”, *semi-* „pe jumătate”, *sero-* „ser”, *servo-* „auxiliar”, *sfero-* „glob”, *sidero-* „stea”, *silvi(o)-* „pădure”, *simil(i)-* „asemănător”, *socio-* „societate”, *spasmo-* „contractie, spasm”, *spectro-* „spectru”, *speo-*, *speleo-* „peșteră”, *steno-* „strâmt”, „stenografic”, *steto-* „piept”, *stomato-* „gura”, *taheo-*, *tahi-* „rapid, accelerat; turație”, *tehno-*, *tehni-* „meserie”, „tehnic, tehnică”, *tele-* „departe, la distanță”, „televiziune, televizor”, *teo-* „zeu, divinitate”, *termo-*, *termi-* „căldură, temperatură; termic”, *tetr(a)-* „patru, de patru ori”, *tip(o)-* „caracter”, „care culege, imprimă”, „tipar”, „tipografic”, *top(o)-* „loc”, *traumato-* „leziune, rană”, *tri-* „trei”, *trombo-* „cheag de sânge”, *turbo-* „turbină”, *umidi-* „umiditate”, *uni-* „unul singur”, *ur(o)-*, *ureo-* „urină”, *uzu-* „uz, folosire”, *vaso-* „vas sanguin”, *venero-* „boală venerică”, *vermi-* „vierme”, *vero-* „adevăr, adevărat”, *vice-* „în loc de, locuitor, adjunct”, *video-* „vedere, vizual”, *viti-* „viță-de-vie”, *vivi-* „viu, care trăiește”, *xeno-* „străin”, *zoo-* „animal” etc. și

b) sufixoide: *-agog*, *-gog*, *-agogie* „care conduce”, *-agorie*, *-agoric* „redare, prezentare”, *-ambul* „care merge, umblă”, *-arh*, *-arhie* „sef, conducător”, *-atlon* „probă, exercițiu”, *-bal* „minge”, *-buz*, *-bus* „vehicul pentru transport în comun”, *-card*, *-cardie*, *-cordie* „inimă”, *-cefalie* „cap”, *-cid* „care ucide”, *-citoza* „celulă”, *-crat*, *-cratic*, *-crație* „putere”, *-cromie* „culoare”, *-cultor* „care cultivă”, *-dezic*, *-dezic* „a împărți”, *-didact* „care a învățat”, *-doc* „prin care trece”, *-duct* „care duce”, *-edru* „latură, față, bază”, *-enteric*, *-enterie* „intestin”, *-epie* „pronunțare”, *-erast* „îndrăgostit”, *-ereză* „luare, punere”, *-exie* „stare”, *-fag*, *-fagie* „a mânca, a absorbi”, *-fer*, *-fera* „care poartă, conține, produce”, *-filie* „a iubi”, *-fob* „care urăște, are oroare, respinge, căruia îi este frică de”, *-for* „care duce, poartă”, *-form* „formă, aspect”, *-frenie* „minte, inteligență”, *-ftong* „sunet”, *-fug* „care fuge, care alungă, respinge”, *-gam*, *-gamie* „căsătorie, unire”, *-gen* „care produce, care ia naștere”, *-gon* „unghi”, *-grama* „scriere, înregistrare”, *-grif* „enigmă”, *-hton* „pământ, țară”, *-id* „în formă de”, *-latru*, *-latrie* „care se închină”, *-lingv* „limbă”, *-loc*, *-locvent*, *-locventă* „care vorbește”, *-logie* „care studiază”, *-man* „pasionat”, *-man*, *-men* „om, bărbat”, *-mer* „parte”, *-mestru* „lună”, *-micina* „ciupercă”, *-morf* „formă”, *-naut* „cel care conduce sau călătorește cu un vehicul plutitor”, *-odie* „cântec, melodie”, *-ol*, *-olina* „ulei”, *-onim*, *-onimie* „nume”, *-op*, *-opie*, *-opsie* „ochi, vedere”, *-orama*, *-rama* „spectacol”, *-par* „care naște”, *-ped* „picior”, *-pedie*, *-ped* „educație”, *-pepsie* „digestie”, *-plan* „care plutește”, *-plegie*, *-plegic* „paralizie”, *-plica* „a îndoi”, *-pol* „dreptul de a vinde”, *-pola* „oraș” (< fr. *-pole*, < gr. *-polis*), *-ree* „scurgere”, *-scop*, *-scopic*, *-scopie* „care privește, care examinează”, *-silab* „silabă”, *-stat*, *-stazie* „care stă, static”, „care oprește”, *-strof* „care răstoarnă, care întoarce”, *-taf* „mormânt”, *-tecă* „dulap, cutie”, „colecție”, *-termie* „căldură; temperatură”, *-tipie* „caracter”, *-tron* „în legătură cu particulele elementare”, „instalație”, *-urg*, *-urgie* „care lucrează, care face”, *-vor* „mâncător”, *-zof*, *-zofie* „înțelept”.

Evident, derivatele cu prefixoide și sufixoide nu pot fi considerate, în întregime, ca fiind formate în interiorul limbii române, deși nu putem exclude că unele unități lexicale au fost derivate cu ajutorul unora dintre acestea (a se compara potențialele

derivate cu prefixoidul *pseudo-*: **pseudoatlet*, **pseudoarbitru*, **pseudoprofesor* etc. sau cu sufixoidul *-fil*: **romofil*, **ucrainofil*, **lupofil* etc.). Mai mult, unele afixoide se pot manifesta atât în calitate de prefixoide, cât și în calitate de sufixoide (a se vedea *filolog* și *bibliofil*).

Am adus în discuție problema afixoidelor în ideea de a demonstra posibilitatea explicării etimologiei mai multor unități de vocabular în baza resurselor interne ale limbii române.

7. În fine, întru susținerea etimologiei românești a unui număr mare de unități lexicele derivate vom prezenta încă o probă cu pondere demonstrativă maximă. Este vorba de existența în limbă a așa-zisei *familii de cuvinte*, care dispune de un statut special nu numai pentru formarea cuvintelor, dar și pentru identificarea etimologiei unităților de vocabular. Pentru a pătrunde în esența sistemului de formare a cuvintelor, a mecanismului derivării unităților de vocabular și, mai ales, a etimologiei cuvintelor derivate de la rădăcini lexicele neologice, este absolut necesară utilizarea conceptului de *familie lexicală*, precum și examinarea *structurii morfologice* (morfemate) a cuvântului. Așadar, admitem că o *familie lexicală* include totalitatea cuvintelor formate prin derivare de la adjectivul *activ* de la care au fost formate o serie de derivate cu prefixe (*dezactivant*, *inactiv*, *reactiv* etc.) și cu sufixe (*activant*, *activator*, *activism*, *activizant* etc.). Astfel, familia lexicală a adjectivului *activ* poate fi identificată doar la nivelul limbii române, fiind diferită de familia lexicală similară din altă limbă. În felul acesta, în familia lexicală a adjectivului *activ* includem doar derivatele create în interiorul limbii române. În continuare prezentăm familia lexicală a adjectivului *activ*, indicând etimologia fiecărui component lexical. Așadar, elementul inițial al acestei familii lexicele este adjectivul *activ* [*< fr. actif < lat. activus < agere*, „a acționa”], care a servit, direct sau indirect, drept bază de derivare pentru toate celelalte componente ale acestei familii lexicele. În cele ce urmează, prezentăm componentele familiei lexicele a adjectivului *activ*, inclusiv etimologia lor și modelele lor de formare morfologică: *activ*, subst. n. [*< activ¹*, după fr. *actif*, rus. *акмуѳ*], *a activa* [*< activ + suf. -a*, după fr. *activer < actif + suf. -er*], *activant* [*< a activa + suf. -ant*, după fr. *activant < activer + suf. -ant*], *activare* [*< a activa + suf. -re*], *activat* [*< a activa + suf. -at*], *activator* [*< a activa + suf. -tor*, după fr. *activateur < activer + suf. -(a)teur*], *activism* [*< activ + suf. -ism*, după fr. *activisme < actif + suf. -isme*], *activist* [*< activ + suf. -ist*, după fr. *activiste < actif + suf. -iste*, rus. *акмуѳуцм*], *activitate* [*< activ + suf. -itate*, după fr. *activité*, it. *activita < lat. activitas, -atis, < activus* „activ”], *a activa* [*< activ + suf. -iza*, după fr. *activiser < actif + suf. -iser*], *activizare* [*< a activa + suf. -re*], *activizat* [*< a activa + suf. -at*], *activizator* [*< a activa + suf. -tor*], *a dezactiva* [*< pref. dez- + a activa*, după fr. *désactiver < pref. dés- + activer*], *dezactivant* [*< pref. dez- + activant*], *dezactivare* [*< dezactiva + suf. -re*], *dezactivat* [*< dezactiva + suf. -at*], *inactiv* [*< pref. in- + activ*, după fr. *inactif < pref. in- + actif*], *a inactiva* [*< inactiv + suf. -a*, după fr. *inactiver < inactif + suf. -er*], *inactivare* [*< a inactiva + suf. -re*], *inactivat* [*< a inactiva + suf. -at*], *inactivism* [*< inactiv + suf. -ism*,

după germ. *Inaktivismus*], *inactivitate* [< pref. *in-* + *activitate*, după fr. *inactivité* < pref. *in-* + *activité*], *a inactiviza* [< *inactiv* + suf. *-iza*], *inactivizare* [< *a inactiviza* + suf. *-re*], *inactivizat* [< *a inactiviza* + suf. *-at*], *reactiv* [< pref. *re-* + *activ*, după fr. *réactif* < pref. *ré-* + *actif*], *a reactiva* [< *reactiv* + suf. *-a*, după fr. *réactiver* < pref. *ré-* + *activer*], *reactivant* [< *a reactiva* + suf. *-ant*], *reactivare* [< *a reactiva* + suf. *-re*], *reactivat* [< *a reactiva* + suf. *-at*], *reactivitate* [< *a reactiva* + suf. *-itate*, după fr. *réactivité* < *réactif* + suf. *-ité*], *neactiv* [< pref. *ne-* + *activ*], *neactivitate* [< pref. *ne-* + *activitate*].

8. Așadar, identificarea etimologiei unităților lexicale simple necesită un studiu aprofundat de istorie a limbii și o cunoaștere bună a limbilor cu care a venit în contact limba română pe parcursul istoriei sale mai mult decât bimilenare. În același timp, nu mai puține probleme atestăm și în cazul determinării etimologiei cuvintelor derivate, în special a celor formate de la rădăcini lexicale neologice, pe baza unor modele derivative fie românești, fie împrumutate din alte limbi. În baza analizei unor serii întregi de cuvinte derivate de la rădăcini neologice și, mai ales, în baza examinării unor familii de unități lexicale, am ajuns la concluzia că, din punct de vedere etimologic, aceste unități lexicale sunt derivate formate în cadrul limbii române, indiferent de faptul dacă au sau nu au la bază modele derivative străine. Referitor la unitățile lexicale derivate cu afizoide, acestea urmează să fie considerate, de regulă, ca fiind internaționalisme. Prin urmare, în procesul de determinare a etimologiei unităților lexicale derivate de la rădăcini neologice este necesar să examinăm întreaga familie de cuvinte și să determinăm cuvintele formate în română fie după modele existente în limba română, fie având la bază unele modele derivative în alte limbi.

Referințe bibliografice:

CIORĂNESCU, Alexandru. *Dicționarul etimologic al limbii române*. București: Saeculum I.O., 2007.

DEX = *Dicționar explicativ al limbii române*. București: Editura Academiei Române, 1998, 2009, 2012.

DLRLC = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I-IV. București: Editura Academiei RSR, 1955-1957.

MACREA, Dumitru. *Dicționarul limbii române moderne*. București: Editura Academiei RSR, 1958.

VINEREANU, Mihai. *Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*. București: Alcor Edimpex, 2008.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu”.

CZU:811.135.1'367.2:82.09(091)
[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\).05](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318).05)

STUDIU LINGVISTIC ASUPRA MANUSCRISULUI *SANDIPA*¹. SINTAXA (4.2.). SINTAXA PROPOZIȚIEI (2)²

Galaction VEREBCEANU

Doctor în filologie, conferențiar cercetător
E-mail: gverebceanu@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0725-4893>
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Linguistic Study on the *Sandipa* Manuscript. Syntax (4.2.). Sentence Syntax

Abstract

The article describes the syntactic processes that occur at the level of sentence parts. The characteristic features of complements traditionally grouped into non-circumstantial complements and circumstantial complements recorded in the text of the popular novel *Sandipa*, a manuscript copy dated at the end of the 18th century in the northern part of historical Moldavia and kept at the Russian State Library, Moscow (ms. Rom. 824, Grigorovici fund). Of these, I draw attention first of all to those complements that were currently used in texts belonging mainly to the 16th century, some of them retaining their properties until the end of the old period, but strongly competing, as we advance in time, by the complements later accepted, as a structure, by the current Romanian norm. Syntactic phenomena are also researched from the point of view of their presence in contemporary writings with the manuscript we are dealing with, referring, as appropriate, to the situation in the current literary language.

Keywords: complement, direct complement, indirect complement, circumstantial complement, relational elements, means of expression, sentence syntax.

Rezumat

Articolul descrie procesele sintactice care se produc la nivelul părților de propoziție. Sunt examinate trăsăturile caracteristice ale complementelor, grupate tradițional (după conținutul lor) în complemente necircumstanțiale și complemente circumstanțiale, consemnate în textul romanului popular *Sandipa*, copie manuscrisă datată la sfârșitul secolului al XVIII-lea în partea de nord a Moldovei istorice și păstrată la Biblioteca de Stat Rusă, Moscova (ms. rom. 824, fondul Grigorovici). Dintre acestea, rețin atenția,

¹ Despre cercetarea textului, vezi *Philologia*, 2021, nr. 1, nota 1.

² Vezi prima parte a articolului consacrat *Sintaxei propoziției* în *Philologia*, 2022, nr. 2, p. 22-31.

în primul rând, acele complemente care se întrebuntau curent în textele aparținând mai ales secolului al XVI-lea, unele din ele păstrându-și particularitățile până spre sfârșitul perioadei vechi, concurate însă puternic, pe măsură ce înaintăm în timp, de complementele acceptate ulterior, ca structură, de norma românei actuale. Fenomenele sintactice sunt cercetate și din punctul de vedere al prezenței acestora în scrierile contemporane cu manuscrisul de care ne ocupăm, făcându-se referire, după caz, și la situația din limba literară actuală.

Cuvinte-cheie: complement, complement direct, complement indirect, complement circumstanțial, elemente de relație, mijloace de exprimare, sintaxa propoziției.

Articolul are ca obiect de cercetare procesele sintactice care se produc la nivel de propoziție în textul romanului popular *Sandipa*, copie manuscrisă realizată în partea de nord a Moldovei istorice la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Fenomenele sintactice sunt cercetate pornind de la înregistrarea acestora în cele mai vechi scrieri de limba română din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, inclusiv în scrierile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, deci contemporane cu manuscrisul cercetat, făcându-se referire, după caz, și la situația din limba literară actuală.

Sintaxa propoziției

Sintaxa propoziției, în calitate de direcție a gramaticii care stabilește regulile de îmbinare a cuvintelor în propoziții, nu se distinge printr-un număr mare de fenomene, ca în cazul foneticii și morfologiei. Cu toate acestea, unele trăsături sintactice prezintă un anumit interes și prin faptul că, în raport cu limba contemporană, înregistrează deosebiri evidente, iar cu referire la cele mai vechi scrieri românești acestea aveau o întrebuintare curentă, continuând să circule, cu o mai mică intensitate, până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Complementul

Este partea secundară de propoziție care se caracterizează, la fel ca în limba contemporană, printr-un registru bogat și variat de complemente, grupate tradițional în complemente necircumstanțiale și complemente circumstanțiale. Dintre acestea, rețin atenția în primul rând acele complemente care se întrebuntau curent în textele aparținând mai ales secolului al XVI-lea, unele din ele păstrându-și proprietățile până spre sfârșitul perioadei vechi, concurate însă puternic, pe măsură ce înaintăm în timp, de complementele acceptate ulterior, ca structură, de norma românei actuale.

Complementul necircumstanțial

Cele trei tipuri de necircumstanțiale prezente în textul *Sandipa* (complementul direct, complementul indirect și complementul de agent) au caracteristici distinctive: primele două se remarcă prin folosirea unor mijloace de exprimare relevante, cu frecvente apariții, iar complementul de agent, reprezentat de mai puține exemple, este introdus, uneori, prin instrumente gramaticale specifice perioadei vechi a limbii române, dar și prin elemente prin nimic deosebitoare de cele ale limbii contemporane.

Complementul direct din text nu se deosebesc, în general, de cel din limba actuală. Spre deosebire de primele scrieri românești în care prepoziția *p(r)e* putea lipsi, sub influență străină, în fața complementului direct, textul înregistrează exemple de complement direct exprimat prin nume de persoane, proprii sau comune, ori printr-un substitut al său (pronume de specii felurite), în calitate de marcă gramaticală a obiectului direct prepozițional fiind prezentă întotdeauna forma disimilată *pe*, cu 86 de apariții, forma arhaică *pre*, care acumulează 43 de înregistrări, și forma regională *pi*, cu 10 ocurențe: „chemă *pe Sandipa*” (2^r), „întrebă *pe cucon*” (32^r), „care *pe care* va birui” (89^r), „*pe nimi* nu omoră” (11^v), „detună *pe unul*” (77^r), „căutaș *pe celalant*” (83^r), „să păzască casa și *pre cucon*” (43^v), „să face el sânghur *pre sine* înțelept” (75^r), „*pre toș* odată îi detună” (77^r), „nu-l agiunge *pre dânsul* minte” (90^v), „*pre mulți* au perit” (51^r), „au dăruit *pi fimei*” (69^r), „apucă răpegiune și *pi tată-său*” (20^v) etc.

Prepoziția însoțește obiectul direct și în cazul exprimării acestuia prin substantive comune care desemnează nume de animale, păsări sau de reptile ușor identificabile: „văzu *pe bălaur*” (44^r), „tălhariu birui și *pre leu* și *pre momiță* o omorî” (53^r), „întrebă *pe pasere*” (17^r), „apucă un vultur *pe un șarpe*” (75^v).

Pronumele relativ-obiect direct *care* apare construit prepozițional doar în următoarele două exemple: „vei poronci să omoare pe fiul tău, *pe carile* ai zis întru auzul tutur<or> că ai poroncit să-*l* omoare” (20^r), „de nu mă vei izbândi despre fiul tău și de nu-l vei omorî, *pre carile* sânghur împărăție ta de atâte ori ai zis că *li-i* omorî” (41^r). Mult mai numeroase sunt însă situațiile în care *pe* lipsește, relativul fiind dublat printr-un clitic pronominal: „găsi dulama *cari o* vândusă” (46^r), „oi scoate și eu ochiul meu *carile* zici că *l-am* furat” (90^r) etc. sau nedublat: „te vei căi pentru ficiorul tău *carile* mult doriei” (44^v), „poate ț-a cere un lucru *carile* nici noi toș, cetățenii, nu vom pute avea” (88^v).

Funcție de complement direct are și relativul *ce* (ortografiat de cele mai multe ori sub forma *ci*). În marea majoritate a cazurilor, *ce* nu este reluat de forma neaccentuată a pronumelui personal: „Acest lucru *ci* am făgăduit” (3^r), „să fie dreaptă judecata *ce* vei face” (42^v), „pentru dulama *ci* ț-au vândut” (48^r), „după tocmala *ci* am făcut cu tine” (86^v), „pentru darul *ci* au câștigat” (93^r), „să auză toș oamenii răutate *ci* au făcut ea și *ci* au fost gătit să facă fiului împăratului” (96^v) etc. Dublarea complementului

direct se produce doar în cele patru exemple (din cam 50 de apariții): „Această căte *ci o* privesc ochii tăi” (37^r), „pentru frica *ci o* avea” (58^r), „[peștile] *ci l*-am găsit eu pe brazdă” (64^v), „luo toate scrisorile *ci le* scrisăse” (68^v).

Uneori, complementul direct este redat prin substantive al căror sens este, astăzi, învechit: *cercătură* „investigație”: „Și mi să arată întru această noapte ca să fac *cercătură* prentu întâmplările tale” (5^r).

Complementul direct este exprimat și prin forme verbale nepersonale, dintre acestea remarcându-se infinitivul (foarte frecvent), precedat de morfemul mobil *a*, iar verbul regent fiind un verb aspectual incoativ: „muiere îndată începu *a plânge* și *a să văita* și *a striga*” (64^v), „începu cuconul *a grăi*” (69^r), „porumbița începu *a să giura*” (55^r), „au început *a striga* ea mai curând și au început *a să sili* cu minciuni” (71^v). Alteori, în calitate de verb regent, se întrebuintează *a apuca* și *a pleca* cu sensul „a începe”: „să nu-ț apuce *a spune* vorbile mele” (94^r), „ficiorul cel de împărat [...] tare plecă *a fugi* cu calul” (28^r) sau un verb modal, *a putea*, fără *a*: „ar pute *face*” (7^r), „nu-l mai poate *ajunge*” (60^r), „să pot *afila* pricina lui” (93^v) etc.

O construcție cu valoare de obiect direct apare în mai multe exemple în care natura lexicală a verbului și cea a numelui este determinantă: „Unele verbe intransitive pot avea, în mod excepțional, un complement direct „intern” (exprimat printr-un substantiv cu aceeași rădăcină ca verbul sau din aceeași sferă semantică): *a-și trăi traiul*, *a-și trăi viața*”³. Asemenea tipuri de complement, obișnuite pentru cele mai vechi texte⁴, iar în prezent întâlnite în registrul popular al limbii române, sunt consemnate în manuscrisul *Sandipa*: „au giuruit mare *gi<u>ruință*” (3^r), „*întâmplare* ci mi s-au întâmplat” (81^r), „mare *dobândă* am dobândit” (87^r), „*învățăture* vre să mă învețe” (100^r) etc.⁵.

O particularitate a complementului direct este posibilitatea dublării lui prin formele neaccentuate, clitice, ale pronumelui personal, realizată prin reluare sau anticipare, fenomen atestat în cele mai vechi scrieri românești⁶. Sunt consemnate, în alternanță, atât exemple de reluare: „*pe dâșii* nu *i*-au chemat” (12^r), „*pe bărbatul* ei *l*-au înșălat” (19^r), „*pre fiul* său *îl* pusă de-a dreapta sa” (73^r), „*pre toț* odată *îi* detună” (77^r), „*pe acela* vei să-*l* omori” (44^v), „*pe pasire* ce dreaptă cu atâta învățătură *o* făcu mincinoasă” (19^r) etc., cât și exemple de anticipare: „să zici că *li*-i

³ Avram, 1960, p. 151; vezi și GALR II, 2005, p. 374.

⁴ Gabriela Pană-Dindelegan, în studiul intitulat *Regimul sintactic al verbelor în limba română veche*, menționează: „Enunțurile cu complement intern par să fie frecvente în limba veche: 26 de atestări în materialul secolului al XVI-lea, 25 de atestări în materialul secolului al XVII-lea și 12 atestări pentru secolul al XVIII-lea” (Pană-Dindelegan, 1968, p. 267).

⁵ Modelul s-a extins și asupra altor construcții: „*mă făgăduiescu* împărății<i> tale cu mare făgădui<n>ță” (2^v), „*te vei bucura* foarte cu mare bucurii” (4^v), „*au meșteșuguit* și ea cu mare meșteșug” (17^v), „pentru zăbava că *s-au zăbăvit*” (24^v), „de jurământul ci să *jurasă*” (33^r), „*s-au giurat* cu mare giurământ” (61^r), „*au dăruit* pi fimei cu dar” (69^r), „*cu dulci sărutare l-au sărutat*” (70^v), „*cu mare mulțămîtă au mulțemit* Sandipii filosofului și mult *l-au dăruit cu daruri*” (93^r) etc.

⁶ Vezi Densusianu, 1961, p. 248; Asan, 1964, p. 93-105; Coteanu, 1963, p. 242-246.

birui *pe muieri*” (67^r), „cu mare înțelepciune *ne* sfătuieș *pe noi*” (96^v), „Și-*l* chemă împăratul *pe filosof*” (97^v), „să-*i* poci birui *pre acești* sfetnici” (33^r), „să jură că-*l* va omorî *pre fiul* său” (58^v) etc.

Frecvente sunt însă și situațiile în care anticiparea complementului direct nu are loc: „Cheamă *pre omul* acela” (22^v), „chemă *pe cetitoriul de stele*” (97^v), dedi *pre fiul* său în mâna Sandipei” (3^v), „au iertat împăratul *pe fiul* său” (57^v), „întrebă *pre filosof*” (73^r), „Eu încă n-am văzut *pe împăratul*” (98^v), „crezu *pe muieri*” (67^v), „ș-au adus aminte de chieptine că n-au luat și întoarsără *pre unul* din tovarăș la babă” (79^r), „au întrebat oarecine odată *pre un filosof*” (100^v) etc.

Exemple de anticipare aflate în contradicție cu normele limbii literare actuale sau mai rar întrebuițate, fără a fi numeroase, se constată uneori: „zisă sfetnicul cuconului să-*l* gonească *vânatul*” (27^r), „cuconul, văzind că nu-*l* mai poate ajunge *vânatul*, au vrut să se întoarcă înapoi” (27^r), „De vreme ci știi toate și *le-ai* scris *meșesugurile* și *viclesugurile* muierilor” (63^r).

În unele contexte, obiectul direct apare neînsoțit de *pe*, cum stabilește norma actuală⁷: „momița, dacă văzu că mănâncă mascurul smochinile cele mai coapte ... îi păru rău momiții că rămătoriu l mănâncă *cele mai bune*” (42^r), „nu este cu puțină *niciun* strein ce vine aice să nu-*l* amăgească și să scape făr de primejdie” (86^r).

Topica complementului direct este, de cele mai multe ori, identică cu cea din limba contemporană. Cele câteva exemple de folosire a obiectului direct în dezacord cu topica modernă se referă la apariția formei neaccentuate de pronume personal feminin *o* în fața verbului: „de când *o* am dat, n-am mai văzut pe babă” (48^r) sau reluat imediat de un substantiv: „făcu o casă mare și largă și *o* vărui *casa* preste tot” (3^v), „mai bine să fac tocmală și să *o* dau *marfa*” (85^v) ori întrebuițat dublu, în prepoziția și postpoziția verbului: „Și așe să pricie ficiorul împăratului cu ace fimeie și *o* au rămas-*o*” (33^r), „Și îndată să făcu flica me căte, precum o vezi dumneta, și a me este, că eu nu *o* am lăsat-*o* și tot după mine umblă” (37^v), „o rușinară și o purtară pin toată cetate, cât toț *o* au văzut-*o*” (96^v). Astfel de construcții redundante se atestă încă în cele mai vechi texte⁸ și în scrierile din secolul al XVII-lea⁹ și în cele din secolul al XVIII-lea, elaborate mai ales în Moldova și Transilvania¹⁰. O topică particulară ne întâmpină și în exemplele în care complementul direct exprimat prin clitice pronominale urmează după verb sau dislocă forma verbală: „voi face un viclesug ca să te văz: „știi-*l* și aie-*l* scris la tine?” (63^r), „ai zis că n-au mai rămas niciun viclesug la tine muieresc, ci toate le ai scrisă. Dar aceste ai-*le* și știutu-*le-ai*?” (68^r).

Complementul indirect întrebuițat în textul romanului popular *Sandipa* se individualizează prin câteva modalități de realizare. Este exprimat, la fel ca în limba literară de astăzi, prin substantiv în cazul dativ: „mulțămită trimesă

⁷ Vezi GALR II, 2005, p. 381-382.

⁸ Vezi Densusianu, 1961, p. 263.

⁹ Vezi Rosetti, 1978, p. 586; Rosetti, Cazacu, Onu, 1971, p. 248.

¹⁰ Vezi ILRL, 1997, p. 352.

Lui Dumnezeu” (93^r), „au mulțemit *Sandipii*” (93^r), „Această pildă spusă filosoful cel dintâi *împăratului*” (16^v), „baba dedi pâine *cățelii*” (36^v) etc. sau prin substantiv în acuzativ cu prepoziție, ca termen regent apărând o interjecție cu valoare predicativă: „O, vai *de mine!*” (96^r); cf. și situația în care interjecția impune două complemente indirecte legate cu ajutorul conjuncției copulative: „vai *de mine* și *de fiul tău*” (32^r) ori prin clitic pronominal în dativ sau prin pronume nonclitic de diferite specii în dativ: „eu, viindu-*mi* în minte desăvârșit toate câte mă învăța, le-am scris pe inima mea” (92^v), „le-l pe cucon și cu cuvinte mângâicioasă grăiești-*i*” (8^v), „cereți banii și apoi atunci, de nu *vi* i-a da, eu voi împlini *voao* toț banii” (83^r), „Nu să cade *nimăruia* să crează toate pripusurile” (16^v), „Aceasta-i baba *cării i*-am dat dulama” (48^v) etc.

Valoare de complement indirect au și substantivele care „exprimă legături de rudenie, de alianță sau raporturi de ierarhie, urmate de adjective posesive [...] folosite foarte des fără articol, ca în limbajul familiar de astăzi”¹¹. Se are în vedere substantivul *tată* și *stăpân* înregistrate în construcții echivalente cu dativul de felul: „Grăiește *tătâni-mieu* astăzi să mă lasă la vânat” (27^r), „zapisul ci am dat *tătâni-tău*”, „Acum roagă-te *tătâni-tău* să te izbăvească de toate” (6^v), „închinându-să *tătâni-său*” (5^r); „nimică n-au spus *stăpână-său*” (17^v), „spusă *stăpână-său*” (84^r), exemple curențe în cele mai vechi scrieri românești; cf. însă: „au spus *stăpânului*” (17^v), „voitoriu de bine *stăpânului* său” (43^v).

În această categorie se includ însă și complementele indirecte ale căror verbe cunosc un alt regim. De exemplu, *a sluji* selectează, în opoziție cu norma actuală, un substantiv în dativ: „Era o fimei și ave un ibovnic, carele sluje *împăratului*” (24^r), „noi slujim *împărății<i> tale* din tinerețile noastre” (59^v). Același tipar sintactic apare și în cazul verbului *a se ruga*: „să rugă *Lui Dumnezeu*” (1^v, 28^v), „mă rog *puterii tale*” (15^v), „Mă rog *împărății<i> tale*” (30^v), „roagă-te *lui* să vie la mine” (38^r), „Rogu-mă *împărății<i> tale*” (29^v), construcții folosite în toată perioada veche a limbii române¹².

O particularitate a textului este realizarea complementului indirect prin construcții prepoziționale echivalente cu dativul. Dintre acestea se impune, ca ocurență, structura cu prepoziția *la* + substantiv în acuzativ, precedată de verbul regent, care selectează, în mod normal, un dativ: „doao pâini albi și frumoasă le-au cumpărat și le-au adus *la stăpână-său*” (22^r), „adusăiu pe fiul meu *la împărăția ta*” (99^v), „să o arunci *la câini*” (94^r), „au dat banul *la băcal*” (29^v), „dedi tulpanul *la bărbat*” (30^r), „dedi peștile *la fimeie*” (64^r), „eu banii i-am dat, după cum ȋ-am spus, *la tovarușul* acestor doi” (82^r), „voinicul închină colacii *la împăratul*” (99^v), „tatul fetii au poroncit *la tatul mirului*” (31^r), „poronci *la toț* filosofii” (72^r), „făcut-au câte 2 haine *la toț* ai casăi” (50^r), „Așe să întâmplă și *la această fimeie* de

¹¹ Densusianu, 1961, p. 244-245.

¹² În privința recțiunii unor verbe în textele de limbă veche, vezi Densusianu, 1961, p. 252; Rosetti, 1978, p. 584-585; Pană-Dindelegan, 1968, p. 265-296; Rosetti, Cazacu, Onu, 1971, p. 70.

cinste” (51^r), „mă pâri e *la tatăl meu*” (69^v) etc. De menționat că obiectul indirect alcătuit cu *la* avea o frecvență ridicată în scrierile din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea elaborate în Transilvania, Banat și Moldova, pe când în cele din Țara Românească construcția avea o prezență mai scăzută¹³. Structura analitică este însă concuroasă intens de cea sintetică: „ia aciști galbini și să mergi să-i dai *unii muieri*” (34^v), „baba dedi pâine *cățeli*” (36^v), „dusă bucatile la plug *bărbatului*” (63^v), „Și spusă ră neguțitorii *domnului* toată poveste” (81^r), „au zis fiul *împăratului*” (96^v), „au mulțemit *Sandipii filosofului*” (93^r).

Statut sintactic asemănător cu *la* are și prepoziția *cătră*, întrebuințată des în text: „zisă dascalul *cătră cucon*” (5^r), „cuconul zisă *cătră dascal*” (6^r), „am zis *cătră tatăl tău*” (6^r), „zisă împăratul *cătră domnii săi*” (7^r), „el au grăit cuvânt strașnic și înfricoșat *cătră muier*” (74^v), „Pilda filosofului întâi ce au spus *cătră împăratul*” (13^v), „voi vedi toate faptele *cătră împărăție ta*” (71^v), „Sandipa ră<spu>nsă *cătră împăratul*” (72^v) etc.

Uneori, complementul indirect este exprimat și prin substantiv sau pronume în acuzativ precedat de prepoziții cu sensuri deosebite față de limba actuală ori având forme flexionare dialectale. De exemplu, *cătră* „la”: „cuconul tot tăce ca și mai înainte, nimică nu răspunde *cătră cuvintele* muierii” (8^v), „m-au trimes dascalul *cătră tine*” (71^r); *de* „de la”: „au iertat împăratul pe fiul său *de moarte*” (19^v, 26^v), „adusă pe fiul său de la locul cel de perzare și-l lăsa și-l iertă și *de moarte*” (69^r); cf. însă: „să-ț păzești pe fiul tău *de la moarte*” (29^r), „iar au iertat împăratul pe fiul său *de la moarte*” (51^v); *despre* „asupra”: „nu vrei să-*m* faci dreptate și să mă izbândești *despre fiul tău*” (33^v, 31^r, 41^r), „Aceste cuvinte auzind împăratul de la muieri și temându-să să nu să omoare cu acele ierbi otrăvitoare și va fi pricina *despre el*” (42^v); *dintru* „de”: „Izbăvești-mă *dintr-această năpaste*” (48^v); *în* „pe”: „Și dacă să văzu așe, căzu *în gânduri*” (32^r).

În unele situații, recțiunea aceluiași verb este diferită. Astfel, *a se nădăjdui* selectează prepozițiile *în*: „mă nădăjduiescu *în Dumnezeu* că-ț voi birui pizmașii tăi” (31^r), *întru*: „eu mă nădăjduiescu *întru Dumnezeu* că cu putere Lui voi birui, împărate, pre filosofii tăi” (53^r) și *spre*: „eu, împărate, nădăjduiescu *spre Dumnezeu* să-*m* de putere ca să-i poci birui pre acești sfetnici ai tăi” (33^r).

O construcție neobișnuită pentru registrul limbii contemporane apare, dacă nu avem a face cu o eroare de copiere, în cele trei exemple în care complementul indirect este construit fără prepoziție, în detrimentul unei întrebuințări prepoziționale chiar în text: „Ci ai făcut *dulama*?” (48^v), „Babo, ci ai făcut *dulama* ci Ț-am dat să o duci la un croitoriu?” (48^v), „Ci să făcu *tovarușul* nostru?” (80^r); cf. „după tocmala ci am făcut *cu tine*” (86^v), „am făcut tocmală *cu dânsul*” (88^r), „ci ai făcut *cu mine* și *cu învățătură* și *cu viață* ci-*m* dăruieș” (93^r) etc.

¹³ Vezi ILRL, 1997, p. 352.

Dublarea complementului indirect¹⁴ este consemnată în mai multe exemple și nu se diferențiază de situația din româna actuală. Reluarea complementului este mai puțin răspândită: „Iară **ficiorului** celui de împărat **i** s-au făcut milă de dânsa” (27^v), „Aceasta-i baba **cării i**-am dat dulama” (48^v), „**mie în** va spune pricina tăcerii lui” (8^r). În exemplul „Iar **omul** acela, dacă auzi așe, **i** s-au făcut milă de acel cucon” (32^v) complementul este exprimat, din cauza anacolutului, prin substantiv în nominativ, reluat însă, în mod normal, de cliticul pronominal în dativ.

Anticiparea complementului este mai des întrebuințată: „Și-**i** poronci tatul **feciorului**” (31^v), „ficiorul împăratului **i** să jură tare **omului**” (32^v), „Aceste dacă-**i** făcu **bărbatului**” (40^r), „**i**-au giuruit mare gi<u>ruință **Sandipii**” (3^r), „nici cuvânt prost nu **i**-au zis **fimeii** sale” (15^r), „orice-**i** poronce **câinelui**” (43^r), „Ci **vi** să pare **voao** tăcere aceasta a cuconului?” (7^v) etc. Nu puține sunt și cazurile în care fenomenul anticipării nu are loc: „eu cu multă dragoste ostinem și grăiem **fiului tău**” (11^r), „Această pildă spusă filosoful cel dintâi **împăratului**” (16^v), „spusă toată pricina **tătâne-său**” (15^r), „pasărea păpăgalul au spus **stăpânului** toate” (17^v), „ci pot să zic eu **muierii mele** (34^v), „baba dedi pâine **cățelii**” (36^v), „să nu să întâmple ceva rău **mie** sau **fiia**” (57^r) etc.

Complementul de agent înregistrează nu prea multe exemple și se caracterizează prin folosirea, uneori, a unor elemente de relație specifice fazei vechi a limbii române. Astfel, unele complemente de agent sunt determinate de un verb la diateza pasivă și se exprimă prin pronume personal sau adjectiv nehotărât cu prepoziția *de*, marcă formală a complementului de agent proprie limbii române în general¹⁵: „niciun vicleșug muierescu n-au rămas nescris și neînvățat **de minii**” (63^r), „nicio poroncă a ta n-au rămas **de noi** neascultată” (59^v), „Și în toată lume vei fi ocărât **de toț** oamenii” (69^r), „**de toț** înțelepții este lăudată” (50^r).

În alte contexte, complementele de agent își modifică structura: în calitate de regent apare verbul reflexiv cu funcție pasivă, iar ca element de relație se folosește prepoziția compusă *de la*: „după multă vreme și rugăciune ce făce împăratul **i** s-au ascultat ruga **de la Dumnezeu**” (1^v), „cum s-au întâmplat unui ficior de împărat **de la un filosof** sfetnic al tătâne-său” (31^r), asemenea construcții, de influență străină, de regulă slavonă, întâlnindu-se în cele mai vechi scrieri românești¹⁶.

Ca mijloc de exprimare a relației de agent este întrebuințată și prepoziția compusă *de către*, mai rar întrebuințată în faza veche a românei¹⁷, la etapa

¹⁴ Despre acest fenomen, vezi Saramandu, 1966, p. 423-434.

¹⁵ Despre mijloacele de exprimare a raportului de agent în limba veche și în cea actuală, vezi Diaconescu, 1959, p. 3-17.

¹⁶ Vezi ILRL, 1997, p. 153; Diaconescu, 1959, p. 7.

¹⁷ *De către(ă)* nu apare în textele secolului al XVI-lea (vezi Densusianu, 1961, *Indice de cuvinte și particule*, s. v. *de*; Rosetti, 1978, *Indice de cuvinte*, s. v. *de*). Nici Paula Diaconescu nu prea a întâlnit în textele vechi consultate cazuri de introducere a agentului cu ajutorul prepoziției compuse, singurul exemplu citat provenind din *Letopisețul* lui Neculce (vezi Diaconescu, 1959, p. 11). În volumul *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* se menționează: „Complementul de agent este introdus în marea majoritate a textelor prin prepozițiile *de* și *de către*” (ILRL, 1997, p. 153), fără însă a se aduce exemple cu prepoziția compusă.

actuală caracterizându-se prin anumite restricții¹⁸. Textul *Sandipa* înregistrează un singur exemplu cu *de cătră*, verbul cu valoare pasivă fiind înlocuit printr-o locuțiune modală pleonastică *cu mare pază*, precedată de adverbul *foarte*, construcție mai puțin obișnuită: „marfa dumitale este foarte cu mare pază *de cătră noi*” (84^v).

Uneori, ideea de agent apare insuficient exprimată, construcția fiind notată fără prepoziție și fără agentul acțiunii: „Dumnezeu apoi ne va judeca și de moarte me vei da samă și *neiertat* vei fi” (41^v), „[muierea] care cu multe podoabe *este împodobită la* toate faptele ei și în casa ei” (50^v), „spre moarte *voi fi dată*” (58^r).

Complementul circumstanțial

Circumstanțialul din textul *Sandipa* nu prezintă deosebiri însemnate față de cel din limba contemporană. Puținele diferențe se rezumă la întrebuintărea doar a unor tipuri de complemente circumstanțiale¹⁹ ale căror elemente de relație se prezintă diferit. Unele specii au numeroase și variate mijloace de exprimare (substantiv sau substitutul lui, adverbe, numerale etc.), urmate sau precedate de adverbe, de prepoziții și de locuțiunile lor cu sensuri specifice (populare, regionale sau învechite), dar și de variante flexionare dialectale, care înregistrează o frecvență înaltă. Alte tipuri de circumstanțiale se caracterizează prin mijloace de exprimare sărace, cu o prezență numerică neînsemnată.

Circumstanțialul de loc este întrebuintat frecvent și, prin mijloacele de relație, nu se deosebește în principiu de cel din limba contemporană, cu precizarea că acesta apare câteodată în text în variante fonetice dialectale, astăzi populare sau mai rar folosite, iar unele prepoziții care însoțesc complementul circumstanțial de loc nu sunt recomandate de norma actuală: „alergară acei 6 filosofi mai deg<r>abă *acole*” (59^r), „Șazi *aice*, cucoane, la această fântână și mă așteaptă” (31^v), „vicleana muieri luă cușca cu pasăre păpăgalul și o mută *aiure*” (18^r), „doi trâmbitaș să margă, unul înainte și unul *denapoi*” (96^v), „ajunsă [...] *pe desupra ei*” (75^v), „am băut apă *dintru* această *fântână*” (32^v), „ieși fimeia *dinuntru*” (30^r), „să-l întoarcă *îndărăpt*” (60^r), „să iasă iar *pe ace fereastă* din cetate” (94^v), „căută *în sus* și *în gios* ...nu-l văzu *nicăiure*” (26^r), „întră *înuntru*” (30^r), „eu,

¹⁸ Mioara Avram, în cunoscuta sa lucrare *Gramatica pentru toți*, subliniază: „Prepoziția compusă *de către*, limitată la limba literară și, mai ales, la anumite stiluri (științific, administrativ și publicistic), are și unele restricții gramaticale de folosire, fiind admisă numai la nume de persoane și de colectivități de persoane (în care se cuprind și numele de instituții sau de țări) și la pronumele corespunzătoare, nu și la nume de inanimate” (Avram, 1986, p. 303), idee preluată de *Gramatica limbii române*, cu precizarea: „se folosește actualmente rar” (GALR II, 2005, p. 439).

¹⁹ Anumite tipuri de circumstanțiale (circumstanțialul condițional, circumstanțialul concesiv și circumstanțialul cumulativ) nu sunt cunoscute textului analizat. Acestea nu își crease încă mijloacele de exprimare la nivelul propoziției, situație consemnată în toată perioada veche a limbii române (vezi ILRL, 1997, p. 157, 358; cf. și Frâncu, 1977, p. 15-26).

răsărind *în laturi*” (30^v), „spăla *întru un pârau* niști pei” (20^r), „*dinainte cușcii, în prejma pasării*, pusă o oglindă” (18^r), „pusă dulama în patul bărbatului *supt căpătâi*” (46^r), „umblând *pin tuneric*” (52^r) etc.

Circumstanțialul de loc este construit, în cele două exemple, cu ajutorul locuțiunii prepoziționale *de-a dreapta*, folosită mai ales în limbajul bisericesc: „l-au pus în scaun lângă dânsul *de-a dreapta*” (70^v), „pre fiul său îl pusă *de-a dreapta sa*” (73^r).

În unele situații, circumstanțialul de loc este redat prin substantive cu prepoziții sau prin prepoziții cu sensuri curente în perioada veche: *casă* „cameră, odaie”: „*în casă* și pe mine începuse a pica” (18^v), „L-am ascunsu *în cămară*” (25^v); *drept* „lângă, în dreptul”: „ajunsă *drept ace fimeî*” (75^v); *feredeu* „baie”: „Să mergim *la feredeu*” (78^v); *în* „pe”: „să puie *în masă*” (76^r).

Circumstanțialul de timp (temporal) este exprimat mai des prin adverbe și locuțiuni adverbiale de timp. Dintre acestea merită reținute circumstanțialele de timp a căror formă flexionară, normală în scrierile contemporane cu textul *Sandipa*, vine însă în contradicție cu norma literară actuală: „câte mi-au spus *atunce* și *acmu* toate sânt adevărate” (99^v), „Vai de mine! Ci făcui eu și ci pot să zic eu muierii mele *de acmu* înainte!” (34^v), „ei îl lăsară *până a dăoaza* pentru voie babii” (86^v), „*a doao zi* iar să strânsă vecinii” (65^v), „să dusă într-o zi *diz-dimineată*” (56^r), „Și *a dăoaza dez-dimineată* să dusă în târgu” (99^r), „fiind împăratul întru mare mahnire *într-aceea vremeî*” (8^r), „jiganie care *de-a purure* lăcuiește cu dânsa” (100^v), „Pentru ci nu-l ținu acolo pe fiul tău și-l trimesă la împărăție ta *tocma* în zilele primejdii<i>?” (73^v), „auzi *a trieza* că iar au iertat împăratul pe fiul său” (26^v), „mâini, *la tri ceasuri* din zi, va veni” (4^v).

În alte situații, circumstanțialul de timp redat prin adverbe și locuțiuni adverbiale sau substantive cu prepoziții are sensuri ieșite din uz, în raport cu limba contemporană: *apoi* (precedat de construcția *cea mai de*) „sfârșit”: „să fac cercătură prentu întâmplările tale de la naștere ta *până la ce mai de apoi*” (5^r); *așis* „imediat”, „îndată”: „pohtescu să mergi în gazdă *așis* la ace casă” (38^v); *dintru acel ceas* „din acel moment, de atunci”: „o dăru și fimeia pe babă și o avea prietină *dintru acel ceas*” (49^v); *întru acist ceas* „acum, în acest moment”: „dă-m *întru acist ceas* vârtute” (28^v); *în tot ceasul* „întotdeauna, în tot timpul”: „de au scăpat acel cuvânt, *în tot ceasul* să căiești” (60^r); *întru una de zile* „odată”: „*întru una de zile* am mersu la acel pământ” (16^r); *pruncie* „copilărie”: „ai învățat *din pruncie* toată înțelepciune” (42^v).

Circumstanțialul de mod (modal) este exprimat prin adverbe și locuțiuni adverbiale sau prin nominale, cu sau fără prepoziții, ori prin adjective și prezintă, uneori, forme și sensuri caracteristice, mai rar sau deloc folosite în limba contemporană: „mișca *de abie*” (18^v), „*abie* o împacă” (40^v), „*abiia* au scăpat” (91^v); *cu amăruntul* „minuțios”: „eu foarte *cu amăruntul* am cercat” (98^r); „*Așe* și împărăție ta vei păți *asămene*” (55^v), „Și *așe* începu a-l trage *tare* și *de aproape*

și *în grabă*” (91^f); *bortos* „găunos”: „era *bortos* copaciul” (53^f); *fără de cale* „pe nedrept”: „Ci este această strigare așa *fără de cale*?” (10^v); *can* „cam”: „stă între dânșii *can* deoparte” (87^v); *întru aceștia chip*: „să dusă tată-său la împăratul și-l pârî pe ginere-său *într-aceștia chip*” (15^v); *într-alt chip* „altfel”: „*Într-alt chip* să faci” (25^f); *în ce chip* „cum”: „*în ci chip* dascalul Sandipa te-au învățat atâta filosofie?” (100^f); *în tot chipul* „în multe feluri”: „*în tot chipul* mă silem” (93^v); *mult* „foarte”: „găsi borta *mult* deșartă” (55^f); *cu multă nevoie* „cu tragere de inimă”: „ți să cade a-i păzi viața lui *cu multă nevoie*” (21^f); *odată* „îndată, imediat”: „*odată* au căzut gios” (42^f); „și așa *pe încet-încet* tot pica apă din burete pe pasire” (18^f); *pe taină* „în ascuns”: „întrebă pe pasere iar *pe taină*” (17^f); *cu temei* „trainic; temeinic”: „să deprindă *cu temei*” (7^v).

Circumstanțialul de cauză (cauzal) prezintă trăsături obișnuite pentru textele din toată faza veche a limbii române. De regulă, elementele de relație cu rol de circumstanțial cauzal sunt aceleași ca în limba contemporană. Printre acestea se evidențiază, ca frecvență, prepoziția *de*: „el *de frică* și *de rușine* nu mai putu să zică nimic” (47^v), „curge lacrimile din ochii cățelii șarlău *de iușime* chiperului” (36^v), „și *de picătura* apii și *de fulgerul* ogrândii și *de huietul* râșniții s-au băgat pasire într-un unghiu al culevii<i>” (18^v), „iar șarpile, *de durere*, își scapă și-ș borî veninul” (75^v), „șarpele *de nevoie* ș-au vărsat veninul” (76^f) etc., o dată, și sub forma *di*: „*di frică* să cutremură” (10^v). Mai rar sunt folosite prepozițiile *din*: „eu *din cuvintele* unii muieri eram să te omor” (70^v), „*din poronca* Lui Dumnezeu s-au făcut aceasta pricină a morții la atâta oameni și *din zodie* naștirii lor” (77^f) etc.; *pentru*: „Și *pentru* mai mare *încr<ed>ințare* s-au făcut și zapis filosofului” (3^f), „poate Ț-a păre rău *pentru moarte* fiului tău” (20^v), „*pentru o minciună* muierescă vei să-l omori” (54^f), „era drag împăratului și boierilor *pentru vetejie* lui” (43^f), „Aceste gândindu ea și *pentru frica* ci o avea” (58^f).

Circumstanțialul de scop (final). Dintre elementele introductive care construiesc în Sandipa circumstanțialul de scop notăm prepozițiile: *de*: „Această coadă mi-a fi *de ștersu* pîiatra morii” (95^f), *spre*: „și numai *spre învățătură* vărsam gândul minții mele și limba *spre* bună *cuvântare*” (92^v) și *pentru*: „Era într-un loc mulțime de neguțitori, care merge într-o cale *pentru neguțitorie*” (51^v), „mearsă întru un târg *pentru negustorie*” (78^v), „Tot omul ... tot *pentru folosul* său să ostenește” (93^v).

Circumstanțialul instrumental este exprimat prin substantiv în acuzativ cu diverse prepoziții folosite și în limba contemporană. Dintre acestea se evidențiază, ca ocurență, prepozițiile *cu*: „să-i scoț toț dinții *cu cleștele*” (94^f), „făcu sâmn *cu mâna*” (53^f), „pre momiță o omorî *cu meșteșugul* lui” (53^f), „mă călca *cu picioarele*” (56^v), „să o bată *cu o puhă* de teiu unsă *cu dohot*” (96^v), „el scârșne *cu dinții* asupra muierii” (65^v) etc. și *în*: „Țiind sabie goală *în mână*, au ieșit suduind pe muieră” (25^f), „au venit acist om împărătescu în casa noastră cu sabie goală *în mână*” (25^v), „întră la împăratul, Țiind un cuțit *în mână*” (31^f), „baba luo pâine ce cu chiper *în sân*” (36^v), „Iată că Țin *în mână* me această iarbă” (41^f), „pusă vasul

cu laptele *în cap*” (75^v) etc. Mai rar, este folosită prepoziția *din*: „să ne luptăm *din cuvinte*” (86^v), „îi întrece pe toți *din vicleșug*” (87^v), „începură a să prigoni *din vorbe*” (86^v).

Circumstanțialul sociativ are ca termen regent un verb predicativ, se exprimă prin substantiv sau un substitut al lui, iar în calitate de element introductiv se folosește prepoziția *cu*: „mâne vom veni amândoi *cu dascalul*” (5^r, 5^v), „întră înuntru *cu băcalul*” (30^r), „gloata care merge *cu mine*” (32^r), „Maico, ieși *cu mine* până afară” (79^v) etc.

Deseori *cu* este precedat de conjuncția *și* sau de adverbul *împreună*, care au rol de a amplifica ideea de asociere: „șidem pre un pil *și cu slugile* mele” (27^v), „Atunce veni și portariul *și cu alt om*” (95^v), „și așa șide numai amândoi, dascalul *și cu cuconul*, într-ace casă” (4^r), „alergă în casă și *cu alți oameni*” (67^r), „Acști *și cu altul*, al triile, au venit la casa me” (82^r), „poronci și lui ca să margă *împreună cu fiul său*” (31^v), „vei merge și tu *împ< r >eună cu dânsul*” (27^r), „au sosit în vârsta de bărbat, și, *împreună cu vârsta*, i-au sosit și lucrurile cele bune” (100^r).

O construcție pleonastică se înregistrează în exemplul „Și purceasără *împreună și cu gloată* multă” (31^v), în care *și* dislocă grupul *împreună cu*.

Circumstanțialul opozițional apare în următoarele două exemple: „luo orezul și zaharul și, *în locul orezului*, au legat țarnă” (30^r), „mă voi face eu fimeie *în locul tău*” (32^v).

Circumstanțialul cumulativ este atestat în singurul exemplu, ca element introductiv fiind folosit adjectivul pronominal demonstrativ însoțit de prepoziția *pe lângă*: „Apoi și silința mea, *pe lângă aceste doao*, s-au împreunat” (97^r).

Circumstanțialul de excepție nu se întâlnește decât foarte rar și este introdus cu ajutorul locuțiunii prepoziționale pleonastice *fără decât* „decât”, întrebuințată curent în textele din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea²⁰: „acum nu-ț voi zici nimică mai mult *fără decât* după șapte zile” (10^r).

În concluzie, constatăm: complementul înregistrat în textul manuscris al romanului popular *Sandipa* are câteva caracteristici.

Nu prezintă, în general, distincții mari în comparație cu cel întâlnit în primele noastre texte vechi românești, pe de o parte, și cu cel folosit în limba contemporană, pe de altă parte.

Rarele deosebiri se limitează la utilizarea doar a unor elemente de relație, ușor arhaizante sau rar folosite astăzi.

Unele specii de complemente se remarcă prin valorificarea unor variate și numeroase mijloace de exprimare, în timp ce altele se caracterizează printr-un inventar redus de instrumente gramaticale, înregistrând și puține exemple.

Anumite tipuri de complemente, în special cele circumstanțiale, nu se regăsesc în textul analizat, întrucât nu aveau încă create elementele de relație la nivelul propoziției.

²⁰ Vezi ILRL, 1997, p. 359.

Referințe bibliografice:

ASAN, Finuța. Reluarea complementului în limba română. În: *Studii de gramatică*, III. București, 1964, p. 93-105.

AVRAM, Mioara. Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română. București, EAR, 1960.

AVRAM, Mioara. *Gramatica pentru toți*. Ediția I. București: Editura Academiei, 1986.

COTEANU, Ion. Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă? În: *Limba română*, XII, 1963, nr. 3, p. 242-246.

DENSUSIANU, Ovid. *Istoria limbii române*. Vol. II. *Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck. București: Editura Științifică, 1961.

DIACONESCU, Paula. Exprimarea complementului de agent în limba română. În: *Limba română*, XVIII, 1969, nr. 2, p. 9-24.

FRÂNCU, Constantin. *Formarea și evoluția complementului concesiv în limba română*. În: *Studii și cercetări lingvistice*, XXVIII, 1977, nr. 1, p. 15-26.

GALR II, 2005 = *Gramatica limbii române. II. Enunțul*. București: Editura Academiei Române, 2005.

ILRL = *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator Ion Gheție. București: Editura Academiei Române, 1997.

PANĂ-DINDELEGAN, Gabriela. Regimul sintactic al verbelor în limba română veche. În: *Studii și cercetări lingvistice*, XIX, 1968, nr. 3, p. 265-296.

ROSETTI, Alexandru. *Istoria limbii române. I. De la origini până în secolul al XVII-lea*. Ediția a doua revăzută și adăugită. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

ROSETTI, Alexandru, CAZACU, Boris, ONU, Liviu. *Istoria limbii române literare*. Vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. București: Minerva, 1971.

SARAMANDU, Nicolae. Reluarea și anticiparea complementului indirect exprimat prin substantiv în limba română din secolul al XVI-lea. În: *Studii și cercetări lingvistice*, XVII, 1966, nr. 4, p. 423-434.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu”.

CZU:398.332.4(478)(091):77.04

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\).06](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318).06)

UTILIZAREA METODELOR DE ANTROPOLOGIE VIZUALĂ ÎN CERCETAREA SĂRBĂTORILOR CALENDARISTICE. FOTOGRAFI DE FAMILIE LA PAȘTI ÎN RSSM

Dorina ONICA

Doctor în istorie

E-mail: dorinaonica@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4935-5668>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Using of Visual Anthropology Methods in Researching of the Calendar Holidays. Family Photographs at Easter in RSSM

Abstract

The article presents arguments for implementing the alternative research sources and manners, that of the visual methods ones, regarding the investigation of the holidays of spring-summer-autumn cycle. Discussions and examples are operated by interpreting family photos at the Easter celebration in the Moldavian Soviet Socialist Republic (MSSR). Specifying the qualities of the photographic method used in visual anthropology and considering the content of the accumulated photographic materials, the author looks at them as techniques in field research, as well as documentary sources. The relevance of a dialogue between the researcher and the people eternalized in the images or of their owners is pointed out, in order to ensure a reflexive investigation via various optics. Pictures are estimated as visual testimonies and narratives, able to provide information for the certification, reconstruction, and understanding of the cultural and religious facts displayed in domestic settings.

Keywords: family photos, Easter, RSSM, visual narratives, documentary sources.

Rezumat

Articolul aduce argumente pentru utilizarea metodelor vizuale în investigarea sărbătorilor calendaristice din ciclul primăvară – vară – toamnă. Discuții și exemple sunt operate în rezultatul interpretării fotografiilor de familie captate la sărbătoarea de Paște în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM). Precizând calitățile metodei fotografice folosită în antropologia vizuală și evaluând conținutul materialelor fotografice

acumulate, autorul le consideră tehnici în cercetarea de teren și surse documentare. De asemenea, se punctează relevanța unui dialog între cercetător și persoanele eternizate în imagini sau posesorii acestora, în vederea asigurării unei investigații reflexive prin diverse optici. Astfel, fotografiile sunt estimate ca fiind mărturii și narațiuni vizuale apte de a furniza informații pentru certificarea, reconstituirea și înțelegerea faptelor culturale și religioase afișate în medii domestice.

Cuvinte-cheie: fotografii de familie, Paște, RSSM, narațiuni vizuale, surse documentare.

Introducere

Investigarea obiceiurilor sărbătorilor calendaristice solicită documentarea, sistematizarea și interpretarea surselor scrise de arhivă, precum și apelul la metode și surse alternative de cercetare. Un exemplu, în acest sens, îl constituie metodele vizuale în antropologie (film, fotografie și New media) (Rose, 2016), care au capacitatea de a spune o poveste, a produce o poveste, și ele analizate ca poveste în sine (van den Scott, 2018, p. 719). În acest articol, fotografia este luată drept punct de interes.

Orientările teoretice asupra acestor metode, cu precădere a imaginii, reiterează că prin utilizarea fotografiei se pot produce discuții și dialoguri, proces definit sub termenul de „photo elicitation” (Collier J., Collier M., 1986; Dodman, 2003), ce presupune interpretarea fotografiei în particular, analiza fotografiilor de familie (Rose, 2010; Finch, 2007) și examinarea conținutului etnografic al fotografiei (Altheide, Schneider, 2013). Antropologul britanic Sarah Pink, cunoscută pentru contribuții însemnate în teoretizarea antropologiei vizuale, precum și în cercetările aplicate (vezi Pink, 2001), afirmă că fotografia este un text cultural, o reprezentare a cunoștințelor etnografice, un loc de producție culturală, de interacțiune socială și de experiență individuală, ea însăși formează locurile de teren etnografic (Pink, 2011, p. 1). Fotografia captează imaginea unui moment suspendat într-o perioadă istorică devenind oglindirea vizuală a acesteia. Ea documentează memorii individuale, familiale și colective, reținând particularități precum: a exprima și a provoca emoții, a genera biografii sociale și culturale, conducând, prin urmare, la analize și interpretări emice și etice.

Relevanța acestui tip de metode, și în special al fotografiei, a fost sesizată și argumentată în lucrările cercetătorilor J. Collier și M. Collier (1986), M. Ball și Gr. Smith (2000), J. Wagner (2006), C. Mitchell (2011), P. Tinkler (2013). Drept urmare, optez pentru adoptarea metodei fotografice, deoarece aceasta poate oferi detalii/informații pentru a formula unele explicații și corespondențe originale în vederea analizei unui act cultural, religios și/sau social. Evident, un asemenea demers analitic ar deveni și mai complet prin implicarea fie a posesorului documentelor etnografice analizate, fie a persoanelor eternizate în acestea. Astfel interlocutorii pot comunica experiențe și narațiuni personale, trecute sau prezente, asociate cu imaginea. Fotografiile constituie materiale semnificate pentru

cercetarea intangibilului datorită faptului că ele pot surprinde obiecte, scene și contexte, oameni, gesturi și credințe ce pot articula și reconstitui, în unele cazuri, sărbătorile calendaristice.

Penuria materialului fotografic cu referire la sărbătorile calendaristice din ciclul primăvară – vară – toamnă din caietele de teren, dosarele și rapoartele cercetărilor efectuate între anii 1956 și 1992, stocate în arhiva multimedia de folclor a Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, a Institutului Patrimoniului Cultural, pe care le-am analizat, ne-a sugerat ideea alegerii unor surse alternative de investigație precum arhivele personale și de familie. Retorica ideologică a perioadei sovietice și misiunea cercetării etnologice de a argumenta, de a susține și de a certifica principiile socialismului științific explică atât carența datelor cu referire la sărbătorile calendaristice din respectivul ciclu în arhiva gestionată de instituțiile indicate, precum și conținutul fotografic care le-ar putea completa. Prin urmare, sursele fotografice cu valoare documentară din medii informale, cum ar fi cele familiale, devin terenuri ofertante pentru sesizarea componentelor, a anturajelor și a cadrelor sociale de celebrare a sărbătorilor calendaristice în mediile domestice. Materialele din această categorie pot fi considerate mărturii ale autenticității și ale mijloacelor operate de oameni în vederea umplerii vidului spiritual lăsat de măsurile antireligioase.

În acest articol, de natură aplicativă, ne-am propus să precizăm eficacitatea surselor și metodei fotografice în cercetarea sărbătorilor calendaristice din ciclul primăvară – vară – toamnă, având drept reper fotografiile de familie de la sărbătorea de Paște, considerată cea mai importantă sărbătoare religioasă. Demersul pleacă de la aserțiunea că „analiza fotografiilor presupune luarea în considerație a contextului și a conținutului acestora” (Pink, 2011, p. 97).

Cadrul metodologic al cercetării este construit pe ideea că „fotografiile oferă dovezi pentru argumentele științelor sociale” (Becker, 2002, p. 3), care pretind aplicarea de metode complementare și eterogene. Evaluăm fotografia din două perspective: ca material cercetat și ca metodă de cercetare, în direcția utilizării ei „pentru a transmite contextul narării unei povești” (van den Scott, 2018, p. 723). Prin urmare, conținutul fotografiilor a solicitat utilizarea analizei critice și interpretarea acestora prin deducții analogice. Detaliile cu caracter etnografic au fost examinate comparativ. Au fost înregistrate narațiunile interlocutorilor construite în jurul pozelor prin utilizarea unei etnografii centrate pe persoană, pe emoțiile și trăirile ei (Douglas, 2005). Pe parcursul cercetării etnografice de teren au fost acumulate cincisprezece fotografii realizate între anii '50 și '60 ai secolului XX. Nu voi include aceste materiale fotografice în articol, deoarece posesorii acestora nu și-au dat consimțământul pentru publicarea lor. Prin urmare, fotografiile au fost scanate și stocate într-un depozit digital; ele vor putea fi incluse în circuitul științific numai din momentul receptării acceptului posesorilor. În consecință, conținutul fotografiilor va fi descris, iar discuțiile și rezultatele vor fi formulate cu acuratețe pentru a crea o cât mai fidelă replică.

Discuții și rezultate

Datele cercetării au fost obținute prin examinarea fotografiilor în condiții de birou, după ce au fost realizate interviuri și dialoguri cu posesorii acestora, prezenți sau nu în poze. Timpul cronologic al fotografiilor i-a surprins pe informatori în perioada copilăriei, iar pe alții la etapa de tineri adulți. Conținutul imaginilor examinate comunică forma și contextul de celebrare a sărbătorii Paștelui în mediul familiei nucleare și în mediul familiei extinse. În aceeași măsură, detalii utile au fost furnizate de prezența notițelor – pe versoul pozelor indicându-se data și anul realizării lor, numele celor pozați, contextul. Drept urmare, discuțiile inițiale construite în jurul materialelor fotografice a oferit diverse optici asupra conținutului, precum cele de reamintire, contestare sau revelație, generând emoții contrastante de nostalgie, regret, dor, durere, tristețe, precum și de bucurie, surprindere. Astfel, materialele fotografice sunt instrumente de a transpune vizual diferite categorii de subiecți, în momente concrete din trecutul lor pentru a le înțelege profund stările, trăirile și experiențele. Deopotrivă, despre valoarea mnemonică a pozelor ne vorbește felul și locul de afișare și de dispunere a lor în interiorul locuinței, precum și includerea lor în albume de familie sau păstrarea în cutii de depozitare.

Este necesar să precizăm că am utilizat *fotografia ca tehnică de cercetare* în momentul aflării în teren, fiind mai ușor de aplicat când atenția a fost orientată către un fapt de cultură cu reprezentare statică/fixă. Această tehnică devine provocatoare în momentul când scopul urmărit este de a surprinde intangibilul¹, dinamica, efemeritatea, fie că acestea sunt exprimate de un dans, de un obicei sau de acțiuni ceremoniale și rituale, în acest din urmă caz utilizarea înregistrării video este cea mai indicată. Însă există și o altă fațetă a intangibilului ce este captată de fotografia însăși și prin intermediul ei, precum: istoria de viață a oamenilor din fotografie și a relațiilor dintre aceștia; mărturii despre eforturile financiare care au stat în spatele pozei; narațiunile vizuale ale posesorilor în relație cu ea; vizualizarea emoțiilor de pe chipurile oamenilor în momentul captării pozei și la etapa de regăsire și de analiză a ei. Respectiv, realizăm fotografii etnografice pentru a obține informații multidimensionale și polisemantice, pentru că „etnografia vizuală contemporană folosește fotografia nu atât pentru a pretinde că „acesta este ceea ce este”, ci pentru a crea un dialog în jurul semnificațiilor concurente și complementare ale imaginilor” (Douglas, 2003, p. 244). Astfel, fotografia poate să completeze și să certifice ideile și aserțiunile ce vor fi prezentate în demersul teoretic și datele obținute în teren; sau însăși demersul să fie generat, formulat și construit în jurul a ceea ce comunică fotografia (van den Scott, 2018; Pink, 2006).

A doua formă de utilizare a fotografiei este cea de material al observației, al analizei și al investigării unui aspect de cultură sau al conjuncturii mai multora. Spre exemplu, investigând o fotografie realizată în anul 1959, am reperat următoarele

¹ Despre primele inițiative de utilizare a fotografiilor pentru captarea culturii intangibile vezi mai mult la Gregory Bateson, Margaret Mead. *Balinese Character: A Photographic Analysis*. New York: New York Academic of Sciences, 1942.

informații. În poză sunt fotografiate 14 persoane constituind trei generații: șapte copii cu vârsta cuprinsă între un an și șase ani, părinții și bunicii din partea mamei. De asemenea, în poză sunt prezenți, pe planul doi, fratele tatălui și soția acestuia, precum și o soră. Fundalul ales pentru poză este curtea gospodăriei, în fața casei. Respectivul detaliu, prezent aproape în toate fotografiile examinate, inclusiv în cea examinată mai sus, ne comunică despre respectarea principiului metodologic precum că fotografia trebuie să includă împrejurările normale ale persoanei, ale obiectului sau ale spectacolului (Bartis, 2022, p. 13).

Fiind realizată în alb-negru, poza nu furnizează detaliile cromatice ale elementelor de arhitectură și de vestimentație. Acestea sunt descrise de informatorul meu, unul dintre copiii din imagine. Astfel, Nicolae (nume acordat fictiv) povestește despre practicile cotidiene respectate de mama sa în fiecare an în ajunul Paștelui. Albul pereților, cafeniul ancadramentului ferestrelor, partea acoperită a prispei joase elucidate de informator cu ajutorul pozei sunt doar câteva amănunte în acest sens. Cu referire la vestimentația personajelor, se observă că este una de sărbătoare, detaliu ce certifică practica de a cumpăra haine noi la Paști. Trei dintre băieți poartă același tip de îmbrăcăminte, dar cu mărimi diferite, indiciu care confirmă obișnuința purtării acelorași haine de frații mai mici.

Fetița este îmbrăcată într-o rochie cu imprimeu floral, alți doi băieți poartă haine de tip salopetă, iar al treilea, mezinul, poartă doar o vestă și este desculț, motiv pentru care mama îl ține pe genunchii ei. Femeia este îmbrăcată într-o cămașă de culoare închisă cu imprimeu floral, o fustă cu un șorț specific vestimentației femeilor în mediul casnic din perioada postbelică. Această piesă servește drept dovadă că femeia din fotografie era una dintre femeile casei, indicând concomitent asupra sarcinii de a primi oaspeții, dar și asupra statutului de noră în casă, căreia îi reveneau responsabilitățile prestabilite. Celelalte trei femei sunt îmbrăcate cu rochii confecționate de fabrică, având tăieturi sobre, de inspirație militărească. Iar bărbații poartă cămași albe și vestoane de culoare închisă. Alte detalii țin de gâteala capului femeilor, toate poartă părul strâns coc la spate și cu cărarea trasată pe mijlocul creștetului.

Sesizăm detalii care ne vorbesc despre o păstrare vie a credințelor și ideilor religioase în sfera domestică, chiar dacă regimul considera Paștele o sărbătoare religioasă, care servește „scopului de a buimăci mințile truditorilor” (*apud* Băieșu, 2007, p. 97). Fotografia informează comensalitatea zilei de sărbătoare. Toți copii țin în mâini câte un ou vopsit, femeile au expuse, mândre, peste haină, crucea de la piept, aflată în mijlocul unor șiraguri de mărgelile din coral și sedef – cum precizează interlocutorul meu. Bunicul ține în mână un ulcior cu vin, vas procurat de la magazin, ce poate fi întâlnit și azi în gospodăriile persoanelor vârstnice. Iar tatăl copiilor, pe genunchiul stâng, ține fetița, iar în mâna dreaptă – un pahar de vin ca semn de toast. Pe planul doi al pozei sunt prezente celelalte persoane. Dispunerea astfel a subiecților în fotografie și atributele ce îi însoțesc relevă raporturile de putere

și cele sociale între membrii familiei nucleare și în cadrul neamului. Discutând cu vârstnicul de azi, copilul din fotografie, acesta amintindu-și de fiecare membru al familiei sale captat în fotografie, a povestit despre comportamentele și tabieturile fiecăruia, precum și despre rolurile distribuite între frați privind sarcinile casnice. La fel, a manifestat emoții puternice atunci când a narat poveștile de viață ale fraților săi la maturitate, „soarta lor” – cum precizează Nicolae.

Pentru protagoniștii pozei, aceasta este o secvență a trecutului, iar pentru noi, pentru cercetători, ea oferă acces la urme istorice (Banks, Vokes, 2010), în sens particular, ale oamenilor înfățișați. Este o sursă de a pătrunde acest trecut, înțelegându-i manifestările cotidiene, posibilitățile financiare, relațiile de rudenie și anturajul domestic și rural în care oamenii se simțeau liberi să-și păstreze și să-și continue obiceiurile „prin extensie a identității etnice, fiindcă acestea erau un ultim refugiu și «alinare» pentru toate neîmplinirile și lipsurile de fiecare zi” (Cașu, 2000, p. 150).

În aceeași ordine de idei, voi oferi drept exemplu o altă fotografie, în care sunt pozați părinții, doi copii și bunica pe linie paternă. Toți stau în picioare la masa de sărbătoare – se pare că doar pe durata realizării pozei –, cu excepția femeii în vârstă, ce stă așezată pe un scaun. Copiii par să fie urcați pe scaun, ca să fie vizibili din spatele mesei. Pe masă sunt așezate alimente specifice sărbătorii de Paște: pască dulce, pe o farfurie sunt puse ouă vopsite, iar în alta prăjituri, evident pregătite în casă. Iese, vizual, în evidență o sticlă de vin. Tatăl și fiul, având în jur de șapte ani, țin, simbolic, în mână câte un ou roșu, iar bunica un pahar cu vin. Trebuie să precizăm că nu doar figura masculină a familiei apare, în poze, cu un pahar de vin în mână, dar și femeile, în special cele în vârstă. În această poză, atrage atenția băiatul, care poartă o cămașă de inspirație tradițională, cu gulerul răsfrânt și cu registrele ornamentale plasate corect. Și în acest caz, fotografia fiind realizată în alb-negru a obstrucționat posibilitatea de a remarca detalii, ce ar fi putut oferi sau completa observațiile reperate.

Analiza și interpretarea conținutului materialelor fotografice mai sus descrise, precum și a celorlalte colectate pe parcursul cercetării ne-a oferit date privind conturarea unor profiluri antropologice ale trăsăturilor fizice ale oamenilor pozați. De asemenea, analizând chipul acestora, pot fi identificate stări psihologice și emoționale; astfel sesizăm încruntare, smerenie, dar, în același timp, mândrie și demnitate, un zâmbet discret și tendința de a plasa în prim plan copiii și însemnele culturale și religioase ale sărbătorii. Conținutul fotografiilor, care cu certitudine validează oralitatea folclorică, dezminț și funcționează ca instrument de rezistență față de ceea ce se promova la nivel de ideologie, precum că „obiceiurile religioase și arhaice sunt incompatibile cu modul de viață contemporan, cu opiniile ideologice și reprezentările estetice ale omului sovietic” (Zelenciuk, Loskutova, 1986, p. 4).

Această etapă a argumentării metodei fotografice, integrată în cercetarea mea de ansamblu privind folclorul sărbătorilor calendaristice din ciclul primăvară –

vară – toamnă, amintește că fotografiile de familie sunt documente etnografice concludente care pot fi utilizate pentru reinterpretarea și reevaluarea opiniilor, a retoricii asupra investigării acestui segment al culturii folclorice, al vieții cotidiene, al formelor de manifestare și de expunere a ideilor și a comportamentelor religioase într-un regim ateist, cum a fost cel din RSSM. Iar în acest context, precizăm că ar fi pertinente acțiuni de cercetare a surselor arhivistice pentru a afla contextul și costul solicitat pentru astfel de fotografii, deducând astfel și statutul economic al comanditarilor. În aceeași măsură, ar fi de cercetat faptul dacă asemenea fotografii au fost utilizate ca material incriminator pentru membrii de partid, fiind acuzați că celebrează sărbătorile religioase. Precizăm acest aspect, deoarece pe parcursul colectării și cercetării materialelor fotografice, unii dintre posesorii lor le-au ținut multă vreme ascunse, ferite de ochii străinilor.

În **concluzie**, formulăm ideea că materialele fotografice sunt narațiuni vizuale ce oferă studiului sărbătorilor calendaristice avantajul de a umple golurile informaționale din arhivele neconvenționale de folclor, contribuind la reconstituirea secvențelor sociale mai restrânse. O astfel de cercetare devine și mai orientată spre comunitate dacă optăm pentru implicarea persoanelor din fotografii în analiza și interpretările noastre, precum și la contribuția lor în vederea restabilirii și înțelegerii corecte a unor profiluri istorice, detalii etnografice, medii sociale cât mai distinctive.

Referințe bibliografice:

ALTHEIDE, David L., SCHNEIDER, Christopher J. *Qualitative Media Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2013.

BALL, Michael S., SMITH, Gregory W. H. *Analyzing Visual Data*. Newbury Park, CA: Sage Publications Ltd., 2000.

BANKS, Marcus, VOKES, Richard. Introduction: Anthropology, Photography and the Archive. In: *History and Anthropology*, 21 (4), 2010, p. 337-349. DOI: 10.1080/02757206.2010.522375

BARTIS, Peter. *Folklife and Fieldwork: An Introduction to Field Techniques*. Washington: American Folklife Center, 2002.

BĂIEȘU, Nicolae. *Sărbători domnești (Închinare Maicii Domnului și Mântuitorului). Studiu. Culegere de texte etnografice și folclorice*, vol. 2. Chișinău: Editura „Cartea Moldovei”, 2007.

BECKER, Howard S. Visual Evidence: A Seventh Man, the Specified Generalization, and the Work of the Reader. In: *Visual Studies*, 17 (1), 2002, p. 3-11.

CAȘU, Igor. *Politica națională în Moldova Sovietică 1944-1989*. Chișinău, Editura Cartdidact, 2000.

COLLIER, John, COLLIER, Malcolm. *Visual Anthropology: Photography as a Research Method*. New Mexico: New Mexico University Press, 1986.

DODMAN, David. R. Shooting in the City: An Autophotographic Exploration of the Urban Environment in Kingston, Jamaica. In: *Area*, 35 (3), 2003, p. 293-304.

DOUGLAS, Harper. Framing Photographic Ethnography. A Case Study. In: *Ethnography*, 4, 2003, p. 241-266. DOI: 10.1177/14661381030042005.

DOUGLAS, Hollan. Setting a New Standard: The Person-Centered Interviewing and Observation of Robert I. Levy. In: *Ethos*, Special Section in Honor of Robert I. Levy, 33 (4), 2005, p. 459-466.

FINCH, Janet. Displaying Families. In: *Sociology*, 41 (1), 2007, p. 65-81.

MITCHELL, Claudia. *Doing Visual Research*. Los Angeles, CA: Sage Publications Ltd., 2011.

TINKLER, Penny. *Using Photographs in Social and Historical Research*. Los Angeles, CA: Sage Publications Ltd, 2013.

PINK, Sarah. *Doing Visual Ethnography: Images, Media, and Representation in Research*. London: SAGE Publications Ltd., 2001.

PINK, Sarah. *Doing Visual Ethnography. Images, Media and Representation in Research*. London: SAGE Publications, 2011.

ROSE, Gillian. *Doing Family Photography: The Domestic, the Public, and the Politics of Sentiment*. United Kingdom: Ashgate Publishing, Ltd., 2010.

ROSE, Gillian. *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*. Los Angeles, CA: Sage Publications Ltd., 2016.

VAN DEN SCOTT, Lisa-Jo K. Visual Methods in Ethnography. In: *Journal of Contemporary Ethnography*, 47(6), 2018, p. 719-728.

WAGNER, Jon. Visible Materials, Visualised Theory and Images of Social Research. In: *Visual Studies*, 21 (1), 2006, p. 55-69.

Zelenciuk, Loskutova = ЗЕЛЕНЧУК, Владимир, ЛОСКУТОВА, Людмила. *Ноше Сэрбэторь, дэтинь ши ритуалурь* (Рек. практ.). Кишинэу: Картя молдовеняскэ, 1986.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”.

CZU:81'373.49:327

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\).07](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318).07)

ASPECTUL FUNCȚIONAL AL EUFEMISMELOR DIN LIMBAJUL DIPLOMATIC

Galina BOBEICĂ

Doctorandă

E-mail: galina.bobeica@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7235-3281>

Școala doctorală Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova

The Functional Feature of Euphemisms in the Diplomatic Language

Abstract

Nowadays, the challenges that the diplomatic world has to overcome are diverse and difficult to manage. Since the primary purpose of diplomacy is to reach agreement by softly overcoming disagreement, the use of euphemisms is of paramount importance. This article focuses to observe the way the diplomatic language function by means of euphemisms and to highlight their efficiency. Language is not a simple tool of conveying meaning by itself. The meaning should be decoded according to the context, the needs and interests of the sender involved in the process of communication and its various ways of perceptions. Thus, the role of euphemisms is to convey, besides the meaning of the message, perceived ad litteram, the attitude of the sender towards the receiver in order to mitigate the impact that the message would have on them.

Keywords: euphemisms, diplomatic language, code, message, function.

Rezumat

Provocările pe care mediul diplomatic trebuie să le depășească în zilele noastre sunt numeroase și dificil de gestionat. Întrucât scopul primordial al eufemismelor este armonia socială în comunicare, eufemizarea limbajului puterii se dovedește a fi imperioasă. În comunicarea de față ne-am propus să ne îndreptăm atenția spre modul de reliefare a limbajului diplomatic, urmărind scopul de a pătrunde în mrejele acestor acte de comunicare și de a decoda eficacitatea eufemismelor utilizate. Limbajul nu trebuie conceput ca un instrument care transmite sens prin el însuși. Sensul se decodează în funcție de contextul în care apare, de necesitățile și interesele emițătorului implicat în proces și de diversele modalități de percepere ale acestuia. În funcție de situația de comunicare, diplomații exploatează anumite strategii care se schimbă odată cu evoluția societății, atenuând, camuflând sau ocolind aspectele negative.

Cuvinte-cheie: eufemism, limbaj diplomatic, cod, mesaj, funcție.

În scopul creării unei viziuni profunde asupra realităților ce se impun pe arena diplomatică, considerăm că este imperios să înțelegem atât scopul și funcțiile limbajului diplomatic, cât și tehnicile și strategiile la care apelează diplomații. Selecția eufemistică cu care operează emițătorul depinde nu doar de sensul termenului ales (aspectul semantic), ci și de relația dintre emițător și receptor, de imaginea pe care emițătorul dorește să o lase receptorului, de felul în care emițătorul dorește să colaboreze cu receptorul și de fondul comun de cunoștințe (aspectul pragmatic). Respectiv, abordarea acestui studiu din perspectiva semantico-pragmatică ne-a permis să înțelegem mai mult decât se spune de fapt. Totodată, considerăm că este prerogativa receptorului să decodeze mesajul și să-l interpreteze în baza cunoștințelor acumulate. Cu cât fondul de cunoștințe comun emițătorului și receptorului este mai mare, cu atât intenția emițătorului va fi mai accesibilă receptorului.

Înainte de a investiga funcțiile eufemismului, trebuie să evidențiem faptul că acestea nu trebuie confundate cu funcțiile limbajului diplomatic. Funcțiile limbajului diplomatic sunt attribute ale unui sistem complex de semne, pe când funcțiile eufemismului sunt attribute ale unui microsistem, adică ale unui sistem restrâns de semne din cadrul sistemului. În cele ce urmează, vom încerca să stabilim eficacitatea eufemismelor din limbajul diplomatic pornind de la premisa că toate elementele din limbă îndeplinesc o anumită funcție. Există mai multe încercări de stabilire a funcțiilor eufemismelor din limbajul diplomatic, iar acestea diferă în funcție de scopul urmărit, de contextul/situațiile în care sunt utilizate, de criteriul luat drept bază și de orientarea lingvistică a cercetătorilor. Întrucât situațiile respective sunt suficient de numeroase și eterogene, firește, și numărul funcțiilor eufemismelor poate să difere considerabil.

Examinarea în profunzime a esenței limbajului diplomatic ne permite să observăm utilizarea frecventă a unui set prestabilit de fraze/expresii care promovează politica externă a statului. Analizând literatura de specialitate, ajungem la prezumția că acest tip de limbaj, care reprezintă de fapt un sistem standard de codificare a mesajelor, este la prima vedere un mesaj cat se poate de clar, însă înglobează în sine un întreg univers de interpretări și conotații care necesită a fi decodate cu precauție și în cunoștință de cauză. Totodată, codurile au valoare doar dacă transmit informații pentru unii în timp ce le ascund de alții. Considerăm imperios să menționăm că diplomația, ca resursă a puterii, este percepută ca o artă subtilă capabilă să combine un set de instrumente și strategii (coduri) care contribuie la realizarea unui anumit scop și la formarea unei imagini. Respectiv, limbajul diplomatic constituie un mijloc important de influență, prin intermediul căruia diplomații acționează asupra comportamentelor sociale și caută să le orienteze în direcția care le este favorabilă. Relația dintre emițător și receptor implică funcționarea unor mecanisme mai profunde și mai complexe decât acelea care își găsesc o reflectare nemijlocită în structura de suprafață a enunțurilor. Acest aspect pune în valoare „componenta interacțională a comunicării verbale”

(Ionescu-Ruxăndoiu, 2003, p. 15). Emițătorul este mereu conștient de receptor, „urmărind să-i dirijeze – prin anticipare – interpretările și reacțiile și să verifice înțelegerea enunțurilor transmise. La rândul său, receptorul interpretează selectiv informațiile primite, în raport cu preocupările și interesele care îi sunt specifice, motivarea sa fiind independentă de cea a emițătorului. El nu este un participant pasiv, ci își construiește propriul context interpretativ, orice interpretare fiind însă susceptibilă de adaptare și modificare prin colaborarea participanților la activitatea comunicativă” (*ibidem*). Prin urmare, eufemismele își actualizează sensul la nivelul contextului, funcția eufemistică fiind determinată de modul în care cuvintele sunt utilizate, de intenția emițătorului și de așteptările receptorului. Chiar dacă prezența eufemismelor conferă un caracter echivoc limbajului diplomatic pentru început, în urma unei decodări conștiente acestea recuperează în totalitate sensul termenilor pe care i-au înlocuit, iar acest sens se întregește prin adăugarea intenției emițătorului de a evita realitatea.

Este bine cunoscut faptul că ambiguitatea se caracterizează prin pluralitatea de semnificații pentru aceeași manifestare, oferind flexibilitate și protecție negociatorilor. Trimiterea semnalelor ambigue permite emițătorului să-și lase interlocutorul în dubii, să influențeze impactul final al semnalelor după ce au fost observate reacțiile inițiale la acestea și, astfel, să câștige un control mai mare asupra imaginilor pe care receptorul le are despre el. Respectiv, mesajul diplomatic este perceput drept un cod care urmărește scopul de a fi recepționat agreabil, fără a stârni efecte secundare nedorite fie pentru emițător, dăunând propriilor interese, fie cu privire la destinatar, lezându-i statutul ori demnitatea, evitându-se jignirea, precum și în legătură cu părțile terțe, evitându-se ofensarea altor actori sau difuzarea publică a unor informații cu distribuție restricționată. Astfel, cuvintele codificate (eufemismele) pot fi rostite public, rămânând în același timp discrete cu privire la un anumit conținut. Transmiterea mesajului în modul cel mai clar este tocmai ceea ce vrea să evite emițătorul care recurge la eufemisme. Rolul primordial al receptorului presupune nu doar recuperarea sensului mesajului, ci și a intenției emițătorului. Respectiv, destinatarul are o responsabilitate dublă: pe de o parte, el trebuie să decodeze mesajul și să înțeleagă ce a vrut să spună emițătorul, iar, pe de altă parte, să evalueze alternativele enunțului transmis intenționat, și prin răspunsul său (destinatarul) să construiască un mesaj care să genereze un dialog politic, prin care se ajunge la coexistență. Dialogul și răspunsul la el sunt două prerogative ale puterii politice, iar întreruperea dialogului și exercitarea forței sunt semne de slăbiciune. Dintr-o perspectivă diversă, aceste coduri trimit simultan semnale diferențiate către diferite audiențe, care permit diplomaților să evite izbucnirile emoționale și astfel să diferențieze rolul profesional de sentimentele personale, fenomen ce denotă depersonalizarea limbajului diplomatic și impune „limba de lemn”.

Analizând literatura de specialitate (Keith Allan, Kate Burridge, Constanze Villar, Robert Jervis, Lavinia Seiciuc, Rodica Zafiu) și examinând diversitatea perspectivelor de cercetare a domeniului vizat, ne-am propus să adoptăm viziunea politologului american Robert Jervis, care a observat și a analizat caracterul echivoc al limbajului diplomatic atât la nivel lingvistic, cât și la nivel discursiv, și să sintetizăm funcțiile eufemismelor din limbajul diplomatic din perspectivă **semantico-pragmatică**. Potrivit lui Robert Jervis, ambiguitatea limbajului diplomatic se afirmă a fi funcțională. Strategia comunicării echivoce permite, de fapt, menținerea incertitudinii între interlocutori: „această abilitate permite unui actor să păstreze mai multe căi deschise simultan și să inițieze conversații fără a pune în pericol o imagine care contrazice mesajul trimis, pe care autorul dorește să îl păstreze dacă reacția din partea cealaltă nu a fost favorabilă” (Jervis, 1970, p. 125). Așadar, prezența eufemismelor în limbajul diplomatic oferă, în primul rând, echivocitate mesajului transmis, care este deschis spre interpretare, iar drept consecință, se dovedește a fi generatoare de anumite funcții complementare, cum ar fi **funcțiile: strategică, de protecție, de persuadare, de denaturare a faptelor și de manipulare**.

Funcția strategică

Eufemismele impregnate în limbajul diplomatic îndeplinesc, în primul rând, o funcție strategică de promovare a politicii statului. Prevalatoare din acest punct de vedere sunt discursurile de inaugurare ale președinților de state. În susținerea acestui fapt, invocăm exemplul discursului ținut de doamna Maia Sandu la momentul inaugurării sale pe 24 decembrie 2020. Mesajul adresat cetățenilor Republicii Moldova este formulat direct, dar, totodată, și prin intermediul unor eufemisme pregnant conturate: ***a porni împreună pe un drum nou, a construi o țară mai bună pentru toți***. Prin aceste enunțări, președinta face aluzie la realitatea existentă care s-a instaurat de ceva vreme în țară: problemele corupției și nerespectarea statului de drept, acutizată de pandemia provocată de virusul COVID-19. Se face resimțită în aceleași exemple strategia pe care președinta intenționează să o pună în practică. Spre a oferi discursului mai multă plasticitate, sunt utilizate eufemisme metaforice: ***ați dat lecții de patriotism și spirit civic și ați oferit cel mai mare capital de încredere, cu acest vot de încredere eu intru astăzi pe poarta președinției***, care dezvăluie ideea de bază a discursului. Totodată, se face resimțită încercarea oratorului de a apela mai mult la inimile ascultătorilor decât la gândurile lor: ***sunt una dintre voi, o fică a acestei țări, victoria trebuie să fie a țării***. În momentul când populația este extenuată de probleme și de nedreptate, președinta încearcă, prin discursul său, să le fie mai aproape și să le inspire curaj pentru a depăși această situație dificilă, pentru a învinge răul și pentru a reda vieții stabilitatea: ***împreună putem face multe, eu am nevoie de ajutorul vostru, avem nevoie de un stat bun, de democrație, de un stat de drept***. Aceste eufemisme sunt create ca răspuns la anumite strategii de exprimare în timpul actului comunicativ care contribuie la creșterea/îmbunătățirea încrederii,

totodată oferindu-i emițătorului posibilitatea de a gestiona limbajul într-un mod inteligent și cultivat.

Funcția de protecție sau de atenuare

Potrivit lui Kate Burridge și Keith Allan, funcția de protecție sau de atenuare a eufemismelor se manifestă prin expresii evazive care urmăresc scopul de a proteja și a evita jignirea, camuflând conotația ofensatoare a enunțului în conformitate cu convențiile sociale care se impun a fi politicoase și respectuoase. De exemplu, deseori se recurge la înlocuirea cuvântului **război** cu **ostilitate, intervenție, criză, conflict, provocare, câmp de luptă**. Astfel, eufemismele prezente în limbajul diplomatic au o menire dublă: pe de o parte, ele îndeplinesc funcția de protecție, contribuind la reducerea impactului asupra destinatarului, iar, pe de altă parte, această funcție implică o anumită denaturare a faptelor. În egală măsură, funcția de protecție a eufemismelor din limbajul diplomatic îndeplinește scopul de a diminua impactul conotației unui mesaj care evocă realități neplăcute sau dureroase. Această funcție rezonază cu empatia umană, care reprezintă un standard obligatoriu în limbajul diplomatic. Totodată, se observă o schimbare a focalizării, adică sensul direct se redirecționează spre activitatea care precedă și care țintește să evite consecința inevitabilă, astfel aducând o amânare în decodificare. De exemplu, cuvântul **a muri** este înlocuit prin eufemismele **a se sfârși, a pierde lupta pentru viață, a trece în neființă, a pleca într-o lume mai bună**. Însă dacă folosim perifriza **n-a mai putut fi salvat**, atunci are loc o ambiguizare bazată pe schimbarea focalizării, unde sensul este redirecționat spre informația care a fost deja furnizată sau urmează a fi invocată. O altă strategie a funcției de atenuare a eufemismelor din limbajul diplomatic este cea prin care, cu ajutorul unor fraze inductive, se redă o idee care eventual nu va fi deloc enunțată. Asemenea procedee sunt folosite în discursuri cu caracter oficial, în care există formule prestabilite pentru a numi eufemistic realități neplăcute. De exemplu, în declarații referitoare la proteste de ordin politic în loc de **victime** este folosit eufemismul **pierderi de vieți omenești** sau **pierderi colaterale**, iar **proteste violente din 7 aprilie 2009** au fost numite eufemistic **revoluția tineretului**. Constatăm, așadar, că tendințele politice și sociale din ultimele decenii au impus în limbă o necesitate de atenuare sau mușamalizare a exprimării, prin care se evită extremele de orice tip, în măsura în care aceste exprimări extreme sunt susceptibile să rănească sensibilitatea oamenilor. Bunăoară, unul dintre termenii favoriți din limbajul diplomatic este **provocare**, urmărind scopul de a cosmetiza diverse realități dure. Acest termen se regăsește în diverse discursuri, cum ar fi cel al fostului Ambasador al SUA în Republica Moldova, Dereck Hogan, prin care diplomatul american se arată optimist în depășirea crizei politice instaurate în țara noastră: „...**în ciuda acestor provocări semnificative, sunt convins că Statele Unite și Moldova vor depăși crizele și vor fi mai puternice ca înainte**” (Ambasadorul SUA în Republica Moldova, Dereck J. Hogan). Diplomatul american subliniază

în acest context că democrațiile sunt fragile, iar tranzițiile democratice sunt adesea dezordonate.

Funcția de persuadare sau de influențare camuflată

Funcția de persuadare sau de influențare camuflată contribuie în mod direct la realizarea scopului primordial al limbajului diplomatic prin modelarea opiniilor, a atitudinilor și deci a acțiunilor ulterioare. Respectiv, prin intermediul eufemismelor, limbajul diplomatic urmărește persuadarea interlocutorilor, modificarea opiniilor, a atitudinilor și chiar a acțiunilor de răspuns, astfel transformându-l într-o veritabilă resursă de putere. Descriș adesea ca discurs al puterii sau al manipulării, el este totuși, în aspectele sale fundamental pozitive, și un discurs al negocierii, al creării acordului și al eficienței. Dimensiunea eufemistică a limbajului diplomatic stă la baza eficacității comunicării politice, care folosește mijloace de persuadare sau de atenuare a problemelor sociale sau dintre state. De aceea în discursurile politicianilor din toate timpurile se poate observa o tendință de a utiliza astfel de strategii care să le permită să camufleze aspectele negative ale realității cu scopul de a-l afecta minim pe destinatar. Eufemismele, în acest sens, nu sunt altceva decât mijloace cognitive de aplicare a strategiilor verbale în scopul evitării adevărului dur și al „îndulcirii” acestuia. Așadar, unele cuvinte considerate dure sunt înlocuite cu altele cu scopul de a reduce impactul asupra receptorului. De exemplu, eufemismul **țări sărace** este înlocuit cu **țări în curs de dezvoltare** sau **lumea a treia**; **sărac** sună mult mai dur decât eufemismul **marginalizat economic** sau **defavorizat**; **negru** este înlocuit cu **afro-american**, **minoritate vizibilă** sau **de culoare**.

Funcția de denaturare a faptelor

Funcția de denaturare a faptelor sau, conform opiniei lui Kate Burridge, cea de înșelare/falsificare (Allan, Burridge, 1991, p. 68), se regăsește atunci când eufemismele se folosesc nu atât pentru a ascunde ofensa, cât pentru a masca, a schimba sau a înșela în mod deliberat natura, sensul sau caracterul unor cuvinte, idei, fapte, subiecte. În asemenea cazuri, vocabularul eufemizat al limbajului diplomatic nu doar sugerează precauții de limbaj, ci devine o acrobație verbală care adaugă dimensiuni suplimentare de alterare și secretizare a deghizării. Academicianul Nicolae Corlăteanu susține că „prin evităriile de a spune lucrurilor pe nume, îndulcim sau chiar reducem din gravitatea semantică a adevărului” (Corlăteanu, Melniciuc, 1992, p. 105). Expresii precum **lovitură chirurgicală**, **daune colaterale**, **foc prietenos** determină restrângerea/reducerea sentimentelor de responsabilitate. Acestea minimizează sacrificarea ființelor umane și creează, de asemenea, o distanță psihologică între făptași și acțiunile lor. Pe de altă parte însă, asemenea utilizări/exemple au dus la deprecierea termenului „eufemism” în sine. Pentru mulți, acesta a devenit o etichetă peiorativă atașată limbajului despre care se crede că este încărcat de valoare și ofensează deliberat. Deși opinia publică nu este la fel de ușor de manipulat, pe cât sugerează George Orwell în romanul „1984” prin „noul limbaj/newspeak” (limbaj propagandistic conceput pentru

a diminua spectrul de gândire), studiile unor cercetători moderni demonstrează că limbajul încărcat eufemistic poate funcționa într-adevăr pentru a influența opinia și percepția. În calitate de exemple, invocăm numele dat Constituției Uniunii Europene și anumitor titluri/funcții ale înalților demnitari de stat din Uniunea Europeană care sunt desemnate prin eufemisme din motivul de a orienta vectorul atenției spre o nouă percepție, și anume de a denatura în mod deliberat idea/tendința care ar putea duce gândul la noțiunea de federalizare a bătrânului continent. Winston Churchill, dovedindu-se a fi un adevărat patriot al Europei, a promovat însăși apariția *Statelor Unite ale Europei*, termen care, de fapt, includea în sine formarea unei federații europene, fenomen evitat de către urmașii săi. Astfel, a fost suprimată din documentele europene orice expresie care ar indica sau ar face aluzie la transformarea Uniunii Europene într-un stat unic integrat și omogenizat. Legea fundamentală care stabilește forma de guvernământ și de organizare statală, precum și drepturile și obligațiile fundamentale ale cetățenilor Uniunii Europene, este reprezentată de Tratatul de la Lisabona – Tratat de instituire a unei Constituții pentru Europa, altfel spus, Tratat constituțional. Acest eufemism – *Tratatul de la Lisabona* – a înlocuit termenul *constituție*, deoarece orice constituție a unui stat presupune mai întâi de toate integrarea politică, fenomen căruia Marea Britanie i s-a împotrivit cu înverșunare. Totodată, considerăm că termenul *uniune* a înlocuit termenul *comunitate*, urmărind, pe de o parte, scopul de a modifica esența/natura Comunității Europene, create în 1957 în speranța că o Comunitate mai unificată va servi drept antidot al naționalismului extremist, care a devastat continentul în timpul Celui de Al Doilea Război Mondial, iar, pe de altă parte, pentru a desemna în mod diferențiat *Comunitatea Europeană* față de *Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului* (care a fost declarată un prim pas către o Europă federală), *Comunitatea Economică Europeană*, iar pe parcurs, *Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (Euratom)*: „Termenul *Comunitate* este înlocuit cu cel de *Uniune*” (Tratatul de la Lisabona). Totodată, funcțiile de *președinte european* și de *ministru de externe*, care presupuneau o aluzie la federalism, au fost înlocuite cu eufemismele *Președintele Consiliului European*, adică al reuniunilor a 27 de șefi de stat și de guvern, iar funcția de ministru de externe a devenit *Înalt Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate*. Astfel, asemenea eufemisme, cuvinte sau expresii care „numesc fără să numească” (Coșeriu, 1992, p. 189), creează premise pentru dezvoltarea unui fenomen cunoscut drept „white lies”/minciuni albe (Enright, 1985, p. 3), utilizate nu pentru a induce în eroare, ci pentru a proteja sentimentele receptorului, fiind deci un neadevăr diplomatic bine intenționat.

Funcția de manipulare

Funcția de manipulare rezidă în camuflarea aspectelor defavorabile și constă în mascarea conștientă a fenomenelor politice. Prin ascunderea aspectelor defavorabile se observă, pe de o parte, o anumită complementaritate cu funcția de protecție prin care se atenuează gravitatea fenomenului vizat, iar pe de altă

parte, se realizează o certă manipulare. Manipularea pentru mulți dintre noi este un cuvânt tabu, observându-se o preferință de a utiliza termeni neutri precum *influențare*, *negociere*, *tactică* sau *convingere*. Uneori, se recurge la expresia *manipulare pozitivă*, fiind percepută drept o persuasiune care contravine intențiilor sau intereselor destinatarului, dar este menită să fie în favoarea sau în acord cu interesele emițătorului. Cercetătoarea Rodica Zafiu consideră că, în practică, „manipularea este versantul negativ al persuasiunii, adică este termenul cu care sunt criticați adversarii” (2007, p. 17). Drept rezultat, manipularea lingvistică favorizează instaurarea, iar mai apoi, consolidarea unei puteri politice, diplomatice, economice etc.

Din alt punct de vedere însă, în măsura în care emițătorul este convins de adevărul și de utilitatea ideologiei sale, *manipularea* redevine *persuasiune*. Manipularea se deosebește de persuasiune prin faptul că presupune inducerea pe cale verbală a unor reacții ale receptorului care contravin interesului acestuia, dar sunt menite să fie în favoarea emițătorului. Astfel, manipularea poate fi definită printr-un fascicul de trăsături: interes, putere, intenție conștientă, control asupra altora. Manipularea lingvistică este percepută drept folosirea conștientă a limbajului într-o manieră deviantă pentru a-i controla pe alții. Analiza contemporană a limbajului diplomatic reliefează în mod pregnant responsabilitatea receptorului de a se elibera de poziția pasivă și inocentă pe care a ocupat-o anterior, prin a-și spori competența discursivă de decodare a mesajelor, dar mai ales atenția și vigilența față de tentativele de manipulare, dând dovadă de analiză critică a discursului.

Exemple de eufemisme care îndeplinesc funcția de manipulare în limbajul diplomatic ar putea servi următoarele: este cunoscut faptul că *exproprierea evreilor* se numea *eliberare*, *deportarea* era numită *igienizare*, iar *omorârea în masă a oamenilor* se chema, neutru – *tratare diferită*. Această inumanitate a permis manipularea conștiinței umane, făcându-i pe cei care săvârșeau asemenea fapte să rămână cu *conștiința igienizată*. Tot mai des se folosește termenul *politică de austeritate* în loc de a spune direct *scăderea deliberată a nivelului de trai*; termenul *austeritate*, fiind unul polisemantic, posedă o puternică încărcătură ideologică, respectiv se regăsește pe scară largă în discursurile politice și diplomatice.

Prin urmare, prezența eufemismelor în limbajul diplomatic creează un anumit grad de ambiguitate, care, la rândul său, generează diverse funcții. Avantajul caracterului echivoc al limbajului diplomatic rezidă în găsirea unui echilibru între gradul de ambiguitate și cel de claritate, sau, altfel spus, limbajul diplomatic eficient ar trebui să dezvăluie atât cât este necesar și cât mai puțin posibil, ceea ce reliefează caracterul strategic al limbajului diplomatic. Respectiv, limbajul diplomatic, fiind impregnat cu eufemisme, este un important mijloc de influență, prin intermediul căruia diplomații acționează asupra comportamentelor sociale și caută să le orienteze în direcția care le este favorabilă. Prin urmare, considerăm că investigarea funcțiilor eufemismelor atât la nivel lingvistic prin abordarea semantică, ca proces

de codificare a mesajului, cât și la nivel discursiv prin abordarea pragmatică, ca proces de interacțiune strategică între diplomați, va contribui la o mai bună percepere a procesului de eufemizare a limbajului diplomatic.

Referințe bibliografice:

ALLAN, Keith, BURRIDGE, Kate. *Euphemism and dysphemism: language used as shield and weapon*. New York: Oxford University Press, 1991.

Ambasadorul SUA în Republica Moldova, Dereck J. Hogan [online]. Disponibil: <https://anticoruptie.md/ro/special/ambasadorul-sua-in-republica-moldova-dereck-j-hogan-curajul-angajamentul-fata-de-principiile-democratice-vor-depasi-criza-politica-in-republicii-moldova> [citat 22.03.2021].

BURRIDGE, Kate. Euphemism and Language Change: The sixth and Seventh Ages. În: *Lexis, Journal in English Lexicology*, nr. 7, 2012, *Euphemism as a Word-Formation Process*, ediția Universității Jean Moulin, Lyon.

CORLĂTEANU, Nicolae, MELNICIUC, Ion. *Lexicologia*. Chișinău: Lumina, 1992.

ENRIGHT, Denis, J. *Fair of Speech. The Use of Euphemism*. New York: Oxford University Press, 1985.

IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana. *Limбай și Comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*. București: All Educational, 2003.

JERVIS, Robert. *The Logic of Images in International Relations*. New Jersey: Princeton University Press, 1970.

NICOLSON, Harold. *Diplomacy*. New York: Oxford University Press, 1950.

ORWELL, George. 1984 [online]. Disponibil: <https://www.planetebook.com/free-ebooks/1984.pdf> [citat 07.06.2021].

SEICIUC, Lavinia. *Un altfel de a NU spune: eufemism și disfemism în limbile romanice*. Suceava: Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2011.

Tratatul de la Lisabona [online]. Disponibil: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/5/tratatul-de-la-lisabona> [citat 06.07.2021].

VILLAR, Constance. *Le discours diplomatique*. Paris: L'Harmattan, 2003.

ZAFIU, Rodica. *Limбай și Politică*. București: Editura Universității din București, 2007.

CZU:821.135.1-1(478).09

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\).08](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318).08)

POEZIA LUI GRIGORE VIERU: EDIFICARE A SPIRITULUI ȘI (RE)CONSTRUCȚIE A LUMII

Cristian SERDEȘNIUC

Cercetător științific stagiar

E-mail: serdesniuccristian@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8522-2523>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Grigore Vieru's Poetry: Edification of the Spirit and (Re)Construction of the World

Abstract

The poem of Vieru contributed significantly to the reeducation of a psychologically disfigured by proletarian ideology nation. Pioneer's song and "October's" acclamations replaced the tune of the sun and the impressive dialogue of non-speaker beings. Vieru's living beings guided the little reader through the discovery of the vital senses and himself. The poem of Vieru demonstrates the sacredness of an infantile universe: a native village, a parent's house, a mother's being, and an inhabitant of nature. The figurative projector of the village in the poems of Vieru is identified as a truly "pantheon" of the value cult. A village re(calls) the reader to come back to the ancestral springs. In the being of a little reader, the poet educates some general human values through intermedia of the rural poem and its "world".

Keywords: the poem of Vieru, child, childhood, rural world, village, non-speaker being.

Rezumat

Poezia viereană pentru copii a contribuit semnificativ la reeducarea unei națiuni mutilate psihologic de propaganda proletcultistă. Cântecul soarelui și dialogul impresionant al necuvântătoarelor a substituit cântecul pionesc și osanele „octombriste”. Viețuitoarele viereane au ghidat cititorul mic spre descoperirea sensurilor vitale și descoperirea de sine. Poezia viereană demonstrează sacralitatea universului infantil: satul natal, casa părintească, ființa mamei, cadrul naturii ș.a. Proiecția artistică a satului se identifică în poezia lui Vieru ca un adevărat „panteon” al cultului valoric. Satul (re)cheamă cititorul spre întoarcerea la izvoarele străbune. Prin intermediul unei poezii „tradiționale” despre lumea rurală și „lumile” ei, poetul educă în ființa micului cititor valori general-umane.

Cuvinte-cheie: poezie viereană, copil, copilărie, lume rurală, sat, necuvântătoare.

Literatura pentru (și despre) copii din perioada sovietică a trebuit indispensabil să exercite o funcție comunicativă mai explicită decât literatura pentru adulți. Având în calitate de „consumator” o ființă infantilă în faza primară de dezvoltare a individualității sale, literatura pentru copii a trebuit să asigure pilduitor transferul de sens de la imaginar spre real și de la fantastic spre firesc. Specific literaturii pentru copii, procesul de transfigurare estetică a realității înconjurătoare are loc prin prisma tehnicilor artistice menite să asigure dezvoltarea creativității infantile, fantezia și gândirea critică. Familiarizarea copilului cu universul înconjurător, precum și însușirea legităților primordiale, are loc prin filiera procesului de imitație. Imitând sunetele din natură și viețuitoarele necuvântătoare, copilul își formează propria concepție despre viață și despre mediul ce-l înconjoară. Grigore Vieru și-a propus crearea unei poezii pentru copii care să educe în mod expresiv personalitatea cititorului mic, ghidându-l spre (auto)învățare temeinică, cultivându-i predilecția pentru valorile general-umane. Valorificând un spectru larg de tematici corespunzătoare vârstei mici, poezia viereană pentru copii a căutat să-l întoarcă pe cititor spre izvoarele strămoșești, altoindu-i dragostea pentru limba maternă, pentru meleagurile natale, pentru identitatea națională și pentru germenul autentic.

Creația viereană pentru copii, chiar de la debutul cu placheta de versuri „Alarma” (1957), a demonstrat o puternică încărcătură afectivă. Textele au captat atenția micului cititor printr-o complexitate de trăsături definitorii: melodicitate, simplitate, accesibilitate, stilistica imaginilor transfigurate artistic, procesul de umanizare a varietății de fenomene naturale, lumea de necuvântătoare, miniaturalul plăsmuit și, în mod special, predilecția pentru „lumea” valorilor sacrale. Identificându-se cu un joc desfătător și recreator, a plasat în centrul „lumii” sale ființa unui copil curios. Prin acest joc, cititorul mic a fost invitat să descopere tainele universului înconjurător. Explorarea surprinzătoare candorii din univers l-a ajutat pe cititorul mic să cunoască lumea și să se descopere pe sine ca parte integră a lumii înconjurătoare. Poeziile viereane au cultivat norme de cultură generală, au format priceperi și deprinderi de viață, sensibilizându-l pe cititorul mic spre valoarea frumuseții lăuntrice. Prin poezie, Vieru l-a determinat pe cititorul de toate vârstele spre esențializarea lucrurilor și a stărilor ce țin de spiritualitatea umană, în ideea de a-și reeduca cititorul mutilat psihologic de propaganda sovietică. Întrebat într-un interviu despre cele mai frumoase jucării ale copilăriei sale, poetul afirmă că acestea sunt jucăriile vii, adică cele care nu se uită până la adânci bătrâneți: brațele mamei, genunchii tatei, nucul din fundul grădinii, lunca sau codrul prin care alergăm, sorcova, văcuța, calul, câțelul, mielul, melcul, cocostârcul etc. (Vieru, 1987, p. 242-243). Petrecându-și copilăria pe colinele satului, în „panteonul” valorilor patriarhale, poetul își amintește nostalgic despre jocul copilăriei colective – copilăria unui întreg sat basarabean: culesul spicelor pe miriște în urma recoltării. Aici, mărturisește Vieru, miriștea sub tălpile mele goale era un fel de acupunctură moldovenească (Vieru, 1989, p. 52). Marcate cumplit de ororile războiului și de restriștea ideologică, care au lăsat

o amprentă sângeroasă în ființa neamului nostru, poeziile vierele pentru copii au căutat să readucă lirismul, pacea, jovialitatea și starea permanentă de bine. În pofida constrângerilor, poetul n-a încetat să-l convingă pe cititor de faptul că țara noastră este un plai „rupt din rai”: „La noi codrul știe graiul, / Ce-l vorbește omul, naiul, / Iar izvoarele-mi știu cântul / Care-i vechi de când pământul” (*La noi*).

Poezia lui Vieru a respins didacticismul și dogmatizarea, lăsând cititorul să gândească fluid, să-și imagineze și să creeze, formulându-și propriile raționamente postlectorale. Pentru a spori o cultură a încrederii, poetul „coboară” până la cele mai tănuite nevoi ale copilului, căutând răspunsurile posibile perceptibile de ființa cititorului novice. Poetul își identifică poezia cu un dialog amiabil între toate viețile lumii, viețuitoare care realizează direct și indirect transferul informațional spre rațiunea copilărească, un fel de *a învăța să fii*. Având în vedere ideea lui Eugen Campus, precum că literatura pentru copii este punctul de intersecție a literaturii cu psihologia și pedagogia (Campus, 1939, p. 20), menționăm faptul că poezia viereană a pus accentul pe educația prin antrenarea proceselor cognitive fundamentale ale copilului: senzația, atenția, percepția și memoria. Despre dialogul familiar cu cititorul, în poezia viereană pentru copii, exegetul Mihai Cimpoi afirmă că mijloacele zgârcite de exprimare nu îngustează viziunea, ci, dimpotrivă, îi sporesc dimensiunile interioare, aducând adâncuri scânteietoare de gând și sensibilitate (Cimpoi, 1968, p. 17).

Poezia viereană a luat naștere în centrul unei „lumi” rurale, „în jurul lui Dumnezeu” (Blaga, 2011, p. 336). Proiectând o imagine mioritică a pitorescului natal, Vieru cultivă cititorului dragostea pentru folclor și pentru vatra străbună. Aici, din acest loc sacral, iau naștere adevăratele modele de sfințenie și cultură țărănească: tradiții, obiceiuri, ritualuri mitologice, învățăminte ce s-au folclorizat în vreme. Poetul a poetizat munca istovitoare a țăranului înfrățit cu țărâna, casa de humă, livezile în floare, precum și chipul mucenicesc al mamei zbuciumate, până-n amurg, pe brazda ogorului. Nedespărțită de munca chinuitoare de pe țarina fertilă, asemeni unui iconostas, mama e zidită, până-n adânci bătrâneți, pe glia strămoșească: „Maică, nu mai osteni, / Că avem cu ce trăi, / Am și casă, și bănuți, / Eu, nu tu să mă ajuți, / Maică, nu mai sunt copil, / Nu vezi că-s și eu bătrân?!” (*Mama și feciorul*).

Văzut ca un „domn drept și înțelept”, satul reprezintă la Vieru locul de unde iau naștere marile învățături ale umanității. Creațiile sale pentru copii posedă o cultură a expresiei, un farmec al sentimentului, o vibrație a trăirii. Nedelimitat de cadrul protector al naturii, poetul vrea să-l apropie pe cititor de esențele strămoșești: a nu-și uita rădăcinile, casa părintească, satul copilăriei, graiul matern, istoria și datina străveche. Poetul reliefează esența fundamentală a fiecărui element din matricea rustică. Izvorul e tămăduitor, cu „apă vie”, iar „cine-o bea, bea veșnicie”. Văzut ca un „mândru curcubeu, care-n ploie de vis se spală”, pentru Vieru satul e a „lumii capitală” (*Satul meu*). Dătător de apă

„lină”, alinător al suferințelor umane, izvorul se identifică cu însăși imaginea paradiziacă a satului: „Satule: izvor de dor, / Izvor al versului, / Izvor al versului! / Ochiul verde, visător / Al universului, / Al universului!” (*Satul meu*).

Pentru Vieru, satul e universul imens al copilăriei, al libertății și al jocului pacific. În această lume concepută desăvârșit pentru gândirea ființei infantile, copilul se simte împlinit, ca un tot întreg cu vietățile și universul din care face parte. Universul rural îi satisface toate nevoile primordiale: comunicarea conciliantă, întovărașirea inofensivă, atmosfera permanentă de aventură ș.a. După Lucian Blaga, satul există în conștiința copilului ca o lume, „unica” lume mult mai complex alcătuită și cu alte zări, mai vaste, decât le poate avea un mare oraș sau o metropolă, pentru copiii săi (*ibidem*, p. 336-337). Satul vierean reprezintă o lume constituită din alte „lumi”: vegetale, solare, necuvântătoare, fenomene ale naturii, valorice, dendritice, cosmice etc. Copilul e înzestrat cu capacitatea supremă de a întreține un dialog atașant cu aceste „lumi”, dezvoltându-și abilitățile intelectuale, civice și morale. Copilul învață, primordial, taina cea mare: de a deveni Om: „Noi spunem la iubire dor, / Iar dorul nu e trecător, / Ca dorul nostru altul nu-i, / Noi rău nu facem nimănu. / Ni-i rudă soarele micios / Și neam furnicul cel de jos, / «Noroc!» noi spunem pomului, / Noi rău nu facem nimănu” (*La noi*).

A trăi la sat, după Blaga, înseamnă a trăi în zăriște cosmică și în conștiința unui destin emanat din veșnicie (*ibidem*, p. 337). Să răsfoim placheta debutului vierean „Alarma” (1957), pentru a sintetiza imaginile artistice prin care Vieru sugerează tabloul uimitor al copilăriei prin prisma „cosmosului” rural: „Soarele prin iarba naltă / Caută și el căpșune” (*După mure*); „Curcubeule vârgat, / Haide ieși – te-aștept demult!” (*Curcubeul*); „Sus pe cer senin, ia cată, / Stele ard sau licurici? / Iaca-s stele, stele mici! / Se aprind și bat deodată” (*În amurg*); „Nu mai plouă. / Pe sub pomi scâlțați de rouă / Și de soare” (*După ploaie*); „Iată noaptea cea albastră / Vine blând și ușurea” (*Cântec de leagăn*) ș.a. Pentru a reda o impresie de liniște și siguranță, poetul apelează la un registru complex de imagini și expresii stilistice. Copilul este ademenit de peisagistica fabuloasă care „incită” imaginația cititorului mic spre fantezie interminabilă. Tabloul satului fascinează prin luminiscenta celestă ce atinge ochii și inima de copil. „Cosmica” satului devine un punct de plecare spre întruchiparea năzuințelor copilărești. Anume la sat, din acest centru al cultului peren, *primitivitatea* trece palierul plenitudinii, iar libertatea copilului este privită ca o condiție a căutării de sine.

Satul vierean, privit în ansamblu, deși este conturat de impactul unor momente istorice, își păstrează prospețimea unei cromatice „vii”. Poetul nu exclude din poeziile sale expresiile orale semnificative care îi conferă conținutului poetic o configurație tradițională. Aratul pământului, strângerea spicelor de pe deal, cositul fânului, strângerea sfeclei de zahăr sunt activități ce constituie arta glorioasă a țăranului moldovean. După cum menționează filosoful Blaga, în ciuda tuturor neajunsurilor cuibărite în el prin vitregia timpului, satul se învrednicește în excepțională măsură

de epitetul autenticității (*ibidem*, p. 340). Pledând pentru valorile moral-spirituale, poezia viereană demonstrează adevărata bogăție a poporului: tezaurul folcloric. Cititorul de toate vârstele esențializează: „Cât de puțin îi trebuiește unui om: / Un cântec, un izvor, un pom, / Cât de puțin, cât de puțin! / Deasupra capului un cer senin” (*Cântecul dimineții*).

Un alt aspect pe care-l abordează Vieru este trecerea ireversibilă a timpului. De fapt, predilecția poetului pentru poezia celor mici înseamnă o încercare dorită de reîntoarcere în albia copilăriei. Poetul e profund mișcat de imposibilitatea de a se reîntoarce în timp. Marcat în profunzime de un alean indefinibil, Vieru caută să-l convingă pe cititor să-și trăiască în plină armonie vârstele vieții: „Din fugă mâncăm, / Din fugă cântăm, / Din fugă iubim, / La fel îmbătrânim” (*În fugă*).

La drept vorbind, după felul în care ființa lui Vieru este inseparabilă de „stratosfera” copilăriei, copilul vierean nu s-a desprins nici în maturitatea deplină de originile sale rurale. „Imaturitatea” viereană poate fi explicată printr-o paralelă „metafizică”. Psihanalistul Jung se referă la teoria conceptului de „infans”, ceea ce înseamnă ceva care devine independent (2003, p. 173). Teoreticianul e de părere că individul uman nu poate deveni independent fără a se desprinde de origine: părăsirea este o condiție necesară, nu numai un fenomen secundar (*ibidem*). Revenirea la starea paradisiacă a copilăriei se produce la maturitate, în cea de-a doua parte a vieții, când adultul trăiește nostalgia originilor. Pentru poezia viereană, desprinderea de origine este sub semnul imposibilului la orice vârstă. Copilăria nu este văzută ca o simplă vârstă a primitivității, ci ca o etapă de creare continuă, de mișcare, de dialog și de autocunoaștere. Prin intermediul copilăriei, Vieru îl reîntoarce pe cititor în orizontul inocenței umane. Copilăria corelează cu toate dimensiunile universului: natura terestră, cosmosul extraplanetar, fiind în contact continuu cu Divinitatea. Copilul este un propagator al toleranței, al iubirii necondiționate și al dăruirii de sine. Poezia viereană plămăduiește o imagine a unui copil „ieșit” din intimitatea sa. Independența la Vieru nu înseamnă renunțare, detașare sau eliberare. Independența umană este un proces complex, firesc, prin care individul transcende dintr-un rol vital în altul sau dintr-o fază în alta, fiind înțeleasă ca o „filieră” ciclică. „Întârzierea” în copilărie l-a determinat pe Vieru să creeze literatură pentru cititorii de vârstă mică: plachete de poezioare, abecedare, texte pentru cântece ș.a.

Este de remarcat faptul că în poezia viereană pentru copii, cititorul mic se educă din învățămintele fie ale necuvântătoarelor, fie ale ierbii, ale soarelui, ale stelelor, dar, e de recunoscut, mai puțin din experiențele umane. După Jung, copiii reacționează mai puțin la ceea ce spun adulții decât la factorii imponderabili din atmosfera înconjurătoare (1996, p. 102). În poezia viereană, copilul se delectează din experiența viețuitoarelor mici și din iscusința maternă, personajul emblematic care implică o varietate de roluri: mama coace pâine; mama lucrează în câmp; mama ne mângâie; mama – poștăriță; mama așteaptă ș.a. Înrudite prin excelență cu o varietate de trăsături distinse, animalele domestice îl familiarizează pe cititorul

mic cu legițile fundamentale ale vieții. Prin intermediul lor, Vieru desprinde calități supreme: „Are coarne cumincioare / Și copite liniștite! / Ce mănâncă? Iarbă-adâncă! / Ce ne-aduce? Lapte dulce!” (*Vaca*); „Printr-o rază păsărica / A vorbit cu soarele” (*Telefonul păsăruicii*); „Suie frunză, urcă ram, / «Tare mult de lucru am!»” (*Furnica*); „Toată ziua, fâl-fâl-fâl, / Să-i fie puiul sătul” (*Rândunica*); „Cucule, ai voce-aleasă, / Dar nu-i bine că n-ai casă” (*Cucul*) ș.a.

Văzut ca un spațiu nemărginit al bonomiei, satul vierean a reușit să-și păstreze integritatea. Elementele satului, materiale și imateriale, au fundamentat o poezie a coardelor spirituale. Predilecția poetului pentru latura afectivă a poeziei a contribuit substanțial la reconceptualizarea gândirii umane asupra sensurilor vieții. Spațiul rural a cultivat limitele spațiului spiritual. În viziunea lui Jung, spațiul sufletului este imens și plin de realitate vie. La marginea lui se află secretul materiei și cel al spiritului, respectiv al sensului (*ibidem*, p. 372). În timp, ușor folclorizată, creația viereană pentru copii a devenit un „imn” consacrat valorilor perene și, nu în ultimul rând, universului impresionant al copilăriei.

Înțeleasă ca o ființă neprihănită, care-și trăiește armonios povestea copilăriei, copilul a însemnat pentru Vieru mai mult un obiect al observării decât al investigării. Poetul n-a îndrăznit sub nicio formă să știrbească din imaginea și manifestările realității infantile, să amplifice sau să diminueze valoarea lucrurilor sau a stărilor specifice vârstei copilului, ba din contra, i-a sugerat ideea de joc, de aventură și învățare prin divertismentul cotidian. Satul în poezia sa e plăsmuit după natura sa firească. Observările sale au vizat direct sau indirect procesul conviețuirii copilului cu viețuitoarele înconjurătoare, salvagardarea paternală a ființei „primitive”, creșterea și dezvoltarea sa viguroasă. În modalitatea ei originală, copilăria viereană reorientează viziunile cititorului mic de la tradiție spre modernitate, cu condiția păstrării reverberației strămoșești. În opinia pedagogiei italiene Maria Montessori, copilul trebuie, mai degrabă, observat decât investigat: observat însă din punct de vedere psihic, încercându-se relevarea conflictelor prin care trece copilul în relațiile lui cu adultul și cu mediul social (2013, p. 15). În aserțiunea teoreticianului, pentru a ajuta copilul nu este necesar să recurgem la abilități complicate de observare...; va fi de ajuns să fim dispuși să ajutăm sufletul celui mic, deoarece logica va fi suficientă pentru a ne transforma în aliații săi (*ibidem*, p. 71). Pentru Vieru este important să creeze un mediu sigur copilului, lipsit de aprehensiune și prohibiții care ar putea împiedica procesul de desfătare morală și spirituală. Ca un răspuns mutual, semn al sensibilității infantile, în poeziile sale pentru copii se întrevide o grijă permanentă a copilului pentru vietățile ambiante: „Ce ești trist, măi greiere?!” (*Toamna*); „Unde sunt copiii oare?” (*Fraga*); „– Ce ai, pui? Nu vrei mei? / – Am pierdut pe frații mei” (*Puiul*); „– Rândunică, rândunea, / Cum clădești căsuța ta?” (*Rândunica*); „– Unde fugi tu, valule? (...) / – Unde urci tu, pomule? (...) / – Ce aștepti tu, pragule?” (*Unde fugi tu, valule?*); „Strigă cucul,

tot dă glas: / – Lasă casa! – Cum s-o las?!” (*Pojar!*); „– Pui golași, cum stați în cuib voi/ Fără plăpumioare?” (*Puișorii*) ș.a.

Dragostea pentru mediu este o particularitate specifică copilăriei. Copilul a moștenit genetic această însușire axiologică. Artificialul este imperceptibil pentru poetica satului vierean. „Lumea” rurală îl ademenește desfătător printr-o multitudine de ambianțe naturale: în livadă, în pădure, în codri, pe deal, acasă, lângă izvor, pe toloacă, în lăcăraie, pe miriștea de grâu etc. Atașamentul emoțional pentru mediu reprezintă legătura organică a ființei umane cu Natura-Mamă. Încântat de culorile vii ale universului rustic, copilul este mișcat de o dorință arzătoare pentru explorarea împrejurimilor. După Montessori, copilul observă lucrurile cu pasiune și este atras de ele: dar, mai presus de toate, e atras de acțiunile adultului, pentru a le cunoaște și pentru a le reproduce (*ibidem*, p. 131). Rolul instruirii, în ipostaza adultului, de „a descoperi necunoscutul” (*ibidem*, p. 151), în poezia viereană pentru copii, îi revine mamei. Și aici, mama se impune ca un protector atemporal, până la întâlnirea dincolo de ființă. Acest „străjer” protector al valorilor sacrale – mama – se identifică cu un simbol care purifică dragostea. Poetizată într-o manieră sublimă, ființa mamei întruchipează modelul matern universal: „Foicică, dulce poamă, / Toată lumea are mamă: / Mielul, iedul, ursulică, / Puiul cel de rândunică... / Fuge noaptea și dispare, / La tot puiul bine-i pare, / Că din nou e dimineată / Și-și vede maica la față” (*Mama*).

Aflat în „panteonul” de cult al satului – casa părintească – copilul este inițiat în procesul de însușire a misiunii sale primordiale: cea de a deveni om. Montessori e de părere că, aflat la o vârstă fragedă, fiind inconștient de misiunea lui și de nevoile sale interne, iar adulților lipsindu-le în bună măsură puțința de a le interpreta, au fost create în jurul copilului multe circumstanțe eronate care împiedică expansiunea vieții infantile (Montessori, 1977, p. 102). Anume acest fapt l-a convins pe Grigore Vieru să creeze o poezie consacrată cititorului mic, ghidându-l, prin prisma unei poezii ludice și educative, spre esențializarea justă a raționamentelor proprii. Copilul se oferă cu deschidere cunoașterii, este sensibil și de o vulnerabilitate accentuată. „Personajele” vierene posedă prin excelență arta comunicării, gustul estetic și simțul elevat al valorilor moral-spirituale. Aparent simpliste după structură, însă „miezoase” după valența conținuturilor, creațiile vierene pentru copii au facilitat înțelegerea infantilă să deosebească Binele de Rău, activități permise și interzise, valori și vicii etc. În ciuda faptului că cititorul mic abia este pătruns în lumea imensă a cunoștințelor, poetul îl povățuiește să nu-și „trădeze” comorile patriarhale: „Veni un târgoveț nebun, / (Mă ierte că așa îi spun!) / – De vânzare sunt mumele? / – Nu. / – De vânzare ți-e numele? / – Nu. / – De vânzare întristările? / – Nu. / – De vânzare misterele? / – Nu.” (*Târgovețul ciudat*).

Grigore Vieru e convins de ideea că satul a reușit să păstreze de-a lungul timpului, în ciuda flagelului sovietic, substanța moral-spirituală. Ghidat de legăturile biblice,

țăranul a râvnit spre comuniune cu Divinitatea, spre clemență față de aproapele, păstrându-și cât mai fidel identitatea nativă. În pofida tuturor transformărilor și a modernizării progresiste, dimensiunea spiritualității rurale a rămas intactă. O amenințare magmatică însă ar reprezenta generația succesivă, cea îndepărtată de la izvoarele strămoșești. În lucrarea sa *Le monde rural au passé et au présent*, Jean-Yves Laurichesse dezvoltă ideea importanței lumii rurale în procesul de perpetuare a valorilor general-umane. În viziunea sa, lumea rurală contribuie substanțial la dezvoltarea limbii, literaturii și a religiei, iar „sfârșitul” civilizației rurale ar însemna „sentiment al pieirii” (Laurichesse, 2019, p. 5-6). Cercetătorul însă e îngrijorat de situația viitorului, mărturisind că lucrurile se complică cu generațiile precedente, atunci când amintirea despre trecut va dispărea, când satele vor deveni fie spații de agrement, fie spații „problematic” (sociale, ecologice, etice) (*ibidem*, p. 12). Generația poetilor șaizeciști a depus un efort considerabil în ceea ce privește educația cititorului în stilul valorilor autohtone, renunțând la tiparele „patriotice” proletcultiste, în speranța păstrării germenului folcloric. Șaizeciștii au militat nu doar pentru „renașterea” lirismului, ci și pentru neuitarea trecutului verosimil. Această îngrijorare l-a determinat pe Grigore Vieru să poetizeze imaginea tutelară a lumii rurale cu mai multă silință și preocupare: „Lăsați pacea, oameni politici ai lumii, lăsați pacea să cuvânteze în cel mai dulce grai al lumii: în graiul laptelui neprihănit al mamelor, nu-l împietrosoați, nu înăspriți sângele, inima, visul nostru” (*Întreaga fire*).

Din dragostea și dorul de a reveni acasă, în „brațele” humei părintești, Grigore Vieru a creat o poezie răscolitoare. Povățuind generații de cititori spre marile rosturi etico-morale și filosofice, prin comportamentul său și iubirea patetică pentru copii, Vieru a devenit un apostol pe pământul nostru, care s-a străduit cu toată lucrarea și suflarea sa să ne facă mai înțelepți și mai toleranți, mai generoși și mai apți să ascultăm durerile altora (Mățaș, 2010, p. 340).

În **concluzie**, poezia viereană pentru copii a contribuit semnificativ la reeducarea unei națiuni mutilate psihologic de paradigma totalitară. Cântecul soarelui și dialogul educativ al necuvântătoarelor a substituit cântecul pionieresc și osanalele partinice. Viețuitoarele vierele au impulsivat cititorii mici spre elan, zâmbet, candoare și voie bună. Vieru a sacralizat tot spațiul copilăriei: satul natal, casa părintească, ființa mamei, cadrul naturii – „lumile” vierele prin care a readus lirismul în poezia postbelică. Proiecția artistică a satului se identifică în poezia lui Vieru cu un adevărat „panteon” al valorilor perene. Satul (re)cheamă cititorul spre întoarcerea la izvoarele străbune, la neuitarea datinii și a identității naționale. Reîntors imaginar în arhipelagurile pierdute ale copilăriei, poetul este răscolit de tablourile fascinante ale lumii rurale: casa de humă, miriștea, livada din ogradă, poiana de flori, brazdele dealului, izvorul și văile, desișul pădurii și răsăritul solar. Acolo, în sat, în locul de cinste și de „veghe”, poetul așază în capul mesei poezia înțelepciunii zămislite din sevă țărănească.

Referințe bibliografice:

- BLAGA, L. *Trilogia culturii*. București: Humanitas, 2011.
- CAMPUS, E. *Literatura pentru copii, cu un catalog comentat al scrierilor pentru copii*. București: Editura Librăriei Principele Mircea, 1939.
- CIMPOI, M. *Mirajul copilăriei*. Chișinău: Editura „Lumina”, IJUNG, C. G. *Amintiri, vise, reflecții*. Trad. Daniela Ștefănescu. București: Humanitas, 1996.
- JUNG, C. G. *Arhetipurile și inconștientul colectiv*. Trad. din germ. Dana Verescu, Vasile Dem. Zamfirescu. București: Editura Trei, 2003.
- LAURICHESSE, J.-Y. *Le monde rural au passé et au présent*. Revue critique de fixxion française contemporaine [online]. 19/2019, mis en ligne le 15 décembre 2019. Disponibil: <http://journals.openedition.org/fixxion/838> [citât 05.07.2022]
- MĂTCAȘ, N. *Apostol al pământului nostru*. În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î. E. P. „Știința”, 2010. p. 339-340.
- MONTESSORI, M. *Descoperirea copilului*. Trad. I. Sulea-Firu. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1977.
- MONTESSORI, M. *Secretul copilăriei*. Trad. Marcel Capraru. București: Editura APA, 2013.
- VIERU, G. *Cel care sînt*. Chișinău: Literatură artistică, 1987.
- VIERU, G. *Cine crede*. Chișinău: Literatură artistică, 1989.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”.

CZU:82.09(091)

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\).09](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318).09)

PROBLEMA AUTENTICITĂȚII LITERARE. SCURT ISTORIC (I)

Cristina DICUSAR

Cercetător științific stagiar

E-mail: dicusarcristina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6480-994X>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Approaches to the Problem of Literary Authenticity. A Historical Outline (I)

Abstract

Starting from the ancient concept of mimesis to the view on authenticity of realist writers, this article aims to follow the evolution of approaches to the problem of authenticity within the framework of literary history. We will delimit the character of authenticity of literatures of different periods by means of literary theory texts, but also by referencing some of the most known and/or suggestive works of literature. We will emphasize the differences and similarities between the conceptions, phenomena, literary currents that refer to authenticity, trying to motivate their evolution. The subjects to which we will particularly draw attention refer to the relationship between fiction and authenticity; literary authenticity expressed within literary phenomena; and the influence of philosophical conceptions of authenticity on literature, starting from ancient literary texts until the modernist movement in literature.

Keywords: authenticity, mimesis, veridicity, fiction, identity, intuition, absurd, existentialism, new sincerity, post-truth.

Rezumat

Pornind de la conceptul antic de mimesis și ajungând până la conceptul de autenticitate a operelor scriitorilor realiști, articolul de față își propune să urmărească evoluția abordărilor problemei autenticității în cadrul istoriei literare, delimitând caracterul autenticității literaturilor din diferite perioade prin intermediul textelor de teorie literară, dar și a operelor literare de influență. Vom pune accentul pe diferențele și similaritățile dintre concepțiile, fenomenele și curente literare ce se referă la autenticitate, încercând să motivăm evoluția acestora. Subiectele la care vom atrage atenția în mod deosebit se referă la relația dintre ficțiune și autenticitate pe parcursul istoriei literare,

la autenticitatea literară exprimată în cadrul fenomenelor și curentelor literare, dar și la influența concepțiilor filosofice despre autenticitate asupra literaturii, începând din antichitate până în perioada modernă.

Cuvinte-cheie: autenticitate, mimesis, veridicitate, ficțiune, identitate, intuiție, existențialism, absurd, noua sinceritate, post-adevăr.

Din antichitate până în postmodernitate, noțiunea de *autenticitate*¹ a evoluat semantic ocupând un loc tot mai important în cadrul diferitelor discipline. Filosofia, psihologia, estetica, artele au gravitat în jurul acesteia, iar prin modernism și, mai târziu, prin existențialism, obsesia față de autenticitate și autentic s-a adâncit, adunând în timp opinii critice divergente, dar și tot mai mulți adepți ai idealului autenticist.

Definițiile autenticității, regăsite în dicționarele cele mai recente, deseori explică autenticitatea ca o formă de fidelitate, presupunând, în funcție de obiectul vizat, pe de o parte, o fidelitate față de realitatea factologică (un document, o pictură autentică; o descriere fidelă, autentică a unor evenimente ș.a.); iar pe de altă parte, o fidelitate a omului în raport cu el însuși, cu propriile trăiri și experiențe. Aceste două tipuri de fidelitate sunt reflectate variat și în arte. Alessandro Bertinetto (2020) distinge șase tipuri de autenticitate artistică:

– *autenticitatea ontologică/empirică* (se referă la calitatea unei opere de artă de a fi originală, în contrast cu opera falsificată/copiată);

– *autenticitatea referențială/documentară* (se referă la descrierea veridică/fidelă a realității în opera de artă);

– *autenticitatea expresivă/personală* (presupune exprimarea emoțiilor și a experiențelor personale într-o operă de artă, scopul final fiind distilarea, prin intermediul procesului și produsului artistic, a propriului caracter și mod unic de a vedea și de a interacționa cu lumea și cu sine);

– *autenticitatea culturală, de gen, stilistică* (implică fidelitatea față de regulile impuse de o anumită mișcare literară, de un anumit stil, gen, tradiție artistică);

– *autenticitatea performativă* (fidelitatea față de operă sau față de intenția inițială a operei, ceea ce se referă mai cu seamă la arta muzicală, dar și la alte arte performative, cum ar fi dansul, actoria, spoken word ș.a.);

– *autenticitatea artistică ca succes* (succesul unei opere de artă nu se datorează însă doar fidelității față de realitate, operă, stil ș.a., spune A. Bertinetto, parafrazându-l pe B. Baugh din *Authenticity Revisited*, ci capacității transformative pe care o are opera asupra cititorului: „autenticitatea operei trebuie să fie discutată,

¹ Cuvântul *autenticitate* provine de la o întreagă familie de cuvinte grecești, printre care: αὐθεντικός (> lat. *authenticus*) însemnând „autentic, răspunzător pentru, garantat”; αὐθεντής (> lat. *authentes*) „cel ce face lucruri cu propria mână”, de la care sunt derivate și alte semnificații, în diverse contexte, putând însemna până și ucigaș de semenii. În latină, cuvântul *authenticus* a ajuns să însemne „original, scris de mâna autorului”. Eventual, aceste înțelesuri s-au cristalizat în noțiunea contemporană a autenticității (Skeat, 1888, p. 43).

în acest sens, de la caz la caz”). La aceeași concluzie ajung George E. Newman și Rosanna K. Smith în *Kinds of Authenticity* (2016, p. 609-618), unde ni se oferă o sinteză a tipologiilor conceptului de autenticitate, autorii distingând patru tipuri fundamentale ale acesteia, care corespund primelor patru tipuri de autenticitate regăsite la Alessandro Bertinetto.

Pornind de la tipologiile expuse mai sus, în știința literară, conceptul de autenticitate poate presupune, simultan, o calitate a unui text (*adn*-ul stilistic, împletit în jurul viziunii auctoriale; esențializarea acestei viziuni personale asupra realității), o relație simbiotică între instanțele textului (autor-text-cititor), racordarea la actualitate², capacitatea de impactare (în cazul literaturii cu efect transformativ asupra receptorului) și capacitatea de a reflecta, empatic, trăirile cititorului, producând un efect anamnezic, de revelație personală.

În diferite perioade, abordările problemei autenticității literare au avut accente diferite, fiecare epocă, mișcare, curent și autor autenticist se angajau să recreeze autenticitatea și să o traducă în viziune proprie. Generalizând, aceste abordări le putem împărți în patru etape principale. Prima etapă include conceptul de autenticitate din antichitate până la curentele modernismului, a doua etapă ține de modernism și avangarde, cea de-a treia este etapa existențialistă, incluzând abordarea fenomenologică, iar cea de-a patra este etapa postexistențialistă, care include teoriile poststructuraliste, postmoderniste și abordările cele mai recente ale subiectului.

În articolul de față vom prezenta prima etapă, urmărind evoluția abordării problemei autenticității în teoria literară, dar și în schimbările de viziune produse în literatură din antichitate până la curentul realist.

Antichitate. Mimesis și autenticitate. Locul autenticității în literatura antică se află, în primul rând, în legătură cu noțiunea de *mimesis*, care, după Else, e cel mai important concept aristotelian (1957, p. 1). Totuși, acest concept își are începuturile deopotrivă la Platon (427 î.Hr.-347 î.Hr) și la Aristotel (384 î.Hr.-322 î.Hr.).

Mimesis, care înseamnă la Aristotel o imitare selectivă, esențializantă a lumii, la Platon înseamnă opusul, o de-esențializare (2005, p. 297-302). Viziunea platonice față de *mimesis*, argumentează Arne Melberg în *Theories of Mimesis* (1995), este însă mult mai complexă, fiind plină de contradicții și ambiguități. În primul rând, scrie Platon, artele mimetice sunt un *pharmakon*, adică pot avea atât rolul de leac, cât și cel de otrăvă și doar un bun specialist le-ar putea prescrie, în doze mici (Platon, 1995, p. 223). Poeții sunt, de asemenea, excluși din cetate ca fiind doar imitatori ai lumii reale, care este, la rândul ei, o imitație a lumii ideilor (poeții fiind, așadar, doar imitatori ai imitației) și, astfel, aceștia compromit adevărul, care este vortexul pe care se bazează filosofia *per generalis*. Rolul filosofiei este, la Platon, unul central pentru cetate, cu toate acestea, în *Legile* (*ibidem*, 1995), *Atenianul*, gândindu-se

² „(...) o reflecție prealabilă responsabilă și angajată (în sensul în care *auctorul* este marcat de acțiunea sa: *auctoro* < lat. „a se angaja”) asupra realității lumii și a textului. Așadar, *autobiografia* ca material simptomatic, esențial” (Crăciun, 1982, p. 12).

la dialogul avut mai devreme cu *Clinias*, spune: „Gândindu-mă la convorbirea de astăzi dimineață, care mi-a fost desigur inspirată de către zei, mi s-a părut că se aseamănă cu o poezie.” (p. 223). Într-adevăr, dialogurile platonice sunt, la rândul lor, bazate pe *mimesis*, iar Platon recunoaște și în alte rânduri că imitația ar fi un pilon al cunoașterii și o parte componentă a unei societăți. Legile, scrie acesta în *Omul Politic*, nu sunt altceva decât o imitație a adevărului (*Opere*, vol. VI, 1989, p. 456). O interpretare a reticenței platonice constă în faptul că artele mimetice sunt respinse din frica lui Platon de a fi fals, inautentic, de a se pierde pe sine în ceilalți imitându-i și trădând astfel idealul moral al adevărului și, prin extensie, a autenticității sinelui (Melberg, 1995, p. 20). Totuși, Arne Melberg ajunge la concluzia că respingerea artelor mimetice de către Platon înseamnă, de fapt, o înaltă formă de recunoaștere, întrucât Platon, la rândul-i, inventează forma dialogului filosofic imitând și devenind, de fapt, altcineva prin intermediul acestor dialoguri.

O atitudine diferită față de *mimesis* urmărim în *Poetica* lui Aristotel. Stagiritul polemizează cu Platon, renunțând la reticența pe care o are acesta față de *mimesis* și îmbrățișând acest concept ca unul central (mai ales în literatură). Odată cu *Poetica*, *mimesis* devine un instrument literar de actualizare a lumii și, prin extensie, a sinelui. În anexa *Poeticii* Stagiritului, prof. C. Balmuș analizează concepția aristotelică de *mimesis*, care nu înseamnă „o simplă copiere mecanică, fotografică a realității, ci o reproducere plină de înțelegere, obținută în urma unei analize minuțioase prin care sunt puse pe primul plan aspectele esențiale ale realității și în care se respectă regulile de redare fidelă a împrejurărilor, a personajelor, a adevărului vieții” (Aristotel, 1957, p. 122). Selecția, la Aristotel, ține de intenția auctorială de a înfățișa lumea, dar și caracterele umane, în anumite moduri: „(...) sau mai buni decât sîntem noi în general, sau mai răi, sau la fel cu noi, cum fac pictorii. Așa, de pildă, Polygnotos înfățișa pe oameni mai frumoși, Pauson mai urâți, iar Dionysios așa cum sunt.” (*ibidem*, p. 14-15).

Pe lângă noțiunea de *mimesis*, alte concepte antice ne sugerează o preocupare pentru o existență și o artă autentică. Noțiunile de *anamnesis*, *noesis* (intuiție intelectuală), inteligență activă, *alētheia*³ sau *katharsis*, *kairos*, *anagnorisis*, *daimon* aplicate textului literar, devin tot atâtea posibilități de a suprapune arta literară și tipul de adevăr pe care aceasta îl comunică. Arta antică a însemnat o căutare a autenticului și a *frumuseții ca bine*, punându-și acut problema utilității și impactului produsului artistic.

Epoca medievală. Autenticitate și creștinism. Salvarea prin imaginație. În epoca în care preocupările erau cu preponderență religioase, omul a fost privit aproape în exclusivitate din perspectiva transcendenței creștine și, prin extensie, a capacității ființei umane de a se mântui. Autenticul a ajuns să însemne *imitatio Christi*, o viață întru Hristos. Imitarea parcursului hristic reflectă și dorința tot mai

³ Legătura dintre aceste noțiuni filosofice și autenticitatea literară sunt discutate pe larg în lucrarea lui Mircea Arman, *Poezia ca adevăr și autenticitate* (2002).

mare de a cunoaște un anumit tip de realitate ce transcende fenomenele naturale. Literatura care este scrisă în această perioadă în occident este de două tipuri, existând o abruptă delimitare între literatura religioasă și cea laică. Literatura religioasă conținea imnuri, poezie religioasă, poezie goliardică și era produsă de clerici; misterele și miracolele au fost aproape unica formă de imaginar literar produsă de oamenii din afara instituțiilor religioase. Scriind despre această perioadă în *My Thoughts*, Montesquieu nu vede nimic mai demn de milă ca poezia medievală care, în pofida atenției deosebite de care se bucura în societate, în opinia filosofului, a dat doar poeme proaste, lipsite de originalitate, preluând doar idei din *Sfânta Scriptură* (2012, p. 42).

Literatura laică medievală consta mai ales din romane cavalierești și poeme care să ilustreze fapte vitejești și cuceriri romantice (poezia trubadurilor, truverilor ș.a.). Ficțiunea a devenit în literatura laică medievală o modalitate de evaziune, dar, în același timp, și de încorporare a religiei creștine în imaginar⁴. Autenticul, în acest sens, se conținea în coerența și corespondența cu/dintre ficțiunea medievală și viața creștină. William of Saint-Thierry, dar și Richard of Saint Victor, gânditori medievali, scrie Karen Sullivan (specialistă contemporană în literatura medievală), interpretează faptul imaginativ ca modalitate de a ajunge la adevăr, întrucât, chiar cu riscul unei potențiale erori, imaginația poate oferi acces la realități altfel inaccesibile⁵.

Câțiva dintre scriitorii epocii medievale au devenit însă importanți precursori ai Umanismului (Dante Alighieri (1265-1321), Francesco Petrarca (1304-1374), Giovanni Boccaccio (1313-1375), Leonardo Bruni (1370-1444)).

Umanismul. Redescoperirea identității. Odată cu punerea omului în centrul preocupărilor filosofice și artistice, autenticul literar începe să devină tot mai similar concepției despre autenticitate a antichității grecești. Cu toate acestea, atât în filosofie, cât și în literatură, se pun tot mai multe întrebări referitor la identitatea umană. René Descartes (1596-1650) scrie: „Nu cumva se află vreun Dumnezeu oarecare, sau oricum l-aș numi, care-mi insuflă aceste cugetări? Dar pentru ce să socotesc astfel de vreme ce eu însumi, poate, sunt în stare să fiu autorul lor? Nu cumva, atunci, eu cel puțin sunt ceva? Dar am tăgăduit mai sus că aș avea unele simțuri sau un trup. Mă opresc, totuși; într’adevăr ce iese de aici? Oare sunt astfel legat de corp și simțuri, încât nu pot ființa fără ele?”

⁴ „Din perspectivă contemporană, post-creștină, misiunea de găsire a Sfântului Graal poate părea una ce ține de mitologie, dar în romanele cavalierești acesta este vasul care conținea cuminecătura, iar călătoria cavalerilor se aseamănă unui pelerinaj” (Sullivan, 2018, p. 16) (trad. n).

⁵ „Imaginația ne poate conduce la adevăr, susțin acești autori, pentru că ne permite să înțelegem cu ochii minții ceea ce există, dar nu putem vedea, cel puțin deocamdată, cu văzul nostru. Chiar dacă imaginația era privită ca o sursă de eroare potențială, ea a fost privită și ca o sursă potențială de adevăr în măsura în care ne oferă acces la realități pe care altfel nu le-am putea detecta” (Sullivan, 2018, p. 253) (trad. n).

(1937, p. 18). Îndemnul antic *Cunoaște-te pe tine însuși*⁶ devine, în perioada renașterii, amplificat de un alt îndemn: *fii tu însuși*⁷, expresie deja banalizată în contemporaneitate care, lansată în renaștere, a marcat o traiectorie a gândirii și a pus, mai acut decât înainte, problema identității personale autentice.

În *Tratatul despre îndreptarea intelectului*, Benedict Baruch Spinoza (1632-1677) abordează ficțiunea și diferențele acesteia față de înțelegerea completă a faptelor. Așadar, scrie acesta, „... cu cât mintea cunoaște mai puțin și totuși percepe mai multe, cu atât are mai mare putere de a plăsmui ficțiuni, și cu cât cunoaște mai multe, cu atât puterea aceasta scade” (2000, p. 27). Dorința de a înțelege, de a cerceta, proprie iluminismului, întâlnește obstacolul ambiguității, a spațiilor albe, un areal (tot mai) ofertant pentru literatură. Textul literar ajunge să fie un instrument de cercetare a acestora, de dezvăluire și revelare a ceea ce este ascuns.

Romantism. Autenticitatea ca expresie a sinelui și a apropierii de celălalt.

“Twere better to be dumb than to talk thus”, scria Wordsworth (1770-1850) în poemul des citat, *Michael* (2010, p. 140). Afirmatia denotă o chemare insistentă spre sinceritate, chemare care e prezentă în pofida durerii și incomodității procesului mărturisirii. Romantismul instaurează astfel o *etică a autenticității*, autenticitate care este înțeleasă ca fidelitate față de propriile trăiri, dar și ca sinceritate față de sine și față de cititor: „Orientarea poeziei mele, de care mă ocupam acum cu un deosebit zel, pe măsură ce alcătuirea frumoasă și îngrijită a manuscrisului meu înainta, ținea în întregime către naturalețe și adevăr” (Goethe, 1955, p. 337).

Urmând umanismul în preocuparea față de identitate, literatura romantică devine o literatură a sentimentelor, o literatură a libertății exprimării, fără constrângeri și fără alte reguli decât transmiterea cât mai exactă a propriilor emoții și stări. Romanticii puneau, de asemenea, un accent deosebit pe relația dintre text și cititor, accentuând importanța empatiei cititorului față de personajul/personajele epice, poetice sau dramatice. Putem afirma că romantismul este primul curent occidental care trece de la literatura mimetică la literatura autenticității punând accent pe sinceritatea trăirii și pe exprimarea vocii interioare. O influență importantă poate fi considerată și dezvoltarea psihologiei și a filosofiei în aceeași perioadă, dar și preocuparea literară pentru armonia dintre lumea interioară a poetului și lumea exterioară lui.

Realism și autenticitate. Societatea în oglindă. O revalorificare a colaborării dintre știință și artă s-a întâmplat în cadrul curentului realist și, prin extensie, a celui naturalist. La realiști observăm, întâi de toate, o depășire a sinelui și un interes acut pentru celălalt (pentru individ și pentru societate, pentru legătura dintre mecanismele sociale și mecanismele psihologice) și pentru cunoașterea prin experiment. Scriitorii realiști s-au impus prin descrierea veridică a realității,

⁶ gnôthi seautón (gr.)/nosce te ipsum (lat.)

⁷ „Dar mai ales fii sincer tu cu tine”, scrie Shakespeare (1564-1616) în piesa *Hamlet* (Shakespeare, 1970, p. 27).

dar și prin cercetarea relației dintre personaje cu realitatea, printr-o acută psihologizare și prin deplasarea accentului pe cotidian. Stendhal (1783-1842) scrie: „Da, domnule, un roman e ca o oglindă purtată de-a lungul unui drum bătut de multă lume” (1997, p. 383).

O caracteristică importantă a realismului este tipologizarea personajelor: Julien Sorel din *Roșu și negru* de Stendhal reprezintă tipul tânărului parvenit, Julie d'Aiglemont din *Femeia de treizeci de ani* de Honoré de Balzac reprezintă tipul femeii adultere ș.a. Tipologizarea are ca scop și apropierea cititorului de text, pe de o parte, dar și efectuarea unei radiografii a societății, pe de alta. Caracteristica cea mai importantă a realismului, în opinia noastră, este faptul că individul este topit în societate, fără să poată scăpa de rolul și/sau de statutul său social, dar nici de obsesiile, de visele, de ambițiile personale. Acest conflict face ca personajele realiste să ne pară profund inautentice, inadaptate, autenticitatea acestora este reprezentată în negativ, iar cititorul va trebui să deducă o morală ascunsă în defectele acestor personaje.

Am considerat necesară delimitarea dintre abordările autenticității literare de până la modernism pentru a urmări evoluția acestora de până la modernitate și postmodernitate, perioade literare caracterizate printr-o încercare de redefinire constantă, obsesivă a autenticității, atât prin textele teoretice, cât și prin produsele literare. Credem că această sinteză a problemei autenticității, văzută din perspectiva istoriei literare, folosește la documentarea principalelor abordări, viziuni și contribuții asupra ideii de autenticitate literară, începând din antichitate până în perioada modernă.

Referințe bibliografice:

- ARISTOTEL. *Poetica*. București: Editura Științifică, 1957.
- ARMAN, Mircea. *Poezia ca adevăr și autenticitate*. Cluj-Napoca: Editura „Grinta”, 2002.
- BERTINETTO, Alessandro. *Artistic Authenticity* [online]. s.l.: 2020. Disponibil: <https://doi.org/10.7413/18258630090> [citat 02.09.2022].
- CRĂCIUN, Gheorghe. *Autenticitatea ca metodă de lucru*. În: *Astra*, 17, 1982, nr. 4, p. 12.
- DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia*. București: Tipografia Bucovina, 1937.
- ELSE, Gerald. *Aristotle's Poetics: The Argument*. Cambridge: Harvard University Press, 1957.
- GOETHE, Johann Wolfgang. *Din viața mea : Poezie și adevăr*, vol. 1. București : Editura pentru Literatură și Artă, 1955.
- MELBERG, Arne. *Theories of Mimesis*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1995.

MONTESQUIEU, Charles de Secondat, baron de. *My thoughts*. Indianapolis: Liberty Fund, Inc., 2012.

NEWMAN, George E., SMITH, Rosanna K. Kinds of Authenticity [online]. In: *Philosophy Compass*, s.l.: 2016, 11(10), p. 609-618. Disponibil: <https://spinup-000d1a-wp-offload-media.s3.amazonaws.com/faculty/wp-content/uploads/sites/21/2019/10/Kindsofauthenticity.pdf> [citat 02.09.2022]

PLATON. *Legile*. București: Editura IRI, 1995.

PLATON. *Omul Politic. Opere VI*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

PLATON. *Republica*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc, 2005.

SHAKESPEARE, William. *Hamlet*. București: Editura Univers și Teatrul Național „I. L. Caragiale”, 1970.

SKEAT, Walter W. *An etymological dictionary of the English language*. London: Clarendon Press, 1888.

SPINOZA, Benedict Baruch. *On the Improvement of the Understanding: Treatise on the Emendation of the Intellect*. Pittsburgh: The Pennsylvania State University, 2000.

STENDHAL. *Roșu și negru. Cronica anului 1830*. București: Editura RAO, 1997.

SULLIVAN, Karen. *The danger of romance: truth, fantasy, and Arthurian fictions*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2018.

WORDSWORTH, William, GILL, Stephen. *William Wordsworth*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”.

CZU:81'276.6:327

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\).10](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318).10)

METALOGISMELE ÎN LIMBAJUL DIPLOMATIC

Stella TĂRÎȚĂ

Doctorandă

E-mail: taritastella@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4742-9010>

Școala doctorală Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova

The Diplomatic Language Metalogisms

Abstract

The article tackles the peculiarities of specialized language, particularly the diplomatic language in the domains of interest such as particular knowledge and terminology. Various approaches, definitions, classifications regarding metalogisms are revealed, which have an indisputable importance in validation of the diplomatic language. The study approach reflects the complexity and diversity of metalogisms, as well as the notorious names in the field of linguistics and semantics. Moreover, the analysis of metalogisms brings us closer to the idea that, despite the terminology and technical aspects, the specialized languages denote an indisputable aesthetic value.

Keywords: metalogisms, specialized language, diplomatic language, antithesis, oxymoron, euphemisms, litotes.

Rezumat

Articolul abordează particularități ale limbajului specializat și îndeosebi ale limbajului diplomatic în contextul interesului față de cunoștințele particulare și terminologie. Sunt trecute în revistă diverse abordări, definiții, clasificări privind figurile de gândire – metalogisme, care au o importanță incontestabilă în valorificarea limbajului diplomatic. Viziunile prezentate în articol reflectă complexitatea și diversitatea metalogismelor, la fel, și abordarea numelor notorii în domeniul lingvisticii și a semanticii. De asemenea, analiza metalogismelor ne apropie de ideea că, în pofida terminologizării și a aspectelor tehnice, limbajele specializate denotă o valoare estetică inconfundabilă.

Cuvinte-cheie: metalogism, limbaj specializat, limbaj diplomatic, antiteză, oximoron, eufemism, litotă.

Extinderea preocupării pentru limbajele specializate a atins o importanță considerabilă în societatea modernă, și anume în domeniul de cunoștințe specifice.

Evoluția epocii actuale, progresul științific, tehnologizarea domeniilor de activitate umană se manifestă printr-o dinamică și variabilitate pe alocuri incomprehensibilă. Tendința spre cunoașterea funcțională a comunității contemporane oferă acumularea de cunoștințe specifice în diverse domenii, care atrag după sine preconditionia de a înțelege caracteristicile și particularitățile limbajelor specializate. Limbajul specializat este vectorul cunoașterii particulare. În acest articol, vom încerca să descoperim metalogisme din limbajul diplomatic instrumentate de mijloacele lingvistice de gândire și logică, care generează raționarea corectă, consecvență și coerență, în același timp, efecte stilistice și estetice surprinzătoare.

Limbajul diplomatic. Academicianul Ion Coteanu constată că limbajul reprezintă un sistem lingvistic mai mult sau mai puțin specializat în redarea conținutului de idei specifice unei activități profesionale, unui sau mai multor domenii din viața social-culturală care au ori tind să aibă cuvinte, expresii și reguli proprii de organizare, rezultate din diverse restricții impuse limbii (1973, p. 45). Astfel, limbajul specializat îmbrățișează totalitatea instrumentelor lingvistice specifice unui domeniu de aplicație, cum ar fi știința, disciplina, profesia. Limbajul specializat dispune de o nomenclatură lexicală impresionantă pentru a întruni și a satisface necesitățile unui grup social determinat, întrucât are un domeniu limitat de întrebuințare.

O particularitate esențială a tuturor limbajelor o reprezintă coeziunea, unde diversitatea experienței umane este disociată și transformată în concepte, respectiv, multitudinea de sisteme universale desemnează aspectul variat al limbajelor.

Limbajul general, tradițional, nonpoetic se subordonează în întregime funcției de comunicare, în timp ce limbajul diplomatic realizează mai mult decât o funcție de comunicare. Prin urmare, se poate spune că funcția comunicativă a limbajului diplomatic nu face parte din dimensiunea cotidiană, pragmatică a vorbirii, ea dezvăluie o latură inedită. Aparent, termenii pot fi abordați de către diferite categorii de vorbitori, însă tiparele în care sunt utilizați aceștia produc metamorfoza semantică: *proceduri alternative, operațiuni de menținere a păcii, creștere negativă, manifestări ferm ancorate, spectru de scenarii, escaladare retorică, facilitarea negocierilor de pace, acordare de asistență regională*. La prima vedere, aceste tipare lingvistice au o conotație pozitivă pentru necunoscători. Bunăoară, sintagma ce reflectă situația actuală din Donețk și Luhansk – *acordare de asistență regională* – de fapt, semnifică invadarea acestor teritorii. Limbajul diplomatic, ramură a limbajului juridic, impune o formulare în care termenii trebuie să fie explicit definiți, iar structura sintactică să nu poată fi interpretată decât într-un singur mod, în același timp, sensul se construiește gradual prin îmbinarea unităților semnificante, care se plasează la niveluri diferite și care se combină între ele pentru a crea un management semantic al ambiguității.

Criticul literar englez W. Empson introduce, în *New Criticism*, șapte tipuri ale ambiguității (*Seven Types of Ambiguity*, 1947), prin care explică existența a șapte feluri „speciale” de ambiguități pe care le pot produce cuvintele și metalogisme

(1947, p. 3). Primul tip de ambiguitate se referă la metaforă, întrucât creează rezonanță și muzică cognitivă, de exemplu: *revoluția este un cutremur politic și militar, fraudă electorală creionată ca un mecanism infernal al furtului, politica ușilor deschise a NATO, filtru de cenzură, dezghețarea conflictului*; al doilea tip este reprezentat de antiteza temporară; al treilea vizează calamburul, accentuând caracterul ludic; al patrulea tip ține de confuzia verbală sau gândirea complexă și ageră reflectată de un limbaj derutat, care exprimă mai mult conflictul intern (limba nu ține pasul cu gândirea); urmează jocul de cuvinte; al șaselea este colapsul verbal și ultimul tip de ambiguitate este reprezentat de oximoron: *foc prietenesc, preluare prietenoasă, societate amorfă și stratificată, haos controlat, istorie vie, opinie imparțială*. Prin urmare, în limbajul diplomatic pot fi identificate tipuri de ambiguități precum: metafora, antiteza, oximoronul și, mai puțin, jocul de cuvinte, care reprezintă instrumente ingenioase pentru o comunicare ce nu necesită precizarea comunicării în sine, astfel generând un context al ambiguității.

Limbajul diplomatic, din perspectiva contemporaneității, este o sintagmă care desemnează două componente: cea dintâi se referă la limba în care se întrețin relațiile oficiale și se formulează tratatele internaționale; cea de a doua evidențiază totalitatea termenilor, expresiilor speciale și metalogismelor care constituie vocabularul diplomatic. Finalitatea limbajului diplomatic este de a convinge, a determina, a disimula, a îndemna și de a susține interesele naționale cu privire la problemele politice, economice, de integrare, de apărare etc. Astfel, este nevoie de cele mai importante instrumente, și anume: limba utilizată de către diplomați în conversație și în corespondență (inițial latina, franceza, mai târziu engleza); totalitatea termenilor și nomenclaturii lexicale, care în parcursul istoric a devenit element definitoriu al formării limbajului diplomatic și, nu în ultimul rând, al modului specific de exprimare în anumite condiții de desfășurare a activității diplomatice, referindu-ne la stilul diplomatic. Acest procedeu de vorbire relevă ansamblul normativ de documentație și stilul propriu-zis, care impune claritate, simplitate, sinteză, mai exact, *non multa, sed multum*, de exemplu: *aquis comunitar, ad-interim, aide-memoire, casus foederis, bout de papier, casus belli, persona non grata*. Aceste formule de origine latină și franceză reprezintă unul dintre elementele definitorii ale limbajului diplomatic, care pe parcursul istoric au fost supuse modificării.

Unii cercetători tratează discursul diplomatic ca unul precaut, perspicace, rafinat și generos în figuri de gândire; alții, dimpotrivă, îl consideră un text trivial și nelipsit de ambiguități, disimulări și chiar minciuni. Inițial, discursul pare a fi nefertil, căci operează cu un număr limitat de semne, cu toate acestea, analiza metalogismelor din discursurile diplomatice ne conduce spre ideea că aproape toate figurile pot fi ușor constatate în discursul diplomatic, bineînțeles, fiecare cu ocurența sa.

Metalogismul. Fiecare limbaj specializat are sistemul său de figuri de gândire, de logică. Spre exemplu, în discursul diplomatic, metalogismul, ca formă specifică

de gândire, are o funcție aparte: în unele cazuri eufemizează și hiperbolizează contextul, în altele deturneză sensul acestuia spre ironie și chiar sarcasm.

Conform *Dicționarului de științe ale limbii*, metalogismul este denumirea dată clasei figurilor de gândire. Criteriul de clasificare a metalogismelor se bazează pe aplicarea a patru operații esențiale, iar rezultatul îl constituie – ca și în cazul celorlalte niveluri figurative – patru tipuri de metalogisme: prin suprimare (reticența, suspensia); prin adăugare (antiteza, pleonasmul); prin suprimare-adăugare (eufemismul, parabola, ironia, paradoxul, litota, antifraza); prin permutare (inversiunea cronologică/logică) (DȘL, 1997, p. 212). Metalogismele sunt construcții rezultate în urma unor procese de natură semantică, iar interferența figurilor este incontestabilă, așa precum hiperbola sau antiteza sunt adesea și metafore, litota se aseamănă cu eufemismul, iar ironia, sarcasmul și antifraza sunt indispensabile în anumite contexte. Există voci ale retoricii generale care consideră că metalogismul poate reprezenta un grup amplu de cuvinte și, din punct de vedere semantic, se situează mai aproape de operațiile logice propriu-zise, încât fiecare figură din categoriile menționate presupune, fără îndoială, un fals explicit în aprecierea adevărului logic (*ibidem*, p. 213).

Un număr limitat de metalogisme pot fi întâlnite în limbajul diplomatic, acesta „fiind un glosar de expresii tehnice specifice precum *ad referendum*, *doctrina Truman*, *planul Marshall* ș.a., respectiv stilul diplomatic – adesea presărat cu eufemisme, măsurat și convențional” (Nick, 2001, p. 39). În această ordine de idei, metalogisme precum pleonasmul (manifestarea unor vorbitori relativ instruiți), parabola (narație simbolică cu constatare morală sau religioasă), reticența (întreruperea bruscă a enunțului, funcția de elipsă) și suspensia (întreruperea momentană a enunțului, cu scopul de a crea pauză) practic vor lipsi din limbajul rafinat și prudent al negocierilor și tratatelor internaționale.

Figurile de gândire: antiteza, oximoronul, paradoxul, eufemismul, litota, ironia/sarcasmul și antifraza vor fi elucidate în acest articol prin încercarea de a pune în evidență frumusețea și valoarea estetică a limbajului diplomatic cu ajutorul metalogismelor.

Antiteza. Antiteza reprezintă o figură de gândire cu o caracteristică logică și o compoziție care constă într-o asociere de idei, imagini, noțiuni cu sens contrar, de exemplu: *un conflict util și nedorit*. Apropierea termenilor opuși are rolul de a evidenția caracteristicile fiecăruia, reflectând gândirea ageră și pătrunzătoare a autorului. Această figură de logică necesită participarea unui element semantic comun în formulă, care ar crea contrastul și totodată verosimilitatea acestuia, de exemplu: *îngeri și demoni, război și pace*. Structura contrastivă este oferită de componența semică opusă a termenilor (cf. ex.: *bun – rău, alb – negru*), pe când condiția semantică pentru compunerea antitezei este înfăptuită de opțiunea unei negări lexicale, prin urmare, antiteza se plăsmuiește îndeosebi între termeni abstracți, opuși, cum ar fi antonimele, iar asocierea în sintagmă se înfăptuiește ca

oximoron – *aceasta a fost o criză minoră și singura alegere a fost renunțarea la linia de creditare*. Ținând cont că diverse antiteze verbale sunt adesea oximoroane, prin urmare, antiteza servește nu doar la exprimarea fenomenului, dar și a atitudinii, a stărilor emoționale ale autorului.

Oximoronul. Oximoronul a fost utilizat de poeții antici, dar și de filosofi moderni, făcându-și apariția în comedia și politica postbelică și contemporană, de unde își trage sevele afirmația lui William Buckley: *Un liberal inteligent este un oximoron*, devenită faimoasă peste noapte. O asociere între doi termeni cu semnificație vădit contradictorie reprezintă o formă definitorie a antitezei. Funcția oximoronului este interpretabilă, deoarece într-un context denotă brutalitatea contrastelor, iar în alt context poate juca rolul de conciliator al termenilor opuși. Astfel, în prima situație iese în evidență raportul oximoronului cu antiteza, în cea de-a doua – cu paradoxul (DȘL, 1997, p. 250).

Crearea frazelor vii este adesea lipsită de orice sens logic, deoarece acestea sunt destinate pentru a distrage atenția interlocutorului, transportându-l într-o realitate de neconceput, după cum urmează: *prezență absentă, absentă vizibilă, estimare exactă, preluare prietenoasă, soluție imposibilă, opoziție loială, realism magic, creștere negativă, știri vechi, cădere ascendentă* etc.

Paradoxul acestor oximoroane, aparent contrarii, conferă un sens nou expresiei, greu utilizabil ca procedeu stilistic, necesară fiind scânteia inspirației. Cu toate acestea, conceptele incompatibile creează efectul surprizei și luminozității artistice. Crearea de imagini deosebit de bogate și memorabile, umplerea lor cu mai mult sens decât ar fi într-o expresie simplă, o combinație aleasă în mod deliberat de către autor, în orice caz, niciodată aleatorie stilistic, creează deseori efecte stilistice surprinzătoare.

Valoarea estetică a acestor figuri ale contradicției, ce au în esență paradoxul, recrează realitatea într-un fel cubist, printr-o estetică ce se formează, se rupe de perspectivele narrative tradiționale, accentuând mai mult panorama internă a individului (emoțiile, simțurile, psihicul, intelectul conștient și abstractizarea creativă) decât evenimentele lumii obiective.

Ioan C. Popa consideră că paradoxul bine făcut atinge pragul filosofiei; prin urmare, dezvoltă virtuți de cunoaștere, o halucinare suprealistă a posibilului. Intenția lui supremă, pe alocuri taxată ca arogantă, jocul inopinat dintre afirmație și negație este radicalizat până la categoriile estetice de comic și tragic (de râs și de plâns). Toate acestea pot fi reflectate în următoarele exemple: *varietatea opiniilor necesită restrângerea altor opinii* (Beciu, 2002, p. 89-90); *regulile și normele transformă contingenta în determinism, hazardul în regularitate* (Bauman, 1988, p. 61); *trebuie făcută deosebirea între regimurile care organizează alegeri pentru a da o față democratică exercitării dictatoriale a autorității și oligarhilor, care nu răspund în fața maselor, dar care respectă supremația legii* (Korasteleva, 2000, p. 57). Figurile, în spirit paradoxal, spiritualizează scrisul, pe o cale paralelă de

logică și coerență; valoarea lor vizează spontaneitatea profunzimilor, expresivitatea este inserată de contrastul termenilor, reflectând reprezentarea plăsmuită. Estetica exprimării conferă o consistență imprevizibilă credibilității, asigurându-i calitatea de a fi autentic. Prin urmare, expresiile în formula paradoxismului, utilizate în limbajul diplomatic, nu mai sunt determinate de reflecția scopului acțiunilor umane, ba mai mult, sunt substituite cu evidența scopului în sine.

Eufemismul. O altă figură a contradicției de nivel lexico-semantic, cel mai des întâlnită în limbajul diplomatic, este eufemismul. Prin această formă de exprimare are loc îndulcirea expresiei și se realizează prin substituirea ei cu una mai puțin directă, dar cu același sens. Aplicarea termenului *de bun augur* înglobează o varietate de aspecte legate de interdicția lingvistică, de cauzele extralingvistice ale tabuizării cuvintelor de retorică și nemijlocit funcția socială a eufemismului. Nu există unanimitate de gândire referitor la atribuirea eufemismelor, drept urmare, în *Dicționarul de științe ale limbii* acesta este identificat ca procedeu lexical, figură de gândire, în alte surse apare ca figură de stil sau procedeu stilistic.

César Dumarsais consideră eufemismul o figură prin care se camuflează ideile dezagreabile, urâte sau triste sub nume care nu sunt proprii acelei idei: ele sunt ca un vâl și au expresie aparentă mai agreabilă, mai puțin șocantă sau mai cinstită, după necesități (1999, p. 157).

Pedro J. Dominquez tratează eufemismul ca un proces de strămutare semantică. Eufemismul nu e altceva decât un termen care are un sens literal lexicalizat prin uzul vorbitorilor, un sens diferit. Prin urmare, eufemismul constă, lingvistic vorbind, dintr-o mutație a sensului unui termen sau dintr-o extensiune a sensului unui termen (2005, p. 9). În tezele sale, Aristotel observă faptul că metafora constă în trecerea asupra unui obiect a numelui ce-i aparține altui obiect, definită ca un purtător structural de la conceptul-sursă la conceptul-țintă (Lakoff, Johnson, 1980), iar dacă toate aceste caracteristici pot fi aplicate și eufemismelor, atunci toate eufemismele trebuie să fie tratate ca metafore. Cu toate că eufemismul și metafora împărtășesc caracteristici lingvistice și cognitive comune, au funcții sociale diferite. Funcția socială a eufemismului este de a disimula obiectul neplăcut sau efectul nedorit al obiectului, finalitatea fiind descrisă de valori precum: demnitate, bunătate, toleranță și, nu în ultimul rând, corectitudinea politică. Corectitudinea politică este practic însăși un eufemism. Eufemismul reprezintă un fenomen complex, înglobând nu doar aspecte lingvistice, dar și sociale, pragmatice și logice, necesitând o abordare interdisciplinară.

În viziunea tradițională, eufemismul, fiind considerat o figură de stil plină de afecțiune și valoare, mai are și impactul unei rețineri, care duce nemijlocit la tabuul lingvistic, acesta este o interdicție de vocabular care determină înlocuirea unui cuvânt cu altul sau cu o perifrază metaforică ori cu o variantă formală datorită unor motive mistice-religioase sau de pudoare (Constantinescu-Dobridor, 1980, p. 318). Într-o anumită măsură, limbajul diplomatic reprezintă, totodată, moartea și învierea

limbajului (Dragomirescu, 1993, p. 239). Astfel Descartes, în *Logique de Port Royal*, susține că cel mai bun mijloc de a evita confuzia asupra cuvintelor din limbile ordinare este cea de a crea o nouă limbă și noi cuvinte, care să se potrivească doar cu ideile pe care dorim să le reprezinte. Aidoma acestui concept, la polul opus, distopia lui Orwell, în romanul „1984”, creează limbajul nou/newspeak, care întruchipează cerințele ideologiei printr-un vocabular restrictiv, dezumanizând societatea.

Eufemismul se regăsește în eșantioanele superioare ale limbii, care este creată de gândire, logică și empatie, dar în faza inițială este o creație individuală, în sensul în care creatorul poate să emită o alternativă în baza unor procese afective. Într-o primă fază, eufemismul obține o notă particulară de ironie, astfel devenind un eufemism ironic sau disfemism, prin urmare, are loc coruperea eufemismului și în plan afectiv, având o valoare stilistică. Acest procedeu de degradare nu prea este caracteristic limbajului diplomatic, este mai mult o consecință a factorului și conflictului psihologic indicat în psihanaliza freudiană. Eufemismul ironic are valoare stilistică și conotații pozitiv-ironice, respectând paralelismul de sens.

Întrebuințarea eufemismului indică asupra faptului că vorbitorul evită în mod conștient conceptul unei comunicări univoce, deoarece eufemismele în esența lor creează incertitudine semantică, inadvertență, nelămurire, având finalitatea de a eluda exprimarea directă a anumitor realități. Holder a numit eufemizarea limbaj al evaziunii, ipocriziei, prudenței și înșelăciunii (2004, p. 524). În același timp, Keyes consideră că eufemismul ne oferă instrumente pentru a discuta subiecte delicate, fără a fi nevoie să precizăm despre ce discutăm, drept urmare, limbajul diplomatic, ca și orice discurs civilizat, ar fi imposibil fără eufemizare (2010, p. 288). Scriitorul și umoristul englez Quentin Crisp afirmă că *eufemismele sunt adevăruri neplăcute date cu parfum diplomatic – euphemisms are unpleasant truths wearing diplomatic cologne* (1985, p. 138). Așadar, în contextul globalizării, promovării diversității, tendinței spre nondiscriminare, toleranței în comunitățile contemporane, năzuința evidentă a limbajului actual este cea spre eufemizare.

Valoarea eufemismului este ascunsă în chintesența acestei figuri de gândire, care ornamează limbajul cu o estetică lingvistică. Transferul verbal și emoțional al urâtului în frumos, al răului în mai puțin dezagreabil, al tragicului în mai puțin dramatic oferă posibilități creatoare nelimitate ale limbii ce se găsesc în stratul ei eufemistic. Cu toate că eufemismul nu este un mijloc de poetizare, ci un cadru de atenuare și camuflare, funcția sa estetică este de a reda sensibilitate, empatie, de a atenua vulgarismul, în așa mod acceptantul este sensibilizat și afectat de emoții de adâncă recunoștință și frumusețe verbală care înduioșează auzul. Componenta esențială este alura estetică, expresivă și, pe alocuri, ludică; de exemplu, cuvântul *craligrafie* – scris urât; substantiv alcătuit din *caligrafie* și *cracaleți*; *sunteți bineveniți să plecați*; *dezavantajat din punct de vedere cultural*; *creșterea veniturilor*, *liberalizarea*, *galoparea prețurilor*; *disponibilizare*, *lipsit de adevăr* (frumos),

a cosmetiza; pierderi colaterale, pauză bio, fratele cel mare, a spune adevărul (minciună), produs (bomba atomică), retragere tactică, forțe pacificatoare, măsuri de pacificare, eliminarea elementelor nesigure, neutralizarea protestelor, misiune de salvare, serviciile de inteligență, zona liberă de justiție etc.

În consecință, eufemizarea este o acțiune ce ține de confortul moral, reducerea tensiunii verbale, amplificând cuvintele de mângâiere, astfel, este similară limbajului diplomatic, în care *we had a franc exchange of views/am avut un schimb sincer de opinii* (tr. n.) ar putea însemna *am avut un schimb de insulte*.

Litota. Tot la capitolul figuri ale contradicției putem menționa și litota, care constă în exprimarea unei idei în mod indirect, atenuat, micșorat, lăsând să se înțeleagă contrariul. Litota (din gr. *litotes* „simplitate”, „atenuare”) este o figură de gândire de nivel lexico-semantic prin care, adesea cu ajutorul perifrizei (procedeu gramatical și stilistic de exprimare prin mai multe cuvinte a ceea ce se poate reda printr-un cuvânt), se diminuează expresia unei idei, dar, de fapt, se lasă să se perceapă mai mult. În așa fel, se valorifică o idee sau un sentiment recurgând la negare sau la atenuare. Cu suportul perifrizei, figura redă pudoare, bunăvoință ori sinceritate, iar uneori chiar ironia vorbitorului, spre exemplu: *o națiune lipsită de curaj* ar fi de spus pentru o națiune lașă.

În enunț, acest metalogism are rolul de a ocoli expresia directă ori brutală pentru a face admisibilă o idee care, de altfel, ar putea șoca. În mod eronat, litota este uneori opusă hiperbolei, de aceea este numită și atenuație, de exemplu, *nu este chiar așa de rău* (DȘL, 1997, p. 279).

Funcționarea dublei negații într-o litotă contribuie la o expresivitate specială a unor viraje de vorbire, manifestate într-o reducere intenționată a nivelului de calitate sau de posesie a subiectului discutat de vorbitor, exemple de astfel de litote sunt expresiile: *nu fără intenție, nu prețuiesc scump drepturile, nimeni nu este agresor*. Litota poate exista în unități sintactice întregi, cu transferul negației către partea modală a propoziției, în loc de afirmativ: *Nu cred că ai dreptate* – în loc de *cred că greșești*. În același timp, o astfel de utilizare a litotei este un indicator al dezacordului implicit.

Valoarea litotei este una intensivă, ea pune în lumină o idee ori un sentiment prin negare sau atenuare, mai poate fi manieristă și depreciativă – *și-n lipsă de războinici, lupta încetă* (Pierre Corneille). Mai mult decât atât, litota modifică valoarea logică a frazei, prin suprimarea parțială a semnelor, este figura care „spune mai puțin” pentru „a spune mai mult”. Valoarea estetică a litotei constă în elipsă, concizie și îmbinarea dintre antonim și laconism. Cu precădere, esența ei tinde spre un caracter simulat al comunicării și este mai degrabă asemănătoare eufemismului și ironiei.

Ironia/sarcasmul și antifraza. Vom încheia capitolul figurilor de gândire ale contradicției cu ironia, sarcasmul și antifraza, iar un exemplu actual în acest context este cel al celebrului redactor-șef, Jussi Tuulensuu, al ziarului finlandez *Aamulehti*, care vine să ilustreze contradicția: *These are not sanctions. This is a special*

financial operation. We are here to save your economy/ Acestea nu sunt sancțiuni. Este o operațiune financiară specială, care va salva economia țării (tr. n.) sau reacția Finlandei pentru „operațiunea specială”: *We are not "joining NATO", it is a "special cooperation" / Noi nu aderăm la NATO, e doar o "cooperare specială"* (tr. n.). Așadar, distincția între ironie și sarcasm este că ironia poate fi identificată ca un proces în care înțelesul cuvintelor este modificat cu scopul de a evidenția nuanța umoristică, iar, sarcasmul, la rândul său, poate fi definit ca „exploatare” a ironiei, a batjocorii sau a disprețului față de cineva. Ironia este generată de discrepanța dintre impactul așteptat și impactul real sau sensul aparent și sensul real, iar sarcasmul reprezintă o constatare sau o expresie țepoasă, amară și tăioasă. În cele mai multe cazuri, este utilizat cu intenția de a face o persoană ridicolă și jenată.

Prin urmare, putem afirma că sarcasmul este un caz special de ironie. Discipolul lui Aristotel, Platon, considera că ironia, în sensul cel mai larg, este o pretenție asociată cu autodegradarea în acțiuni și discursuri. Cu toate acestea, marele Aristotel credea că ironia se potrivește unei persoane libere mai mult decât bufoneria, pentru că ironicul se transformă într-o glumă de dragul său, iar bufonul – de dragul celorlalți (Aristotel. *Retorica*).

În același timp, antifraza reprezintă o formă a ironiei, care atribuie cuvintelor sau sintagmelor o semnificație contrară celei reale. Grecii antici diferențiau ironia de antifrază, menționând lipsa „intonației speciale” – *choris hypokriseos*, care, altminteri, apare în ironie, relevând intenția. Contextul este nespus de important pentru antifrază, la fel precum identificarea contrariului în care enunțul se opune. Acest metalogism se află într-o proximitate incontestabilă cu ironia și eufemismul, astfel, în anumite situații, sunt ușor confundate, de exemplu: *o femeie în vârstă respectabilă* (antifrază/eufemism); *e simplu, dar e un om onest; cât de puțin este acesta* – despre un om de război – cu sensul „cât de imens”; *am făcut o impresie bună* (antifrază/ironie). Așadar, antifraza este relevantă nu doar în calitate de metalogism, ci și ca mecanism, afișând „un exemplu de ambivalență a comunicării retorice” (Ionescu-Ruxăndoiu, 1995, p. 8).

Remarcăm și diversitatea expresiei comice; referindu-ne la ironie, sarcasm și antifrază, particularitățile și proporțiile râsului sunt stârnite și cauzate atât de specificul obiectului, cât și de conceptele estetice ale creatorului, de atitudinea sa față de obiect. Comicul cu tentă de grotesc se poate disimula într-o mască a seriosului – această tehnică se numește ironie. Potrivit *Dicționarului de estetică generală*, ironia este forma prin care comicul își manifestă vizibil latura sa subiectivă, presupune existența unei inteligențe vii. Caracteristic este și faptul că cel care demască își ascunde intenția și conferă aparent valoare nonvalorii, în așa fel încât intenția să fie totuși lesne sesizabilă (Achim, Achiței, Breazu, 1972, p. 398). Respectiv, în mod ironic, sensul negativ este camuflat printr-o formă pozitivă a sintagmei.

În limbajul diplomatic sarcasmul, ironia și antifraza sunt utilizate cu reținere, pentru a evita jena și supărarea. Sarcasmul poate fi o animozitate disimulată în

umor, sau un mod comportamental pasiv-agresiv, sau un fel de a expune o poziție dominatoare, de superioritate, sau un mijloc de a evita confruntarea.

În mod cert, sarcasmul, ironia, de altfel și antifraza, sunt forme ale ingeniozității. Dețin o inteligență lingvistică, dar și una emoțională, deoarece este nevoie de percepere și sensibilitate ca să poți formula o replică sarcastică eficientă.

Concluzii. Diversitatea formelor de comunicare și percepere a realității social-politice reprezintă una dintre caracteristicile lumii contemporane. În mod obișnuit, ne axăm atenția asupra mesajului mai mult decât asupra mijloacelor, astfel, nivelul de cunoaștere a limbii cu tot instrumentarul său aplicat în diplomatie poate contribui la o mai bună percepere a modului în care operează diplomația și funcțiile diplomatice. În consecință, un aspect semnificativ în discursul diplomatic are limbajul și mijloacele strategice de comunicare.

Pe parcursul istoric, limbajul diplomatic a avansat de la o civilizație contextuală primară, caracteristică lumii antice, care se evidențiază prin comunicări clare și directe, la o cultură contextuală sofisticată, element distinctiv al lumii contemporane, care se desprinde prin comunicări inerente (indispensabil) și tangențiale în care comunicarea nonlingvistică și mijloacele de exprimare sunt factori esențiali. Așadar, metalogismele funcționează ca instrumente lingvistice pentru a încuraja și a sprijini comunicarea.

Competența oamenilor de a comunica fără a jigni, a-și expune părerea fără dominare verbală, a critica fără constrângeri este un succes incontestabil de politețe lingvistică. Drept urmare, atenția consolidată a cercetătorilor asupra studierii limbajelor specializate are finalitatea de a identifica și a releva misterul în care rezidă puterea acestora. Valorificarea limbajului uman și posibilitățile sale sunt nemărginite, îndeosebi valoarea estetică a limbajului diplomatic, care are atât menirea de întreținere „expresivă” a relațiilor la toate nivelele, cât și manipularea sau influențarea cosmetizată.

Referințe bibliografice:

ACHIM, Ionel, ACHIȚEI, Gheorghe, BREAZU, Marcel. *Dicționar de estetică generală*. București: Editura Politică, 1972.

ARISTOTEL. *Retorica*. București: Editura Iri, 2004.

BAUMAN, Zygmunt. Sociology after the Holocaust [online]. In: *The British Journal of Sociology*, 1988, vol. 39, no. 4, p. 469-497. Disponibil: <https://doi.org/10.2307/590497> [citat 25.05.22].

BECIU, Camelia. *Comunicare politică*. Comunicare.ro, 2002.

CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gheorghe. *Mic dicționar de terminologie lingvistică*. București: Editura Albatros, 1980.

COTEANU, Ion. *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*. București: Editura Academiei Române, 1973.

CRISP, Quentin. *Manners from heaven: A Divine Guide to Good Behavior*. London&New York: Editura HarperCollins, 1985.

DOMINQUEZ, Pedro Chamizo. *Some thesis on euphemisms and dysphemisms* [online], seria Filologiczna, Studia. Anglia, Resoviensia 3, zeszyt 25/2005. Disponibil: <https://www.researchgate.net> [citat 25.05.22].

DRAGOMIRESCU, Gheorghe. *Mică enciclopedie a figurilor de stil*. Chişinău: Ştiinţa, 1993.

DŞL = BIDU-VRÂNCEANU, Angela, CĂLĂRAŞU, Cristina, IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, MANCAŞ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela. *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1997.

DUMARSAIS, César. *Traîte des tropes*, 1730, *apud* Murăreţ Ion, Murăreţ, Maria. *Stylistique*, vol. I: L'Élocution et les figures de style. Bucureşti: Editura Fundaţiei România de Mîine, 1999.

EMPSON, William. *Seven Types of Ambiguity*, ed. II. London: Chatto&Windus, 1947.

HOLDER, R.W. *A Dictionary of Euphemisms: How Not to Say What you Mean*. Oxford University Press, 2004.

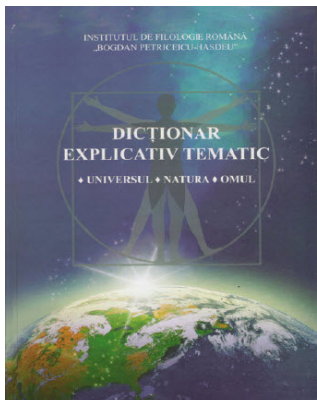
IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana. *Conversaţia. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 1995.

KEYES, Ralph. *Euphemania: Our Love Affair with Euphemisms*. Oxford University, 2010.

KORASTELEVA, Elena. Electoral Volatility in Postcommunist Belarus: Explaining the Paradox. In: *Party Politics*, vol. 6, nr. 3, 2000, p. 343-358. <https://doi:10.1177/1354068800006003005>.

LAKOFF, George, JOHNSON, Mark. *Metaphors we Live by*. The University of Chicago, 1980.

NICK, Stanko. *Use of language in diplomacy. Language and diplomacy*. Jovan Kurbalija, Hannah Slavik eds., Malta: DiploProjects, 2001, p. 39-47.

Maria Onofraș, Tamara Pahomi, Valeriu Sclifos,
Lidia Vrabie, Ana Vulpe. **Dicționar explicativ
tematic: Universul. Natura. Omul.** Chișinău:
Reclama, 2020, 460 p.

Livia CARUNTU-CARAMAN

Doctor în filologie

E-mail: liviacaraman@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6829-6440>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Un dicționar este tot universul în ordine alfabetică.
(Anatole François Thibault)

Lexicul unei limbi este în continuă schimbare și completare. Zi de zi, apar noi cuvinte care reflectă dezvoltarea tehnico-științifică, evoluția culturii și artei, modernizarea societății, globalizarea. În acest context, elaborarea dicționarelor de orice tip este mai mult decât stringentă.

Rolul dicționarelor în formarea unor personalități este unul esențial. Permanent, utilizăm diferite tipuri de dicționare, cu scopul de a cunoaște sensul unor cuvinte sau expresii, pentru a le verifica forma corectă, pronunția, etimologia, pentru a găsi sinonime, antonime, omonime, pentru a descoperi informații despre scriitori, opere, curente literare etc. Deci, dicționarele sunt acele cărți prin intermediul cărora înțelegem toate celelalte scrieri, publicații.

Ținând cont și de faptul că tinerii din ziua de azi citesc mai puțin, iar lectura cărților, mai cu seamă a dicționarelor, este înlocuită cu internetul, apariția unor lucrări care să impresioneze prin dimensiune, prin calitate e mai mult decât necesară, întrucât un dicționar ne poate ajuta să vorbim și să scriem corect, ne extinde orizontul cunoștințelor noastre.

Dicționarul explicativ tematic a fost întocmit de autori competenți, cu o excelentă pregătire și o bogată experiență în domeniul lexicografiei, dobândită de-a lungul a câtorva decenii de activitate științifică desfășurată în cadrul Institutului de

Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”. Este vorba de Ana Vulpe, Maria Onofraș, Lidia Vrabie, Tamara Pahomi, Valeriu Scifos.

Lucrarea publicată se încadrează în tipologia dicționarilor ideografice, autorii abordează cuvintele-titlu în ordine tematică, pe domenii specifice, având la bază o concepție științifică riguroasă ce privește modul de întocmire și structurare a grupurilor tematice. Cuprinde 460 de pagini, dintre care 360 de text propriu-zis și, la sfârșit, un *Indice*, care include volumul integral de elemente lexicale descrise.

În *Sumar* sunt prezentate temele de bază și subtemele. Textul propriu-zis al dicționarului este precedat de o *Prefață*, semnată de coordonatorul lucrării, dna dr. Ana Vulpe, în care se explică, în termeni accesibili, conceptul de dicționar ideografic, încadrând lucrarea în seria de dicționare tematice explicative de uz didactic. Dicționarul de față, după cum putem desprinde din titlu, cuprinde trei secțiuni: *Universul*, *Natura*, *Omul*. Obiectivul central al dicționarului a constat în prezentarea cuvintelor sistematizate după conținut. Temele identificate sunt: *Universul*, *Spațiul*, *Cantități*, *Unități de măsură*, *Timpul*, *Flora*, *Fauna*, *Omul – ființă fizică*, *Omul – ființă rațional-spirituală*. Fiecare dintre aceste teme se divizează în subteme și microteme. De exemplu, tema *Omul – ființă rațional-spirituală* conține subtemele *Facultăți și procese psihice*; *Însușiri psihico-morale*; *Caracter. Manifestare a calităților și defectelor*; *Sentimente*; *Stări sufletești, emoții*; *Aptitudini*; *Comportament*; *Atitudini*. Fiecare subtemă începe cu *Noțiuni generice*, iar fiecare subgrup tematic – cu termeni clasificați după părțile de vorbire (substantive, adjective, verbe, adverbe, numerale) și aranjați în ordine alfabetică. Astfel, subtema *Caracter. Manifestare a calităților și defectelor* înglobează noțiunile generice: caracter, croială, feleșag, fire, fond, natură, după care cuvintele sunt structurate în părți de vorbire: *substantive*: (adulator, buclucaș, cărpănos, derbedeu, flecar, gentleman, impertinent etc.), *adjective* (abil, emotiv, focos, ghiduș, impulsiv, necomunicativ etc.), *verbe* (a se corupe, a se înfumura, a (se) înverșuna și altele).

La realizarea dicționarului, autorii au ținut cont de anumite principii: explicațiile sunt de tip analitic, succinte, concise; sinonimele au definiții similare; cuvintelor le este indicat accentul, categoria gramaticală etc. De exemplu:

histrion *m. fig.* Persoană lipsită de sinceritate. *Sin.*: ipocrit; fățarnic (p. 296).

inexorabil *adj.* Care nu poate fi înduplecat, convins; de neînduplecat. *Sin.*: implacabil (p. 311).

a (se) înmuia *tr., itr. pron. fig.* A face să devină (a deveni) mai bun, mai îngăduitor. *Sin.*: a (se) îmbuna; a (se) îmblânzi. ♦ **A i se înmuia inima cuiva** „a se înduioșa”. (p. 330).

Lucrarea se finalizează cu o anexă, ce cuprinde un *Indice*, în care întreg inventarul de cuvinte este aranjat într-o ordine alfabetică generală cu indicarea paginii unde ar putea fi găsit un termen sau altul.

Din cele expuse, se desprinde că lucrarea este una fundamentală, originală, utilă și recomandabilă, în special prin faptul că devine o sursă valoroasă pentru

sporirea expresivității comunicative. Utilitatea dicționarului este mai mult decât evidentă, în măsura în care *principiul tematic al organizării lexicului este deosebit de important atât în procesul de studiere, de învățare a unei limbi, cât și în cel al traducerii*, menționează dna dr Ana Vulpe, specificând, totodată, că acest dicționar e destinat unui public larg: elevilor, studenților, dar și profesorilor, ziariștilor, traducătorilor etc.

Dicționarul poate fi utilizat de elevi, de studenți, inclusiv alolingvi și îi va ajuta să-și îmbogățească cunoștințele, să-și formuleze gândurile adecvat. Concomitent, își vor forma unele abilități și competențe generale de organizare a comunicării, însușind și folosind lexicul de bază și termenii de specialitate esențiali, întrucât conținutul didactic în curriculum, în manuale corespunde temelor și subtemelor din dicționar. Astfel, utilizatorul are un suport sigur, care-l va ajuta să asimileze mai ușor cuvintele necunoscute, să însușească sensuri noi, forme corecte.

Lucrarea este rodul unei munci asidue, riguroase și migăloase. În această ordine de idei, pentru a înțelege cât de complicată și dificilă este munca depusă la alcătuirea unui dicționar, îl vom cita pe filologul italian Giulio Cesare Scaligero, care susținea că, „mai ușoară poate fi socotită pentru cineva osânda de a munci toată viața la ocnă, decât aceea de a face un dicționar”.

Sperăm că dicționarul va completa bibliotecile școlare și cele personale, așa cum și-a găsit locul potrivit și în propria bibliotecă, urmând să fie utilizat și de copiii noștri.

Notă: Recenzia a fost realizată în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu”.

ANIVERSĂRI

Cu prilejul frumoasei aniversări de 70 de ani, Vă adresăm, domnule profesor Gheorghe Popa, sincere urări de multă sănătate și realizări la fel de remarcabile în activitatea pedagogică și de cercetare! Suntem convinși că vom avea și în continuare sprijinul dumneavoastră, în calitate de autor și membru al Colegiului de redacție, la promovarea și popularizarea ființei noastre identitare: Limba noastră cea română.

LA MULȚI ANI, STIMATE DOMNULE PROFESOR!

Colegiul de redacție

CUVÂNT DE APRECIERE LA ZI ANIVERSARĂ

(PROFESORUL GHEORGHE POPA, SEPTUAGENAR)

Împlinirea unui număr de ani, aflați îndeosebi la confluența dintre (două) vârste, așa-zisul schimb de prefix, predispozează totdeauna la meditare. Printr-un asemenea moment a trecut cunoscutul profesor al Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți Gheorghe Popa, doctor habilitat în filologie, care și-a sărbătorit de curând cei 70 de ani de viață și circa 50 de ani de activitate pedagogică și de cercetare. Un prilej binevenit de a examina retrospectiv etapele vieții și activității prof. Gh. Popa¹.

Gh. Popa vine pe lume în ultima zi a lunii noiembrie 1952 și este al doilea copil (din cei trei) al Verei și al lui Dimitrie Popa din s. Butești², comuna Camenca, Glodeni.

Studii. Primele trepte ale învățământului elementar, Ghiță, cum îl numeau în familie, le trece la școala de opt ani din satul natal, numărându-se printre elevii

¹ Au fost folosite unele date din lucrarea *Universitatea de Stat „Alec Russo”. Biblioteca Științifică. Colecția Personalități bălțene. Gheorghe Popa. Biobibliografie*. Alcăt. Ana Nagherneac; red. resp. Elena Harconița; red. coord. Ala Sainenco; red. bibliogr. Lina Mihaluta. Ed. a 2-a, rev. și compl. Bălți, 2012.

² Satul Butești este situat nu departe de Prut, în aria naturală protejată Cheile Butești și este vestit prin faptul că, având o populație al cărei număr nu întrecea pe atunci o mie de locuitori, a dat mai multe personalități marcante. Numai cât valorează, de exemplu, numele vestitului paleograf român Damian P. Bogdan, autor al renumitei lucrări intitulate *Compendiu al paleografiei româno-slave*, unică în filologia românească, sau cel al laureatului *Premiului de Stat*, dr. hab. Dumitru Batâr ori numele renumiților pedagogi, frații Crasovschi ș. a.

de frunte la învățătură. Despre anii de școală, corpul profesoral de aici și despre rarele calități ale consătenilor săi va vorbi mai târziu cu mândrie și cu afecțiune, aceste însușiri de caracter ale buteștenilor Gh. Popa păstrându-le cu sfințenie în viața și activitatea sa³.

Urmează școala medie din Cobani, sat aflat la câțiva kilometri de Butești, unde cunoaște viața de internat, cu un regim destul de riguros, cu greutățile și lipsurile proprii unui așezământ școlar de pe vremea ceea. Mediul școlar și viața independentă în cei doi ani de internat îl călesc și îl fac mai sigur pe sine. Fiind singurul băiat în familie, lui îi revenea însă și sarcina să-și ajute părinții la muncile agricole, nu însă în dauna temelor pe care le făcea deseori noaptea târziu, la lumina lămpii. În același timp, elevul Popa Gheorghe se dedică desăvârșit învățaturii, luând notele cele mai înalte la obiectele de studiu și locuri premiante la mai multe concursuri naționale (Olimpiada republicană la limba și literatura română, Olimpiada televizată la istorie ș. a.) și internaționale (Olimpiada unională la fizică, de la Moscova), spre mândria și bucuria familiei sale, mai ales a tatălui său, care îi stimula dragostea de carte.

După finalizarea cu rezultate excelente a școlii medii (1970), Gh. Popa se înscrie în același an la Facultatea de Filologie, pe atunci, a Institutului Pedagogic „Alec Russo” din Bălți. Cursurile audiate, consolidate cu asiduitate și seriozitate, sunt determinante în afirmarea în chip deosebit a tânărului student: obține cele mai înalte calificative la examene, dă răspunsuri exhaustive și judicioase la seminare, participă activ, cu referate și comunicări, la manifestările științifice universitare și interuniversitare. În consecință, eminentul la învățătură Popa Gheorghe este distins cu bursele de merit „A.S. Pușkin” (1972) și „V.I. Lenin” (1973) – alocație bănească lunară jinduită de studenții timpului –, numele său fiind cap de listă pentru conferirea, nu o dată, a diplomelor de onoare și a premiilor universitare, interuniversitare și chiar ministeriale. Este inclus ca membru în componența diverselor comisii și comitete la nivel de Facultate și de Universitate. Își încearcă puterile în munca de jurnalist, publicând o serie de articole în ziarul universitar, însă nu spre aceasta simțea atracție.

Însușirea temeinică a cunoștințelor filologice, îmbinate cu susținerea profesorilor de la catedră Eliza Botezatu, Ion Evtuşenco, Ilarion Matcovschi ș. a., și-au făcut efectul: Gh. Popa se consacră activității de cercetare. Un rol determinant în afirmarea sa ca cercetător l-a avut Silviu Berejan, care l-a remarcat în timpul predării, în calitate de profesor invitat, a unor cursuri de lingvistică generală, apreciindu-l în termenii cei mai laudativi⁴. Între student

³ [...] „erau profesioniști care, cu povara obligațiunilor copleșitoare, își făceau onest și sincer datoria [...] și aveau un comportament ce nu trebuia să distoneze cu tradiția, la timpul respectiv, a școlii și, în general, cu felul de a fi al buteștenilor” (Gheorghe Popa. Despre pedagogii anilor '60. În: Iulius Popa. *Butești. Vino și vezi*. Chișinău: Litera, 2004, p. 319).

⁴ „[...] era băiat ager și descurcăreț, care prindea literalmente din zbor [...] materia destul de complicată privind teoria limbii. [...] Gheorghe Popa consulta cu regularitate literatura recomandată la fiecare lecție. Lucrul acesta mi-a trezit simpatia față de băietanul înalt și slăbuț, care da dovadă că în conștiința lui pîlpîie deja o flacără sacră: setea de cunoaștere” (Silviu Berejan, *Semicentenarul unui lingvist apreciat*. În: *Literatura și arta*. 2002, 28 noiembrie).

și profesor se stabilește o relație strânsă și de durată, Gh. Popa numărându-se printre discipolii cei mai apropiați ai academicianului⁵.

După absolvirea cu mențiune a Facultății (1974), Gh. Popa este invitat la catedră. Acceptă munca de predare, rămânându-i fidel carierei de profesor întreaga viață. Trece prin toate treptele ierarhice, inclusiv cea superioară (profesor universitar, din 2001). Concomitent cu activitatea de predare, Gh. Popa, însuflețit de înalta apreciere cuprinsă în recomandarea în scris a prof. S. Berejan, depune cererea de înscriere la studii doctorale, susține cu succes examenele de concurs și este înmatriculat la doctorat în cadrul Institutului de Limbă și Literatură al AȘM (1976). Peste puțin timp, Gh. Popa își susține public teza de doctorat intitulată *Statutul structural-semantic și funcțional al echivalentelor analitice ale adjectivului în limba română* (conducător științific, acad. S. Berejan), Consiliul științific specializat al Institutului de la Academie conferindu-i, prin vot unanim, titlul de doctor în filologie (1981).

Studiile sale Gh. Popa le încheie cu programul postdoctoral, încununat cu prezentarea tezei de doctor habilitat în filologie cu titlul *Locuțiunile în sistemul unităților nominative ale limbii române*, în calitate de consultant fiind același S. Berejan, realmente mentorul său. Susținerea publică a avut loc în 30 noiembrie 2006, în ședința Consiliului științific specializat al Institutului de la Chișinău, care îi acordă al doilea titlu științific (Un cadou mai prețios făcut sieși chiar de ziua nașterii sale nici că se putea!).

Activitatea didactică și cea administrativă. Toată activitatea prof. Gh. Popa, cea de la catedră și cea administrativă, poate fi caracterizată ca una nu doar vastă, ci și una diversă. Calitățile sale de conducător și bun organizator s-au manifestat pe deplin în tipul exercitării funcțiilor de decan al Facultății de Filologie (1981-1984), de șef al Catedrei de limba română (2000-2010) și al Catedrei de limba și literatura română (februarie-mai 2000), organizate pe baze noi, cu proiecte ambițioase de perspectivă și cu antrenarea cadrelor tinere în procesul de predare.

Înșușirile manageriale ale prof. Gh. Popa ies la iveală mai cu seamă pe vremea deținerii funcției de rector (2010-2016), fiind primul absolvent al Universității ales, la fel pentru întâia dată, pe cale democratică. În cei șase ani, Universitatea bălțeană trece printr-un proces de schimbări și reorganizări, apte să stimuleze interesul corpului profesoral pentru o instruire calitativă (profit salarial diferențiat, în funcție de indicii de performanță obținuți de fiecare titular, metodologie adoptată pentru prima dată la Universitatea Bălți), să intereseze încheierea contractelor de muncă (majorarea salariului tuturor angajaților), să optimizeze planificarea procesului de studii, să sporească interesul candidaților la admitere (creșterea numărului de noi specialități și construirea unor noi cămine studențești, cu condiții bune de trai), să încheie un număr impresionant de acorduri de colaborare cu diverse universități și asociații reprezentând 25 de țări din lume, să devină membră a peste 30 de consorții

⁵ [Gh. Popa] „este unul dintre cei mai înzestrați, mai apropiați mie, mai de nădejde discipoli în toate privințele, cu care m-am mândrit și continuu să mă mândresc pînă acum, cînd împlinește 50 de ani” (*ibidem*).

internațională, ceea ce s-a răsfrânt cu foarte mult profit asupra întregii activități, Universitatea beneficiind de o donație considerabilă de utilaj electronic de ultimă generație. Toate aceste schimbări radicale, datorate în mare măsură rectorului și echipei sale manageriale, au făcut din Universitatea bălțeană un centru universitar de frunte, constituind un model demn de urmat.

Activitatea de cercetare. Aria preocupărilor științifice ale prof. Gh. Popa este destul de variată. O parcurgere a titlurilor studiilor și articolelor (cca 200), precum și a referatelor și comunicărilor ținute în cadrul diferitelor manifestări științifice, naționale și internaționale (peste 85, multe dintre acestea în ședință plenară), ne permit să tragem concluzia: cercetătorul bălțean a fost interesat atât de fenomene particulare (gramaticale, semantice, lexicale, ortografice etc.), cât și de probleme de teorie a limbii. Ceea ce dorim să menționăm îndeosebi este faptul că prof. Gh. Popa, cercetând unele fapte glotice concrete, se referă la caracterul sistemic al limbii, la mecanismul de funcționare a limbajului, în conformitate cu legitățile și tendințele de evoluție a limbii⁶, idei materializate în cele două monografii, ce au la bază tezele de doctor și doctor habilitat⁷, în care, deși sunt abordate unitățile locuționale din limba română, conțin informații utile, reflecții judicioase, referințe pertinente, sugestii incitante coroborate edificator cu viziunile lingvistice ale lui E. Coșeriu, B. P. Hasdeu, S. Pușcariu, Al. Philippide, F. de Saussure, B. de Courtenay, E. Benvenist, A. Martinet ș.a. (lingviști cu renume, dar care nu au fost preocupați nemijlocit de problematica locuțională)⁸. De principiile expuse în monografiile anunțate, Gh. Popa s-a condus și la examinarea locuțiunilor în alte două lucrări⁹.

De sfera activității de cercetare a prof. Gh. Popa, realizată sub formă de colaborare, țin și legăturile strânse cu Institutul de Lingvistică al AȘM, unde este angajat, ca cercetător științific superior (1995-2000), pentru realizarea lucrării colective

⁶ După opinia lui Gh. Popa, limbajul – care se prezintă ca un obiect pluriform și plurifuncțional – poate și trebuie disecat pentru a fi înțeles mai profund. Adoptând o viziune de ansamblu, „integrală” (E. Coșeriu) asupra limbajului, lingvistul, reiterează Gh. Popa, e dator să adopte o atare viziune și la nivel de parte componentă a lui.

⁷ Vezi Gh. Popa, *Locuțiunile în sistemul unităților nominative ale limbii române*. Chișinău, Știința, 2007; Gh. Popa, *Considerații la studiul echivalentelor analitice ale cuvintelor*. Chișinău, Știința, 1992.

⁸ Pentru cei mai puțin inițiați în problema locuțiunilor, consemnăm faptul că stratul locuțional, în viziunea prof. Gh. Popa, constituie o parte importantă a vocabularului românesc și, prin particularitățile sale (gramaticale, structurale, semantice), se cuvine delimitat de cel frazeologic, care constituie obiectul de studiu al unei discipline „în stadiu de constituire” – frazeologia.

⁹ Vezi Gh. Popa, *Dicționar de echivalente*. Chișinău, Știința, 1990; Gh. Popa, *Dicționar de locuțiuni rus-român*. Chișinău, Știința, 2001. Deoarece suntem în spațiul „lexicografic”, amintim și de alte două dicționare elaborate în colaborare: *Dicționar de pleonasm*. Chișinău, Știința, 2010 și *Dicționarul asociativ al limbii române*. Iași, Junimea, 2016, dicționare care, ca și precedentele, scot în prim plan „sociabilitatea” cuvintelor, întrucât, după opinia lui Gh. Popa, „un cuvânt se prezintă ca un «sihastru», ca un «venetic» doar în corpusul unei lucrări lexicografice (adică în limbă), dar în realitate (adică în vorbire) el tinde pe toate căile să stabilească legături de «rudenie» cu cele mai îndepărtate cuvinte care fac parte atât din aceeași familie, cât și din familii diferite” (Gh. Popa. *Dicționar de pleonasm*. Chișinău, Știința, 2010, p. 3-4).

intitulate *Dicționar derivativ al limbii române*, studiu de mare anvergură și, într-o măsură oarecare, unic în lingvistica română, rămas, din nefericire, în manuscris după trecerea în neființă a coordonatorului său, Nicolae Raevschi. Cam în aceeași perioadă (1996-1999), Gh. Popa participă la Proiectul internațional cvadripartit „Limba română în Moldova istorică”¹⁰.

Pasiunea prof. Gh. Popa pentru probleme teoretice de lingvistică generală are o istorie îndelungată și s-a concretizat și în domeniul didactic, dumnealui ținând, în fața studenților și masteranzilor, iată de aproape cinci decenii, cursurile: *Limba română contemporană*, *Introducere în lingvistică*¹¹, *Lingvistica generală*, *Tendențe și orientări în lingvistica actuală*.

Activitatea de coordonare. Conștient de impactul benefic al manifestărilor științifice, prof. Gh. Popa, ajutat de membrii catedrelor de la Facultate și de colegii săi Nicolae Leahu și Maria Șleahțiți, s-a implicat nu o dată în activitatea de coordonare și organizare a mai multe manifestări științifice de anvergură, cum ar fi, de exemplu, omagierea acad. Silviu Berejan cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani (Bălți, 1997) și de 80 de ani (Bălți, 2007), comemorarea a 185 de ani de la nașterea lui Alecu Russo (Bălți, 2004) etc.

Un loc aparte în activitatea de cinstire a precursorilor îl ocupă omagierea și comemorarea marelui lingvist cu renume mondial, a basarabeanului Eugeniu Coșeriu. În acest sens, Facultatea de Filologie, la propunerea prof. Gh. Popa, îi consacră manifestări științifice speciale, cum este Colocviul Internațional „Filologia sec. al XXI-lea”, desfășurat cu ocazia a 80 de ani din ziua nașterii marelui lingvist (Bălți, 2001), materialele Colocviului fiind publicate într-un volum aparte¹², cu o introducere semnată de Gh. Popa¹³, cel prilejuit de împlinirea a 90 de ani (Iași – Bălți, 2011) și, în calitate de coparticipare, Conferința științifică internațională „Filologia modernă: realizări și perspective în context european”, ediția a XV-a, organizată de Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” și consacrată aniversării a 100 de ani de

¹⁰ Proiectul, inițiat de Klaus Bochmann, prof. al Universității din Leipzig, finanțat de Fundația germană *Volkswagen* și reprezentând cadre didactice și cercetători de la Universitatea din Leipzig, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Institutul de Lingvistică al AȘM și Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, și-a propus să cerceteze, pe baza unor înregistrări audio, starea limbii române vorbite pe ambele maluri ale Prutului. Rezultatul proiectului sunt cele două volume tipărite la editura Universității din Leipzig: *Limba română vorbită în Moldova istorică* (ed.: Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava), vol. II, 2000, vol. I, 2002.

¹¹ Lucrarea sa *Practicum la Introducere în lingvistică*. Chișinău: Știința, 1992 (în colaborare) este deocamdată singurul manual de acest gen în învățământul superior românesc.

¹² Vezi *Un lingvist pentru secolul XXI*. Coord.: Gheorghe Popa, Maria Șleahțiți, Nicolae Leahu. Chișinău, Știința, 2002.

¹³ După părerea acad. S. Berejan, partea introductivă a volumului este „una dintre cele mai reușite sinteze a biografiei și a operei ilustrului nostru conațional din câte au fost publicate în decursul ultimului deceniu în Basarabia” (Silviu Berejan. *Cu Eugeniu Coșeriu în proces de lucru și de simplă comunicare*. În: „Limba Română” (Chișinău), 2002, nr. 10, p. 27-28).

la nașterea lui E. Coșeriu (Chișinău, 2021) (în colaborare cu Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți și Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” al Academiei Române), prof. Gh. Popa ținând o amplă conferință dedicată Maestrului. Împlinirii a o sută de ani ai Profesorului i-a fost dedicată o ediție aniversară, constând dintr-o selecție a studiilor și articolelor semnate de numeroși cercetători ai operei lingvistice a lui E. Coșeriu, prof. Gh. Popa revenindu-i selecția și redactarea părții introductive a volumului¹⁴.

Legate de aflarea specială a prof. E. Coșeriu la Bălți, despre care afirmă cu mândrie că „am făcut un liceu extraordinar la Bălți”, sunt și interviurile realizate de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu, apărute în revista bălțeană „Semn”¹⁵, ulterior editate aparte sub forma unei broșuri¹⁶.

Activitatea de pregătire a cadrelor. Un capitol aparține în activitatea prof. Gh. Popa îl ocupă cel de pregătire a cadrelor. Observat încă de pe băncile Facultății ca student promițător, dornic de cunoștințe și format ca cercetător la școala acad. S. Berejan, prof. Gh. Popa a ajuns însuși să coordoneze activitatea colegilor mai tineri. Sub îndrumarea sa științifică șase persoane au obținut titlul de doctor, iar una dintre ele, cel de doctor habilitat. Afară de aceasta, prof. Gh. Popa a fost nominalizat în calitate de recenzent oficial la 10 teze de doctorat, este autor a peste 40 de avize la lucrările de doctorat, la monografii, dicționare, programe, manuale etc. Totodată, prof. Gh. Popa este membru al diferitelor consilii (Asamblarea Academiei de Științe a Moldovei), comisii (Comisia de experți în probleme de lingvistică a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare¹⁷), colegii de redacție (Revistele „Philologia”, Chișinău, „Intercultural communications”, Tbilisi), membru al diverselor comitete științifice de organizare a manifestărilor științifice etc.

În semn de înaltă prețuire a întregii activități desfășurate și pentru rezultate excepționale obținute, prof. Gh. Popa a fost decorat cu Ordinul „Gloria Muncii” (2010) și Medalia AȘM „Dimitrie Cantemir” (2012) și este posesorul unui număr mare de diplome de onoare¹⁸.

Mă apropiu de sfârșitul consemnărilor despre activitatea prof. Gh. Popa în cei aproximativ 50 de ani. Nu pot încheia însă înainte de a sublinia în mod special faptul că tot ce a obținut profesorul, cercetătorul și managerul Gh. Popa se datorează, în

¹⁴ E vorba de lucrarea *Eugeniu Coșeriu: vocația universalității*. Ediție de Gheorghe Popa, apărută în 2021 în colecția *Personalități notorii* a cunoscutei edituri chișinăuiene *Știința*.

¹⁵ Vezi *Eugeniu Coșeriu: „Știința este o formă de împărtășanie...”*. A dialogat Maria Șleahțișchi, Gheorghe Popa, Nicolae Leahu. În: „Semn”, 2003, nr. 3-4, p. 3-16.

¹⁶ Vezi Eugeniu Coșeriu. *Universul din scoică*. Chișinău: Știința, 2004.

¹⁷ Prof. Gh. Popa, în cei câțiva ani ca expert al ANACEC, s-a învrednicit de două diplome ale Agenției: una pentru coordonarea unei teze de excelență, alta pentru cel mai bun expert pe anul 2019.

¹⁸ Cifra este cu adevărat impresionantă: peste 50 de diplome acordate de structuri de stat, guvernamentale, universitare etc.

primul rând, unei capacități uimitoare de a munci cu dăruire, de a acumula, prin studii sistematice, cunoștințe temeinice în domeniul profesat și de a se consacra cu mare responsabilitate variatelor activități administrative. Și mai e ceva. Marele avantaj moral al lui Gheorghe Popa constă în faptul că este asigurat permanent de întreaga susținere a dragii sale soții Lucia, de recunoștința neprețuitelor fiice Doina și Corina, de ajutorul ginerilor Mihai și Ruslan, de dragostea celor cinci dulci nepoți: Cristi, Răzvan, Lucian, Darius-Gheorghe și Luca-Nicolae, de care este mândru și fericit, precum și de afecțiunea prietenilor săi buni și adevărați.

La capătul acestui cuvânt de apreciere și cu prilejul momentului aniversar, se cuvine să-i urăm profesorului Gheorghe Popa activitate prodigioasă în continuare, realizări la fel de remarcabile, bucurie nemărginită de la cei dragi și tot ce își dorește în anii hărăziți de Dumnezeu!

La mulți ani cu multă sănătate, dragă Gheorghe!

Galaction VEREBCEANU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

SUMARUL REVISTEI „PHILOLOGIA” PE ANUL 2022

CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Alexandru BURLACU, *Sergiu Matei Nica, exilat în poezie*, nr. 1, p. 7-16.

Oxana GHERMAN, *Relativizarea viziunii asupra dualității bine-rău în „Povestea lui Stan Pășitul” de Ion Creangă*, nr. 1, p. 17-26.

Constantin IVANOV, *Reprezentări tragicomice în romanul „Măștile lui Brejnev” de Nicolae Spătaru*, nr. 1, p. 27-38.

Nadejda IVANOV, *Recuperări identitare în romanul „Hipnotic” de Val Butnaru*, nr. 1, p. 39-48.

Dumitru APETRI, *Literatura română din Republica Moldova în spațiul cultural ucrainean: antologii genuriale*, nr. 1, p. 49-58.

Constantin IVANOV, *Reprezentări și consecințe ale răului moral în romanul Cenușă rece, de Mihaela Perciun*, nr. 2, p. 77-89.

Dumitru APETRI, *Receptarea literaturii române din Republica Moldova în Ucraina: antologii plurigenuriale*, nr. 2, p. 90-98.

TEORIE LITERARĂ

Ion PLĂMĂDEALĂ, *Conflictele normative în contextul războaielor culturale*, nr. 3, p. 7-22.

FOLCLORISTICĂ

Tatiana BUTNARU, *Ciclul baladesc despre nevasta vândută: probleme de circulație și interpretare*, nr. 1, p. 59-69.

Dorina ONICA, *Utilizarea metodelor de antropologie vizuală în cercetarea sărbătorilor calendaristice. Fotografii de familie la Paști în RSSM*, nr. 3, p. 72-79.

GRAMATICĂ

Elena CONSTANTINOVICI, *Distincția tranzitiv vs intransitiv în structurile actanțiale ale verbelor monosemantice*, nr. 1, p. 70-76.

Ion BĂRBUȚĂ, *Variantele discursive ale enunțului constituite ca efect al actualizării lui contextuale: schiță de tipologie*, nr. 2, p. 7-21.

Ion BĂRBUȚĂ, *Organizarea informațională a enunțului în limba română*, nr. 3, p. 23-37.

SOCIOLINGVISTICĂ ȘI ISTORIE A LIMBII

Mihai CIMPOI, *Limba literară ca „limbă exemplară” în viziunea lui Eugeniu Coșeriu și Silviu Berejan*, nr. 1, p. 77-81.

Galaction VEREBCEANU, *Studiu lingvistic asupra manuscrisului „Sandipa”. Morfologia (3.4.). Părțile de vorbire neflexibile*, nr. 1, p. 82-94.

Galaction VEREBCEANU, *Studiu lingvistic asupra manuscrisului Sandipa. Sintaxa (4.). Sintaxa propoziției (1.)*, nr. 2, p. 22-31.

Galaction VEREBCEANU, *Studiu lingvistic asupra manuscrisului Sandipa. Sintaxa (4.2.). Sintaxa propoziției (2)*, nr. 3, p. 59-71.

LEXICOLOGIE ȘI LEXICOGRAFIE

Oxana CHIRA, *Unități frazeologice „condimentate”: studiu comparativ în limbile germană și română*, nr. 1, p. 119-129.

Livia CARUNTU-CARAMAN, *Productivitatea lexemelor de origine engleză*, nr. 2, p. 32-41.

Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI, Natalia ROTARI, Cristina NEGRU, *Aforismele și expresiile latine: clasificări și interpretări*, nr. 2, p. 42-53.

Vasile BAHNARU, *Note despre etimologia unităților derivate de la radicali împrumutați din alte limbi*, nr. 3, p. 44-58.

ONOMASTICĂ ȘI TRADUCTOLOGIE

Teodor OANCĂ, *Nume de familie provenite din terminologia prelucrării lemnului*, nr. 1, p. 95-118.

Teodor OANCĂ, *Nume de familie care provin din terminologia prelucrării pieilor*, nr. 2, p. 54-76.

Inga DRUȚĂ, *Universul onomastic din proza fantastică a lui Mihail Bulgakov: dimensiunea traducerii*, nr. 3, p. 38-43.

CONTRIBUȚII ALE TINERILOR CERCETĂTORI

Carolina GABURA, *Lirismul funciar și regimul narativ homodiegetic*, nr. 2, p. 99-111.

Galina BOBEICĂ, *Aspectul funcțional al eufemismelor din limbajul diplomatic*, nr. 3, p. 80-88.

Cristian SERDEȘNIUC, *Poezia lui Grigore Vieru: edificare a spiritului și (re)construcție a lumii*, nr. 3, p. 89-97.

Cristina DICUSAR, *Problema autenticității literare. Scurt istoric (I)*, nr. 3, p. 98-105.

Stella TĂRÎȚĂ, *Metalogisme în limbajul diplomatic*, nr. 3, p. 106-116.

RECENZII

Olesea GÎRLEA, *Mihai Cimpoi. Ion Creangă. Mântuirea prin răs. Iași: Princeps Edit, 2011. 302 p.* – nr. 1, p. 130-132.

Galina ANIȚOI, *Pledoarie pentru neuitarea lui Eminescu* – nr. 1, p. 133-136.

Oxana GHERMAN, *Nina Corcinschi: proiecțiile hologramice ale ficțiunilor literare* – nr. 2, p. 112-114.

Livia CARUNTU-CARAMAN, *Maria Onofraș, Tamara Pahomi, Valeriu Scifos, Lidia Vrabie, Ana Vulpe. Dicționar explicativ tematic: Universul. Natura. Omul. Chișinău: Reclama, 2020, 460 p.* – nr. 3, p. 117-119.

ANIVERSĂRI

Maria ONOFRAȘ, Ana VULPE, *Lidia Vrabie – 70 de ani de la naștere*, nr. 1, p. 137-138.

Nina CORCINSCHI, *Mihai Cimpoi – ontologia ființei*, nr. 2, p. 115-119.

Theodor CODREANU, *Mihai Cimpoi: proiectul târgoviștean*, nr. 2, p. 120-127.

Vlad CARAMAN, Alexandru BURLACU, *O viață consacrată studiului literaturii. Profesorul Timofei Roșca la 80 de ani*, nr. 2, p. 128-131.

Galaction VEREBCEANU, *Cuvânt de apreciere la zi aniversară (Profesorul Gheorghe Popa, septuagenar)*, nr. 3, p. 120-126.

IN MEMORIAM

Ecaterina PLEȘCA, *Marcu Gabinschi (15.09.1932–13.04.2020)*, nr. 2, p. 132-139.

PHILOLOGIA

2022, nr. 3 (318), p. 1-129

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Philologia, 2022, LXIV, nr. 3 (318), 129 p.
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”
Redactor-șef: Viorica Răileanu
Chișinău: „PRO LIBRA” SRL
ISSN 1857-4300, E-ISSN 2587-3717
Tiraj 150 ex.

ISSN 2587-3717

9 772587 371002 >

Philologia

LXIV

ISSN 1857-4300
E-ISSN 2587-3717

SEPTEMBRIE – DECEMBRIE

2022